

ΣΧΟΛΗ : ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΒΟΛΟΥ

ΤΜΗΜΑ : ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**“Τα αίτια της χρεοκοπίας του 2009 και
οι επιδράσεις των μνημονίων”**

Ον/μο φοιτητή : ΜΠΑΛΟΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΙΑ

Επιβλέπων καθηγητής : ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2020

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η κρίση δημόσιου χρέους της χώρας μας σταδιακά μετατράπηκε σε μια ευρύτερη ύφεση, με εξαιρετικά καθοριστικές αναπτυξιακές, διαρθρωτικές, κοινωνικές καθώς επίσης και θεσμικές επιρροές και συνέπειες, εκτός από τις επιρροές στο δημοσιονομικό και κρατικό κλάδο της οικονομίας. Μετά την περίοδο του 2009, η χώρα εισήλθε στη δίνη της κρίσης, που επέφερε από-επένδυση, σημαντικά προβλήματα στο επενδυμένο κεφάλαιο, καθοριστική απώλεια ευημερίας, τεράστια ποσοστά ανεργίας, διάλυση των θέσεων εργασίας, αποσάθρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος κλπ.

Έως τη σημερινή εποχή έχουν εφαρμοστεί 3 προγράμματα διαρθρωτικής πολιτικής διαμέσου 3 μνημονίων, που επί της ουσίας επιβλήθηκαν από τους πιστωτές της χώρας, δίχως όμως να επιφέρουν θετικές συνέπειες. Οι κυριότεροι στόχοι των συγκεκριμένων προγραμμάτων δεν επιτεύχθηκαν. Αντίθετα, η χώρα εδώ και σχεδόν μια δεκαετία εξακολουθεί να παρουσιάζει υψηλό δημόσιο χρέος, μη επαρκή πρωτογενή πλεονάσματα, χρηματοοικονομική στασιμότητα, χαμηλό επίπεδο εξωστρέφειας, τεράστια ποσοστά ανεργίας, διαρκή ελάττωση των κοινωνικών δαπανών, θεσμική αστάθεια καθώς επίσης και πολιτική αβεβαιότητα.

Τα κυριότερα αίτια αυτής της κατάστασης έχουν άρρηκτη σχέση με το μέγεθος των συσσωρευμένων ζητημάτων, τη χρόνια αδυναμία διεθνούς ανταγωνιστικότητας, την εσωστρέφεια της οικονομίας, τον αντιπαραγωγικό ρόλο του κράτους στην οικονομία, την αντίσταση της κοινωνίας της χώρας μας στην προσαρμογή κλπ.

Η εν λόγω κατάσταση, όμως, προέρχεται και από την εσφαλμένη χρηματοοικονομική τακτική των μνημονίων, που μεταξύ άλλων δεν περιλάμβανε καμία αντί-κυκλική παρέμβαση, για τη διακοπή της υφεσιακής πορείας. Καθοριστικός, όμως, λογίζεται πως είναι και ο ρόλος του εγχώριου πολιτικού συστήματος, που δεν είχε την ευχέρεια να προωθήσει τις καθοριστικές μεταβολές και μεταρρυθμίσεις, με κυριότερο στόχο την αισθητή βελτίωση του επενδυτικού περιβάλλοντος αλλά και την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της χώρας μας.

ABSTRACT

The public debt crisis of our country gradually turned into a wider recession, with extremely decisive developmental, structural, social as well as institutional influences and consequences, in addition to the influences on the fiscal and state sector of the economy. After the period of 2009, the country entered the vortex of the crisis, which brought about de-investment, significant problems in the invested capital, a decisive loss of prosperity, huge unemployment rates, the dissolution of jobs, the disintegration of the financial system, etc.

To date, 3 structural policy programs have been implemented through 3 memoranda, which were essentially imposed by the country's creditors, but without having any positive consequences. The main objectives of these programs have not been achieved. On the contrary, for almost a decade now the country has been experiencing high public debt, insufficient primary surpluses, financial stagnation, low levels of extroversion, huge unemployment rates, declining social spending, institutional instability as well as political uncertainty.

The main causes of this situation are inextricably linked to the size of the accumulated issues, the chronic weakness of international competitiveness, the introversion of the economy, the counterproductive role of the state in the economy, the resistance of our society to adaptation, etc.

This situation, however, stems from the erroneous financial tactics of the memoranda, which, among other things, did not include any counter-cyclical intervention to stop the recession. However, the role of the domestic political system is considered crucial, as it did not have the opportunity to promote the decisive changes and reforms, with the main goal of significantly improving the investment environment and the competitiveness of our country's economy.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
ABSTRACT	3
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	4
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΙΚΟΝΩΝ	5
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	9
1.1 Βασικές έννοιες	9
1.2 Η αρχή της κρίσης	10
1.3 Κρίση στη ζώνη του Ευρώ	15
1.4 Αίτια	20
1.5 Συνέπειες	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 - ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	27
2.1 Ελληνική οικονομία πριν την κρίση	27
2.2 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα	30
2.3 Ελληνική οικονομία στα χρόνια της κρίσης	33
2.4 Τα αίτια της ελληνικής κρίσης	39
2.5 Επιπτώσεις	43
2.6 Διαχείριση κρίσης και μέτρα αντιμετώπισης	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 - ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ	51
3.1 Στόχοι προγραμμάτων	51
3.2 Πρώτο μνημόνιο	54
3.3 Δεύτερο μνημόνιο	57
3.4 Τρίτο μνημόνιο	60

3.5 Οι επιπτώσεις των μνημονίων	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4- ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ	68
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	76
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	78

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1.1 : ΑΕΠ ΗΠΑ και Κίνας	11
Εικόνα 1.2 : Δείκτης τιμών καταναλωτών	12
Εικόνα 1.3 : Επιτόκια στεγαστικών δανείων για τις ΗΠΑ	13
Εικόνα 1.4 : Ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών και γενικής κυβέρνησης των χωρών μελών της ΕΕ	17
Εικόνα 2.1 : Πραγματική παραγωγικότητα για κάθε ώρα εργασίας για την περίοδο 2000-2018	35
Εικόνα 2.2 : Χρονοδιάγραμμα λήξης χρέους κεντρικής διοίκησης στα μέσα του 2020	36
Εικόνα 2.3 : Πληθωρισμός για την περίοδο 2000-2018	38
Εικόνα 2.4 : Εξέλιξη του χρέους σαν ποσοστό του ΑΕΠ	39
Εικόνα 3.1 : Μέσο επιτόκιο δανεισμού	63
Εικόνα 4.1 : Το Ελληνικό δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ από την περίοδο του 1884 μέχρι και το 2018	70
Εικόνα 4.2 : Εξέλιξη της μεταβλητής του δημοσιονομικού ελλείμματος της χώρας μας και επιλεγμένων κρατών μελών της ΕΕ	72

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1.1 : Σημαντικά προβλήματα που οδήγησαν στην κρίση	15
Πίνακας 2.1 : Οικονομική εξέλιξη Ελλάδος από την περίοδο του 1970 μέχρι και την αρχή της κρίσης	30
Πίνακας 3.1 : Εξέλιξη βασικών μακροοικονομικών δεικτών τα πρώτα χρόνια της κρίσης	53
Πίνακας 3.2 : Τα ποσά που έλαβε η χώρα μας ανά δόση από το μηχανισμό στήριξης	59
Πίνακας 3.3 : Συνολικό προβλεπόμενο ποσό δανεισμού στα 3 Μνημόνια (σε δισεκατομμύρια ευρώ)	61

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οικονομία της χώρας μας αλλά και σε διεθνές επίπεδο εδώ και μια δεκαετία σχεδόν βρίσκονται αντιμέτωπες με την πιο μεγάλη κρίση μετά την ολοκλήρωση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία ξεκίνησε στην αγορά στεγαστικών δανείων χαμηλής εξασφάλισης των ΗΠΑ στα μέσα της περιόδου του 2007, ξαφνικά μετατράπηκε σε κρίση του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος και μεταφέρθηκε στην πραγματική οικονομία με ραγδαίους ρυθμούς.

Μια σειρά από γεγονότα, τα οποία έως και πριν από σχεδόν 15 έτη φάνταζαν απίθανο να συμβούν, προκάλεσαν τη διεθνή τάση ανάπτυξης σε ξαφνική καθοδική τάση και εκτόξευσαν την έλλειψη εργασίας καθώς επίσης και την αβεβαιότητα στο σύνολο σχεδόν των κρατών που επλήγησαν. Το μέγεθος, η έκταση αλλά και οι επιπτώσεις που επέφερε η εν λόγω κατάσταση ανέκαθεν επέφερε μια αναλυτική μελέτη των κυριότερων αιτιών που την δημιούργησαν. Τα αίτια, όμως, είναι βαθύτερα και όπως έχει αποδειχτεί βρίσκονται στην καρδιά του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Όσο η κρίση εξελισσόταν, η ένταση αλλά και η έκτασή της παρουσίαζαν διαρκή ανοδική τάση, υποχρεώνοντας με αυτόν τον τρόπο τις δημόσιες διοικήσεις, τους κεντρικούς τραπεζικούς οργανισμούς, τους ερευνητές, τους επενδυτές, τους πελάτες κλπ να αναθεωρούν διαρκώς τις αντιλήψεις τους καθώς επίσης και τις προσδοκίες τις οποίες είχαν. Με κυριότερο στόχο την άμεση καταπολέμηση αυτής της κατάστασης, ελήφθησαν μια σειρά από μέτρα και αποφάσεις που πριν ήταν αδιανόητο πως θα ήταν εφικτό να υλοποιηθούν και να εφαρμοστούν, όπως ήταν για παράδειγμα οι κρατικοποιήσεις τραπεζικών οργανισμών κλπ.

Η Ελλάδα ήταν από τα πρώτα κράτη που χτυπήθηκαν από αυτή την κατάσταση, λόγω του ότι η κρίση έφερε στην επιφάνεια την υπερχρέωση του δημοσίου της χώρας μας καθώς επίσης και την πιθανή αποδυνάμωση εποπτείας του διογκούμενου χρέους. Φυσικά, κατά τη διάρκεια αυτών των ετών υπήρξαν και σημαντικές κερδοσκοπικές επιθέσεις, όταν οι κερδοσκόποι, είδαν τα τεράστια

ελλείμματα και την απαίτηση για κεφάλαια και διέβλεψαν μια νέα προοπτική για αποκόμιση περισσότερων κερδών.

Αυτό το οποίο έγινε αντιληπτό, όμως, ήταν τα τεράστια οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα μας, όπως ήταν για παράδειγμα διάφορα διαρθρωτικά ζητήματα τα οποία οδήγησαν στα υψηλότερα δίδυμα ελλείμματα και στις τεράστιες οφειλές. Γενικότερα, το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας σε συνδυασμό με την οργανωτική ανεπάρκεια της χώρας μας, επέφεραν καθοριστικές ανισορροπίες, οι οποίες είναι ευδιάκριτες στα μεγάλα ελλείμματα, όπως είναι για παράδειγμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, το δημοσιονομικό κλπ.

Μέσα στο συγκεκριμένο ιδιαίτερα αντίξοο δημοσιονομικό περιβάλλον, η Ελλάδα ήταν ζωτικής σημασίας να διασφαλίσει την απαιτούμενη οικονομική βοήθεια, με κυριότερο στόχο να καταφέρει να αποφύγει τη διακοπή πληρωμών, δηλαδή τη χρεοκοπία. Την τεχνογνωσία για την εφαρμογή ενός προγράμματος διάσωσης από αυτή την κατάσταση, της την παρείχε το ΔΝΤ (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθώς επίσης και η ΕΚΤ (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα). Με αυτόν τον τρόπο η Ελλάδα εισήλθε στην περίοδο των Μνημονίων, το περιεχόμενων των οποίων θα αναλυθεί διεξοδικά στη συγκεκριμένη εργασία.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

1.1 Βασικές έννοιες

Με τον όρο οικονομική ύφεση καλούμε μια χρονική περίοδος όπου η αγορά υφίσταται μια ισχυρή καθοδική κίνηση του υποκείμενου παράγοντα, που γίνεται πλήρως αντιληπτή στην αγορά. Ακόμα με αυτόν τον όρο αναφερόμαστε σε μια διατάραξη των οικονομικών αγορών, που είναι εφικτό να επιφέρει σημαντική επιδείνωση των κυριότερων ζητημάτων της αντίστροφης επιλογής και του ηθικού κινδύνου, με βασικότερη συνέπεια την ανικανότητα των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων να διοχετεύουν κεφάλαια με αποδοτικότερες τακτικές στις περισσότερο αποτελεσματικές επενδυτικές ευκαιρίες (Kolb, 2010).

Η συγκεκριμένη κατάσταση κατά κύριο λόγο παρουσιάζεται στην αρχή σε ένα κράτος στις πιο πολλές των περιστάσεων και μετέπειτα σταδιακά διαχέετε σε διεθνές επίπεδο. Η μετάδοση της ύφεσης από το ένα κράτος στο άλλο είναι δυνατόν να υλοποιηθεί με διαφορετικές τακτικές, όπως είναι για παράδειγμα η επέλευση κοινών αρνητικών παραμέτρων σε δυο είτε πιο πολλά κράτη, οι εμπορικοί δασμοί μεταξύ δυο κρατών που προσφέρουν τη δυνατότητα της μεταφοράς των αρνητικών αλλαγών σε τιμές κλπ, ο υψηλός ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών, η αισθητή ελάττωση της ρευστότητας στην αγορά ενός κράτους που είναι εφικτό να επιφέρει ελάττωση των θέσεων στις επιχειρήσεις, ο πανικός ο οποίος αναπτύσσεται από την πλευρά των επενδυτών, το γεγονός πως η ύφεση σε ένα κράτος επιφέρει καθοριστικές επιρροές και επιδράσεις στις προσδοκίες των επενδυτών κλπ (Ολυμπισιου, 2016).

Γενικότερα, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε πως με την εύρυθμη δράση των συγκεκριμένων μηχανισμών, μια αναστάτωση στο σημείο ισορροπίας ενός κράτους είναι εφικτό να μεταφερθεί στο εξωτερικό. Σύμφωνα με τη γεωγραφική έκταση των κρατών, τα οποία δέχονται καθοριστικές επιρροές και επιδράσεις από την πρωταρχική αιτία, η οικονομική ύφεση είναι δυνατόν να γίνει ακόμη και παγκόσμια (Godby, 2013).

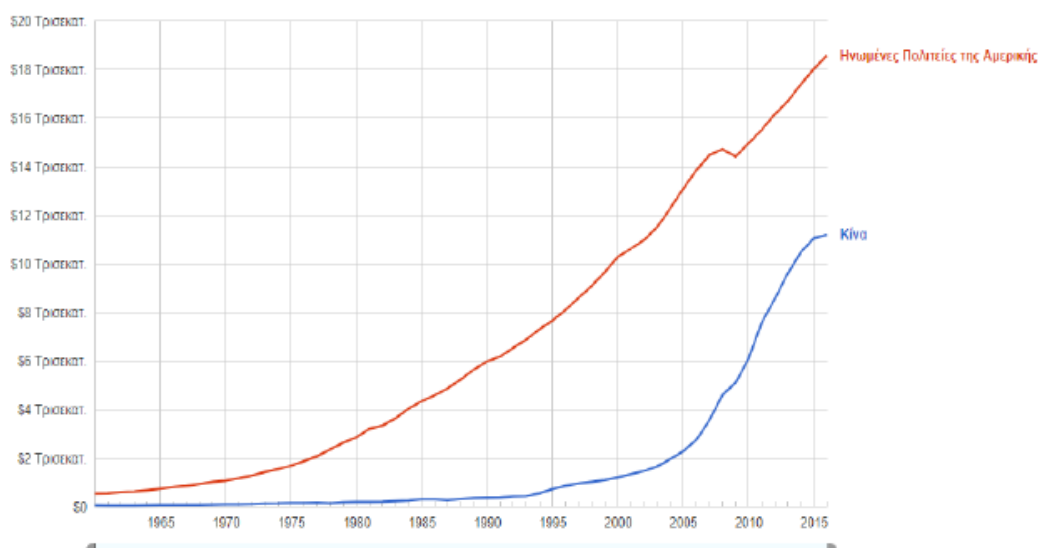
Σε ό,τι έχει να κάνει με τα γνωρίσματα των υφέσεων, είναι σημαντικό να τονιστεί πως πριν την εκδήλωση μιας ύφεσης, τις περισσότερες φορές εντοπίζεται μια αισθητή ανοδική τάση των τιμών των περιουσιακών στοιχείων, όπως έγινε για παράδειγμα στην περίπτωση της αγοράς κατοικίας. Ακόμα, εντοπίζεται καθοδική τάση της χρηματοοικονομικής δράσης, αισθητή ανοδική τάση του χρέους (ιδιωτικού είτε δημόσιου τομέα) αλλά και ανοδική τάση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Σε αρκετές περιπτώσεις, οι υφέσεις συμβαίνουν και σε περιόδους ραγδαίων αλλαγών στον χρηματοοικονομικό κλάδο μιας οικονομίας, όπως έγινε για παράδειγμα με την απελευθέρωση των αγορών. Αυτό το οποίο είναι σημαντικό να γνωρίζουμε είναι πως η εκάστοτε ύφεση, δίχως να έχει καμία απολύτως εξάρτηση από το είδος της και την υπηρεσία, την επιχείρηση είτε τον οργανισμό στο οποίο ανακύπτει, έχει καθορισμένα γνωρίσματα, όπως είναι για παράδειγμα πως είναι κλιμακούμενη σε ένταση, το ότι κυριαρχεί υψηλό αίσθημα αβεβαιότητας και κινδύνου, το ότι υφίστανται σημαντικές επιρροές και επιδράσεις στις συνήθεις δράσεις και στους ρυθμούς, το ότι διακινδυνεύει να πληγεί η δημόσια εικόνα του κράτους καθώς επίσης και το ότι επιφέρει διάφορες ζημιές (όπως για παράδειγμα ηθική βλάβη, που ζημιώνει την ισχύ του κράτους) (Urata and Hahn, 2014).

1.2 Η αρχή της κρίσης

Τις περισσότερες φορές η ύφεση της τελευταίας δεκαετίας ταυτίζεται με την κατάρρευση της Lehman Brothers. Πρόκειται για έναν επενδυτικό τραπεζικό οργανισμό ο οποίος δρούσε για 148 έτη, που δεν πτοήθηκε από έναν εμφύλιο πόλεμο, δυο παγκόσμιους πολέμους, από το Κραχ του '29 κλπ. Παρά το γεγονός πως η ύφεση

της περιόδου του 2008 δεν άρχισε από αυτόν τον τραπεζικό οργανισμό, η κατάρρευσή της συγκλόνισε όλο τον πλανήτη και τον υποχρέωσε να αποδεχθεί πως η μεταπολεμική περίοδος είχε ολοκληρωθεί και μια καινούρια περίοδος γενικευμένης αβεβαιότητας είχε ξεκινήσει (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

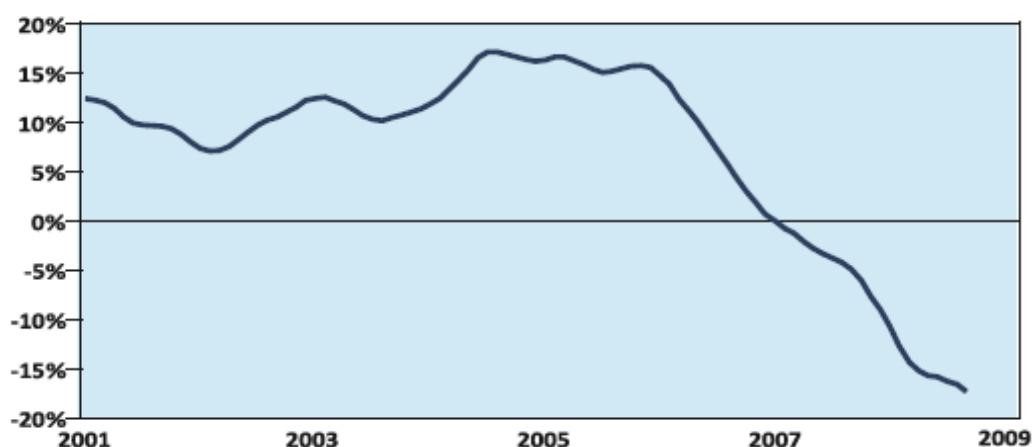
Εικόνα 1.1 : ΑΕΠ ΗΠΑ και Κίνας (Ολυμπισιου, 2016)

Αφήνοντας τον εν λόγω τραπεζικό οργανισμό να καταρρεύσει, η κυβέρνηση της Αμερικής έδωσε την τελική βολή στην ηρωική περίοδο, μια περίοδο η οποία είχε σαν βασικό της γνώρισμα την ακλόνητη πίστη στις αγορές και στη δύναμη της Wall Street. Οι περισσότερες έρευνες που αφορούν τη συγκεκριμένη κρίση εστιάζουν στην αγορά κατοικιών στις ΗΠΑ και στην αδυναμία αρκετών δανειστών να καταφέρουν να ξεχρεώσουν τα δάνεια που έλαβαν (Bemavent, 2016).

Όλα, όμως, ξεκίνησαν από την καλούμενη απορρύθμιση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, η οποία ξεκίνησε την περίοδο του '80 στη Μεγάλη Βρετανία και συνεχίστηκε την επόμενη δεκαετία. Στα μέσα της περιόδου του 2006, το επιτόκιο της Κεντρικής Τράπεζας των ΗΠΑ είχε ξεπεράσει το 5% (από 1% που ήταν την ίδια περίοδο το 2004). Η συγκεκριμένη ανοδική τάση των επιτοκίων έκανε αδύνατη την αποπληρωμή των δόσεων των επισφαλών στεγαστικών δανείων, όπως

και των ομολόγων τα οποία ήταν καλυμμένα με τα εν λόγω δάνεια (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

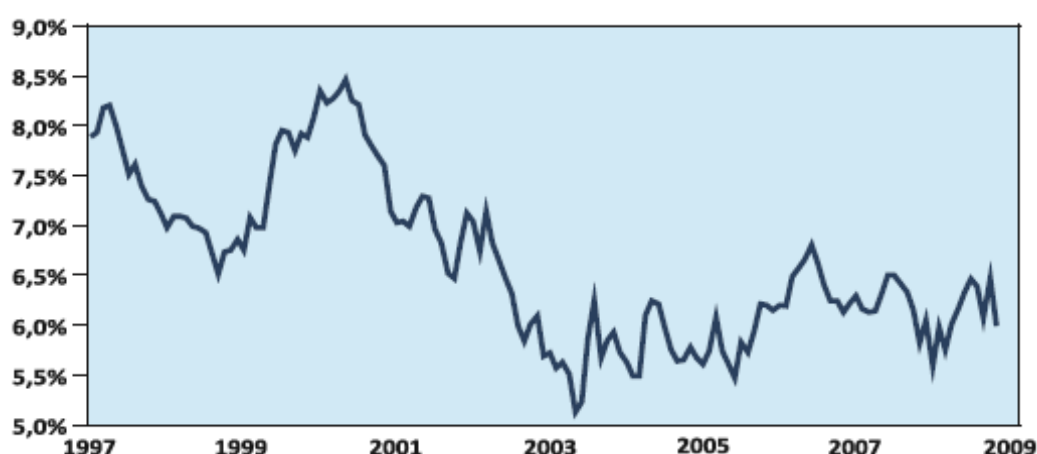
Εκείνη την περίοδο, οι κατασχέσεις κατοικιών δεν ήταν αρκετές, προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι δανεισμοί, μιας και η τιμή των ακινήτων είχε ήδη παρουσιάσει αισθητή ελάττωση κατά ένα τεράστιο ποσοστό, καθώς η ζήτηση ήταν πλέον σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα. Η συγκεκριμένη κατάρρευση σε αυτή την αγορά οδήγησε αρκετούς τραπεζικούς οργανισμούς στην πτώχευση, κάτι το οποίο είχε σαν συνέπεια την αισθητή ελάττωση της εμπιστοσύνης στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, με την ύφεση να περνά και στην πραγματική οικονομία με ραγδαίους ρυθμούς, εξαιτίας της ανοδικής τάσης των ποσοστών ανεργίας καθώς επίσης και του περιορισμού των δράσεων σε αρκετούς και διαφορετικούς τομείς, και ως επί το πλείστον σε αυτούς οι οποίοι είχαν άρρηκτη σχέση με την αγορά ακινήτων (Manasse and Katsikas, 2017).

Εικόνα 1.2 : Δείκτης τιμών κατοικιών (Kolb, 2010)

Μετά το ξέσπασμα, όμως, της εν λόγω ύφεσης, οι συνέπειες εξαπλώθηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο και στην πραγματική οικονομία αρκετών κρατών. Παρόμοιες συνέπειες ήταν η αισθητή ελάττωση της ζήτησης αλλά και του διεθνούς εμπορίου αλλά και η αισθητή ελάττωση του ΑΕΠ, όπου μάλιστα υπήρξαν αρνητικού ρυθμοί ανάπτυξης σχεδόν σε όλα τα κράτη του κόσμου (Κατσάνος, 2018).

Ακόμα, υπήρξε καθοριστική οπισθοχώρηση της βιομηχανικής παραγωγής, αισθητή ελάττωση των εισαγωγών αλλά και των εξαγωγών από τις αναδυόμενες οικονομίες της Βραζιλίας, της Ρωσίας, της Κίνας κλπ, με βασικότερη συνέπεια τη μεγαλύτερη συρρίκνωση της διεθνούς οικονομίας αλλά και τη σημαντική ανοδική τάση των απολύσεων, των μειώσεων μισθών αλλά των ποσοστών ανεργίας (Christodoulakis, 2015).

Εικόνα 1.3 : Επιτόκια στεγαστικών δανείων για τις ΗΠΑ (Kolb, 2010)

Η ανοδική τάση του παγκόσμιου ΑΕΠ επιβραδύνθηκε ξαφνικά στο 3,2% κατά την περίοδο του 2008, από 5,2% που ήταν πριν την ύφεση και σε σημαντική μείωση κατά την περίοδο του 2009, όπου ελαττώθηκε και έφτασε στο 1,1%. Παράλληλα, η αισθητή ανοδική τάση του διεθνούς εμπορίου προϊόντων μειώθηκε σημαντικά και άγγιξε το 3,2% κατά την περίοδο του 2008, την ώρα που το 2007 ήταν 6,6% και την περίοδο του 2006 ήταν 9,3%, ενώ την περίοδο του 2009 μειώθηκε κατά σχεδόν 12% (Κατσίκας, 2019).

Η τεράστια εξάπλωση αλλά και το μέγεθος της συγκεκριμένης ύφεσης υποχρέωσε και σταδιακά οδήγησε στη συντονισμένη αντίδραση των περισσότερων κυβερνήσεων και των κεντρικών τραπεζικών οργανισμών, με βασικότερο στόχο να αποφευχθεί η μεγαλύτερη όξυνση της κατάστασης και να εξομαλυνθεί και να υπάρξει

σταδιακή αποκατάσταση των συνθηκών της διεθνούς οικονομίας (Manasse and Katsikas, 2017).

Οι κεντρικοί τραπεζικοί οργανισμοί των περισσότερων χωρών επενέβησαν παράλληλα με απώτερο στόχο να κατορθώσουν να διασφαλίσουν σε σημαντικό βαθμό την ρευστότητα με εγγυήσεις ενώ την ίδια ώρα περιόρισαν αισθητά την αστάθεια στα επιτόκια της βραχυπρόθεσμης αγοράς. Η Fed προέβη σε αισθητή ελάττωση των επιτοκίων ενώ η ΕΚΤ σταμάτησε τις αυξήσεις και ξεκίνησε να εστιάζει σε πιθανές ελαττώσεις (Παπαδοπούλου, 2019).

Ακόμα, σε αυτό το σημείο θα πρέπει να σημειωθεί πως η ΕΚΤ λογίζεται ότι είναι αρμόδια για την επέκταση της οικονομικής ύφεσης στην ΕΕ, καθώς στην αρχή φάνηκε να μην ενδιαφέρεται και να αγνοεί αυτή την κατάσταση, αυξάνοντας τα επιτόκια σε τεράστια επίπεδο, έχοντας σαν κυριότερο σκοπό την καταπολέμηση των πληθωριστικών πιέσεων, υπερεκτιμώντας τις δυνατότητες της δυνατής της οικονομίας και παραβλέποντας τις αδυναμίες είτε τα ελλείμματα τα οποία ήταν εφικτό να υπάρξουν σε ορισμένα κράτη της ΕΕ (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Συνέπεια όλων αυτών ήταν η σημαντική υποτίμηση του δολαρίου συγκριτικά με το ευρώ, η αισθητή ανοδική τάση του πετρελαίου και σε συνδυασμό αυτών με την πιστωτική στενότητα και την έλλειψη ρευστότητας ανατράπηκε η αναπτυξιακή δυναμική των κρατών αλλά και των οικονομιών της ΕΕ. Περιληπτικά, οι κυριότερες συνέπειες αυτής της κατάστασης ήταν η κρίση ρευστότητας, η ευκολία παροχής δανείων, η αισθητή ανοδική τάση των επιτοκίων, η ελάττωση της παραγωγής, της κατανάλωσης καθώς επίσης και του εθνικού εισοδήματος, η ελάττωση του εμπορικού ισοζυγίου και των τιμών του πετρελαίου (επομένως υπήρξε ελάττωση και του κόστους παραγωγής), η καθοδική τάση του πληθωρισμού, η ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας αλλά και η ελάττωση του κόστους (Kedar-Levy, 2015).

1.3 Κρίση στη ζώνη του Ευρώ

Η συγκεκριμένη κρίση εμφανίστηκε σαν συνέπεια της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης, η οποία άρχισε από τις ΗΠΑ την περίοδο του 2007 και στην ουσία έκανε σαφές πως η ζώνη του ευρώ παραμένει μια νομισματική ένωση κρατών, δίχως επαρκή δημοσιονομικό συντονισμό και συνεργασία, ενώ το Σύμφωνο Ανάπτυξης και Σταθερότητας δεν κατόρθωσε να επιφέρει την κατάλληλη και την προσδοκώμενη δημοσιονομική πειθαρχία στη συγκεκριμένων ένωση (Παπαδοπούλου, 2019).

Επί της ουσίας ήταν η πρώτη φορά που η ζώνη του ευρώ θα έπρεπε να διαχειριστεί μια παρόμοιας μορφής ύφεση, που έχει επιφέρει σημαντικές αυξήσεις και ελαττώσεις στις επενδυτικές κινήσεις και καθοριστικές χρηματοοικονομικές ανισορροπίες, καταστάσεις που έχουν επιφέρει ταυτόχρονα σημαντικά ζητήματα σε τομείς, όπως είναι για παράδειγμα η απασχόληση, οι τιμές, τα εθνικά αγαθά κλπ (Godby, 2013).

Πίνακας 1.1 : Σημαντικά προβλήματα που οδήγησαν στην κρίση

	1999 - 2007 (ως % του ΑΕΠ)		Περιουσιακά στοιχεία τραπεζών (ως % του ΑΕΠ)		%	
	Αθροιστικό έλλειμμα ή πλεόνασμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών	Αθροιστικό δημοσιονομικό έλλειμμα ή πλεόνασμα	Μεταβολή 2000 - 2008	2008	Αναλογία κρέτους προς ΑΕΠ, 2008	Διαφορικός πληθωρισμός* (1999-2009)
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	-96%	-36%	44%	262%	72%	7,5%
ΕΛΛΑΔΑ	-84%	-47%	36%	173%	109%	9,9%
ΙΣΠΑΝΙΑ	-60%	2%	121%	296%	39%	9,2%
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	-21%	14%	464%	783%	43%	11,6%
ΙΤΑΛΙΑ	-8%	-26%	85%	235%	102%	1,8%
ΕΥΡΩΖΩΝΗ	-2%	-17%	94%	335%	69%	0%
ΓΑΛΛΙΑ	6%	-23%	180%	395%	68%	-2,9%
ΑΥΣΤΡΙΑ	16%	-19%	305%	379%	69%	-3,2%
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	27%	-19%	18%	316%	65%	-4,8%
ΒΕΛΓΙΟ	47%	-5%	83%	392%	92%	-1,1%
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	48%	-5%	-9%	375%	55%	2,8%
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	61%	33%	101%	197%	33%	-4,9%
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	98%	23%	-577%	2.367%	14%	5,5%

* Διαφορικός πληθωρισμός: η αθροιστική διαφορά του πληθωρισμού ενός κράτους-μέλους μείον ο μέσος όρος της Ευραζώνης.

Πηγή : Κατσάνος, 2018

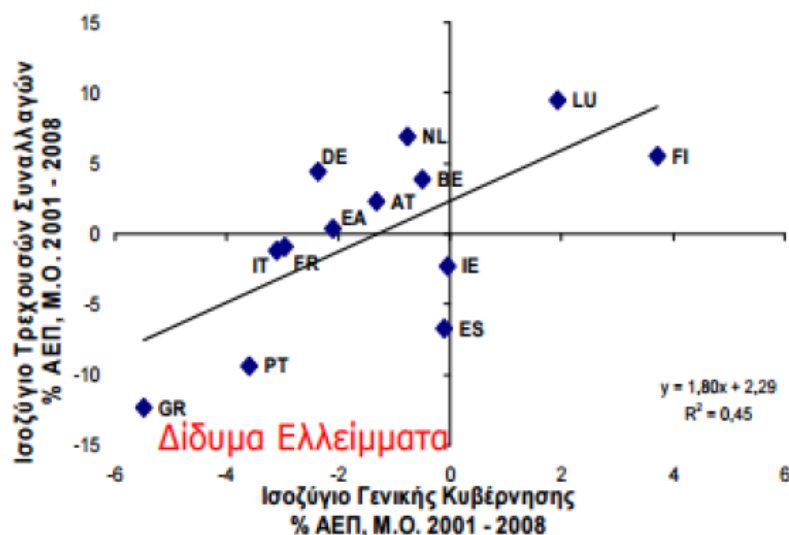
Η εν λόγω κρίση δεν ήταν αποκλειστικά δημοσιονομική, αλλά αποτέλεσε μια κρίση συνοχής, μιας και εμφανίζονταν καθοριστικές διαφορές μεταξύ των κρατών-μελών της συγκεκριμένης ζώνης σε ό,τι είχε να κάνει με τη δημοσιονομική αλλά και την εξωτερική τους ισορροπία. Έρευνες έκαναν λόγο πως ο πραγματικός υπαίτιος της εν λόγω κρίσης ήταν οι τεράστιες διασυνοριακές ροές κεφαλαίων από σημαντικά κράτη, όπως είναι για παράδειγμα η Γερμανία, η Γαλλία, η Αυστρία κλπ προς κράτη της περιφέρειας, όπως είναι η Ιρλανδία, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η χώρα μας κλπ (που ήταν και τα κράτη που δέχτηκαν τις σημαντικότερες συνέπειες) (Μακρής, 2012).

Την ίδια ώρα, τα κράτη του πυρήνα (όπως για παράδειγμα η Γερμανία κλπ) είχαν πιο υψηλό επίπεδο αποταμίευσης από τον μέσο όρο της ΕΕ ενώ τα κράτη της περιφέρειας (όπως για παράδειγμα η χώρα μας) είχαν πιο χαμηλό επίπεδο αποταμίευσης. Κάτι αντίστοιχο έγινε και με τα κράτη του πυρήνα που επένδυναν λιγότερο στο εσωτερικό τους συγκριτικά με τα κράτη της περιφέρειας (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Σαν επίπτωση όλων αυτών ήταν η συσσώρευση τεράστιου ιδιωτικού αλλά και δημοσίου χρέους, κάτι το οποίο εμφανίζεται και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών καθώς επίσης και στη γιγάντωση του τραπεζικού κλάδου, ενώ μια εξίσου σημαντική επίπτωση ήταν το ζήτημα το οποίο αναπτύχθηκε από την τεράστια εισροή κεφαλαίων στην περιφέρεια. Όλα αυτά διατέθηκαν με κυριότερο σκοπό να στηρίξουν την κρατική κατανάλωση αλλά και την κατασκευή ακινήτων, όπου σε αρκετά περιστατικά επέφερε την ανάπτυξη της φούσκας (Zestos, 2015).

Όλες οι χώρες οι οποίες δέχτηκαν σοβαρά χτυπήματα από την ύφεση είχαν έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, ενώ παράλληλα η αδυναμία της ζώνης του ευρώ να καταστήσει βιώσιμο το χρέος της χώρας μας διαμέσου της διάσωσης της περιόδου του 2010 έκανε τις περισσότερες αγορές να σκεφτούν μήπως δεν είναι βιώσιμες και οι οφειλές των άλλων χωρών που βασίζονταν σε εξωτερικό δανεισμό (κράτη όπως για παράδειγμα η Ιρλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία καθώς επίσης και η Ιταλία) (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Εικόνα 1.4 : Ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών και γενικής κυβέρνησης των χωρών μελών της ΕΕ (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012)

Γενικότερα, το δημοσιονομικό ήταν το πιο μεγάλο ζήτημα για το μεγαλύτερο ποσοστό των κρατών της ζώνης του ευρώ, με τη χώρα μας αλλά και την Πορτογαλία να εμφανίζουν τα πιο μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα, αλλά και τα πιο μεγάλα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών. Αντίθετα, φυσικά, χώρες όπως ήταν για παράδειγμα η Ιρλανδία, έδειχνε να μην έχει πρόβλημα σε κανέναν από τους δυο παραπάνω τομείς, ενώ η Ισπανία κατά κύριο λόγο αντιμετώπιζε ζητήματα ανταγωνιστικότητας (Κατσάνος, 2018).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί πως η ύφεση είχε σαν συνέπεια να μεταβληθεί η ισορροπία ισχύος μέσα στη συγκεκριμένη Ένωση και οι σχέσεις μεταξύ των θεσμών και των χωρών μελών, αποδυναμώνοντας με αυτόν τον τρόπο σε μεγάλο βαθμό τον καθοριστικό ρόλο της ΕΕ, σαν παράμετρος σταθερότητας. Ακόμα, η επέμβαση του ΔΝΤ στην υποστήριξη συγκεκριμένων χωρών μελών, μεταφράστηκε σαν ένα δεδομένο αδυναμίας, από τη στιγμή που οι περισσότεροι θεσμοί της ΟΝΕ και οι χώρες μέλη έδειξαν πως δεν είχαν τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν την κρίση χρέους, δίχως τη συμβολή του ΔΝΤ στο χρηματοδοτικό και τεχνικό επίπεδο (Bemavent, 2016).

Επί της ουσίας, η συγκεκριμένη ύφεση έφερε στην επιφάνεια πως το σύστημα της ONE παρουσιάζει μεγάλα ζητήματα κατά τη διαδικασία λήψης καθοριστικών αποφάσεων, μιας και δεν έχει μια κοινή πολιτική καταπολέμησης των κυριότερων επιπτώσεων της ύφεσης και αντέδρασε με τεράστια καθυστέρηση στην αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης και των προβλημάτων ρευστότητας της χώρας μας όπως επίσης και άλλων κρατών μελών της περιφέρειας, που είχαν παρόμοια ζητήματα (Ολυμπισιου, 2016).

Εξαιτίας της σημαντικής έλλειψης ενός θεσμοθετημένου μηχανισμού διαχείρισης παρόμοιων καταστάσεων και κατανομής ρόλων, ανεδείχθησαν σε πρωταγωνιστικούς δρώντες όλες οι συνιστώσες της ΕΕ (για παράδειγμα οι ΕΚΤ, οι εθνικοί κεντρικοί τραπεζικοί οργανισμοί, το Eurogroup, η Ευρωπαϊκή επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Κοινοβούλιο, όπως επίσης και οι κυβερνήσεις των χωρών μελών της ΟΝΕ κλπ) (Urata and Hahn, 2014).

Ένα εξίσου σημαντικό παράδειγμα για τις χρηματοοικονομικές συνέπειες της ύφεσης προς την ΕΕ και την απόδειξη της αισθητής ελάττωσης της επίδρασης της ίδιας είναι οι ενδεικτικοί δείκτες της εξωτερικής διάστασης της ΕΕ. Σε περίπτωση που μελετήσει κάποιος τους συγκεκριμένους δείκτες είναι εφικτό να κατανοήσει το γεγονός πως η χρηματοοικονομική ισχύ της στη σημερινή εποχή χαρακτηρίζεται από μια διαρκή καθοδική τάση, λόγω της κρίσης και του χρέους (Bererd, 2016).

Οι εν λόγω δείκτες, που παρουσιάζουν πιο έντονα αυτή την καθοδική τάση της επίδρασης της ΕΕ, στο χρηματοοικονομικό πλαίσιο, είναι οι δείκτες οι οποίοι παρουσιάζουν τις εσωτερικές αδυναμίες της συγκεκριμένης ένωσης στο χρηματοοικονομικό πλαίσιο αλλά αναπτύσσουν αλυσιδωτά εξωγενείς επιπτώσεις. Η αισθητή ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας (12% στην ευρωζώνη για την περίοδο του 2012), η ασθμαίνουσα χρηματοοικονομική μεγέθυνση (1,5% για την ΕΕ κατά την περίοδο του 2012), η καθοριστική ανοδική τάση των κρατικών ελλειμμάτων καθώς επίσης και η διαρκή ανοδική τάση των οφειλών στο σύνολο των χωρών είχε ελαττώσει σε σημαντικό επίπεδο τη δυναμική της οικονομίας της ΕΕ (Kedar-Levy, 2015).

Η τακτική λιτότητας την οποία ξεκίνησαν να εφαρμόζουν από την περίοδο του 2010 και μετέπειτα, όχι μονάχα οι χώρες μέλη της ζώνης του ευρώ που είχαν

σημαντικά ζητήματα, αλλά και όλες οι άλλες χώρες, είχαν σαν βασικότερη συνέπεια την επιδείνωση της κατάστασης ακόμη περισσότερο και το βύθισμα στην κρίση ολόκληρης της ζώνης του ευρώ καθώς κανένας δεν στήριζε τη συνολική ζήτηση (Zestos, 2015).

Εκείνη την περίοδο, η ΕΕ με κυριότερο στόχο να καταφέρει να διασφαλίσει τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα αλλά και την εξάλειψη των εντάσεων στις αγορές κρατικών χρεογράφων της ζώνης του ευρώ, ανέπτυξε τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας, που στην ουσία αντικατέστησε τους παλαιότερους προσωρινούς μηχανισμούς και αποτελούσε πλέον το πιο σημαντικό χρηματοπιστωτικό μέσο σε διεθνές επίπεδο, με πραγματική δανειοδοτική ευχέρεια μέχρι και 500 δισεκατομμύρια ευρώ (Christodoulakis, 2015).

Ταυτόχρονα, από την περίοδο του 2011 και μετέπειτα, η ΕΕ οριοθέτησε καινούριους πιο αυστηρούς κανονισμούς (περιέχοντας και τη διεθνή συνθήκη), με βασικότερο στόχο να καταφέρει να ελέγχει πιο αποδοτικά το δημόσιο χρέος καθώς επίσης και τα ελλείμματα, φροντίζοντας προκειμένου οι κυβερνήσεις των χωρών μελών να μην ξοδεύουν περισσότερα από τις δυνατότητές τους (Manasse and Katsikas, 2017).

Οι παραπάνω κανονισμοί εστίαζαν στα βασικότερα μέσα της ΕΕ με κυριότερο σκοπό την εγγύηση της χρηματοοικονομικής σταθερότητας αλλά και της δημοσιονομικής πειθαρχίας, διαμέσου του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, ενώ παράλληλα ενίσχυσαν την εφαρμογή του με οριοθέτηση καινούριων ρυθμίσεων για τον έλεγχο επικίνδυνων χρηματοοικονομικών ανισορροπιών, με διάφορες κυρώσεις, εστιάζοντας περισσότερο στην αισθητή ελάττωση των υψηλότερων επιπέδων δημόσιου χρέους κλπ (Bemavent, 2016).

Το σημείο κλειδί για την εν λόγω κατάσταση ήταν στα μέσα της περιόδου του 2012, όταν ο πρόεδρος της ΕΚΤ ανέφερε πως θα γίνει ότι απαιτείται προκειμένου να υπάρξει συνοχή αυτής της ζώνης. Τότε υποσχέθηκε πως η συγκεκριμένη τράπεζα θα δράσει σαν πιστωτής ύστατης καταφυγής για τα ομόλογα των χωρών μελών. Με αυτόν το τρόπο διέλυσε τον φόβο πως οι επενδυτές θα πουλήσουν μαζικά τα ομόλογα, τα οποία είχαν στην κατοχή τους, μια ενέργεια η οποία θα βοηθούσε στην

ανοδική τάση του κόστους δανεισμού έως ότου μια χώρα να πτωχεύσει (Urata and Hahn, 2014).

Συμπερασματικά, είναι εφικτό να ειπωθεί πως η κρίση αυτής της μορφής καθώς επίσης και οι άμεσες αλλά και οι έμμεσες επιπτώσεις στις χρηματοοικονομικές δομές αυτής της Ένωσης και στους μηχανισμούς της Ενιαίας Αγοράς έχει δεχτεί καθοριστικές επιρροές και αρνητικές επιδράσεις από την ανερχόμενη εξέλιξή της στο διεθνές πολιτικό αλλά και χρηματοοικονομικό σύστημα, περιορίζοντας ταυτόχρονα την ισχύ των μέσων διαμέσου των οποίων ασκούσε εξωτερική πολιτική και είχε την ευχέρεια να διαμορφώσει το περίγραμμα των εξωτερικών της σχέσεων (Παπαδοπούλου, 2019).

Οι αλλαγές οι οποίες είχαν υλοποιηθεί διαμέσου της ανάπτυξης του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας καθώς επίσης και τη αυστηροποίηση των κοινών δημοσιονομικών κανονισμών είχαν κατορθώσει να συγκρατήσουν σε σημαντικό επίπεδο κάποιες από τις κυριότερες αρνητικές επιπτώσεις, που προέκυψαν από την ύφεση αλλά δεν έχουν κατορθώσει ακόμη να δώσουν πειστική απάντηση στις αγορές αλλά και στους εταίρους, σε ό,τι έχει να κάνει με τη βιωσιμότητα και τη δυναμική του Ευρωπαϊκού μοντέλου (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

1.4 Αίτια

Έρευνες αναφέρουν πως 4 είναι οι κυριότερες κατηγορίες παραμέτρων, οι οποίες λογίζονται πως έπαιξαν καθοριστικότερο ρόλο στην ανάπτυξη της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται οι διεθνείς μακροοικονομικές ανισορροπίες. Τα τελευταία σχεδόν 30 έτη, η Κίνα πέτυχε μια εξαιρετικά χρηματοοικονομική μεγέθυνση διαμέσου των εξαγωγικών της δράσεων κυρίως βιομηχανικών προϊόντων στις ΗΠΑ (Kolb, 2010).

Οι παραπάνω εξαγωγικές δράσεις σταδιακά οδήγησαν σε μεγάλα πλεονάσματα στο εμπορικό ισοζύγιο της Κίνας, που όμως, δεν ενίσχυσαν την εγχώρια ζήτηση, αλλά αντίθετα τοποθετήθηκαν σε ομόλογα των ΗΠΑ και σε άλλα δολαριακά αξιόγραφα τα οποία κράτησαν το δολάριο σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα και

από την άλλη πλευρά τα επιτόκια δανεισμού στις ΗΠΑ σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα. Η συγκεκριμένη εξέλιξη έχει οδηγήσει σε ενίσχυση της ρευστότητας και του δανεισμού στις ΗΠΑ καθώς επίσης και στη συγκράτηση του πληθωρισμού. Για τους δικούς τους λόγους, η κάθε μια, ούτε η ΕΕ (ζητήματα ανταγωνιστικότητας κλπ), αλλά ούτε η Ιαπωνία (χαμηλή εγχώρια ζήτηση) δεν κατάφεραν να παρέμβουν αποτρεπτικά (Μακρής, 2012).

Η δεύτερη κατηγορία έχει άμεση σχέση με την υπερβολική πιστωτική επέκταση αλλά και μόχλευση. Τα τελευταία 15 έτη, η πιστωτική επέκταση στις ΗΠΑ καθώς επίσης και στο μεγαλύτερο ποσοστό των σύγχρονων ανεπτυγμένων οικονομιών υπήρξε σημαντική, και κατά κύριο λόγο δεν οφειλόταν μονάχα στην τεράστια ανοδική τάση της νομισματικής βάσης αλλά και από την απίστευτη μόχλευση εντός αλλά και εκτός των ισολογισμών των πιστωτικών οργανισμών και ως επί το πλείστον των επενδυτικών τραπεζικών οργανισμών αλλά και των hedge funds. Η συγκεκριμένη μόχλευση, όπως και σε άλλες δύσκολες περιόδους, υποθήκευσε την οικονομική σταθερότητα και άφησε το σύστημα εκτεθειμένου σε διάφορους κινδύνους (Godby, 2013).

Στην τρίτη κατηγορία περιέχεται η ασυμμετρική πληροφόρηση καθώς επίσης και τα ζητήματα εντολέα-εντολοδόχου. Η ύπαρξη πληροφόρησης αυτής της μορφής σε ό,τι έχει να κάνει με τα δομημένα αγαθά, προσέφεραν τη δυνατότητα στους εκδότες τους να αναλαμβάνουν υπερβολικό κίνδυνο με αδιαφανή τρόπο, κίνδυνος που ούτε τιμολογούνταν ορθά και ούτε αντισταθμίζονταν κατάλληλα (Urata and Hahn, 2014).

Παράλληλα, όμως, τα συστήματα αμοιβών των εμπορικών τραπεζικών οργανισμών, των επενδυτικών τραπεζικών οργανισμών αλλά και των ασφαλιστικών επιχειρήσεων δεν είχαν σαν βασικό τους γνώρισμα τη συμβατότητα κινήτρων μεταξύ των στελεχών και των μετόχων των επιχειρήσεών τους, με κυριότερη συνέπεια να αναλαμβάνονται υπερβολικοί κίνδυνοι από ανθρώπους που δεν είχαν το κόστος των μη επιτυχημένων επιλογών και αποφάσεών τους (Kedar-Levy, 2015).

Στην τελευταία κατηγορία περιέχονται τα ρυθμιστικά κενά καθώς επίσης και ο ελλιπής έλεγχος. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως από την περίοδο του '99 και μετέπειτα, τόσο στις ΗΠΑ όσο και σε άλλα κράτη εντοπίστηκε μια αποστροφή, που

είχε πολιτικό αλλά και ιδεολογικό υπόβαθρο, στην εφαρμογή (ως επί το πλείστον από την πλευρά των Fed και SEC) ρυθμιστικών μέτρων σε ό,τι είχε να κάνει με την επικινδυνότητα της μη ελεγχόμενης πιστωτικής έκτασης αλλά και μόχλευσης (Κατσάνος, 2018).

Την ίδια εποχή, οι οικονομικοί νεωτερισμοί ανέπτυξαν με ραγδαίους ρυθμούς καινούριες αγορές, δίχως όμως να συνδυάζονται από τους κατάλληλους κανονισμούς λογιστικής απεικόνισης και το ανάλογο ρυθμιστικό και εποπτικό πλαίσιο. Χωρίς καμία απολύτως αμφιβολία, οι κυριότερες επιπτώσεις της παράλληλης ύπαρξης των συγκεκριμένων παραμέτρων είχαν υπέρ-πολλαπλάσιες συνέπειες από εκείνες που θα είχε κάθε αίτιο μεμονωμένο (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Με αυτόν τον τρόπο, η συνέπεια της συγκεκριμένης παράλληλης ύπαρξης ήταν ένα σύνολο από διαφορετικές φούσκες σε διαφοροποιημένες αγορές φυσικού αλλά και οικονομικού κεφαλαίου (όπως για παράδειγμα ακίνητα, εμπορεύματα, μετοχές κλπ). Επί της ουσίας, φούσκα στην αγορά ενός πραγματικού είτε οικονομικού κεφαλαιακού αγαθού ονομάζεται μια κατάσταση στην οποία η τιμή του εκάστοτε προϊόντος δεν εξηγείται από ορθολογικές χρηματοοικονομικές δυνάμεις (Κατσίκας, 2019).

Παρά το γεγονός πως οι οικονομολόγοι δεν έχουν τη δυνατότητα να προβλέψουν πότε σπάει μια φούσκα αυτής της μορφής, είναι νομοτελειακό πως όλες οι φούσκες κάποτε θα σπάσουν. Παρόλο, όμως που οι υφέσεις αφορούν περιοδικά φαινόμενα και τις περισσότερες φορές αφορούν σταθερά γνωρίσματα του καπιταλιστικού συστήματος, όλα τα παραπάνω σφάλματα χρηματοοικονομικής τακτικής και συμπεριφοράς επαναλαμβάνονται κατά περιόδους (Manasse and Katsikas, 2017).

Οι διαμορφωτές, δηλαδή, της χρηματοοικονομικής πολιτικής τις περισσότερες φορές τείνουν να ξεχνούν όσα έμαθαν από παλαιότερες υφέσεις και δεν διδάσκονται από τα σφάλματα που έκαναν στο παρελθόν. Φυσικά, υφίστανται αρκετοί και διαφορετικοί λόγοι που δεν τους επιτρέπουν να μάθουν από τα σφάλματά τους και υποχρεώνονται να τα κάνουν ξανά. Γίνεται, εύκολα αντιληπτό, επομένως,

πως μια από τις βασικότερες αιτίες θα πρέπει να αναζητηθεί στη γενικότερη δομή και στην εύρυθμη δράση του συστήματος (Kolb, 2010).

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το ξεκίνημα της ύφεσης οφείλεται κατά κύριο λόγο στη διόγκωση της στεγαστικής αλλά και καταναλωτικής πίστης στις ΗΠΑ και στην συνεχόμενη τιτλοποίηση των δανείων, καταστάσεις που ανέπτυξαν μια φούσκα που, μετά την ανοδική τάση των επιτοκίων, τη δυσκολία αποπληρωμών των δανείων αλλά και την έλλειψη συστήματος οριοθέτησης τιμών των σύνθετων παραγώγων χρηματοπιστωτικών τίτλων, που είχαν διασκορπιστεί σε ολόκληρη την υφήλιο, έφεραν πιστωτικά προβλήματα τα οποία εν τέλει ανέπτυξαν την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση (Godby, 2013).

Επίσης, ενώ βέβαια μια χρηματοπιστωτική ύφεση είναι δυνατόν να παρουσιαστεί σαν ένα επίπεδο της γενικευμένης χρηματοοικονομικής ύφεσης, παρόλα αυτά δεν αποκλείεται, όπως αναφέρουν αρκετές μελέτες, μια χρηματοπιστωτική ύφεση να προβάλλει αυτόνομα, δρώντας μονάχα ανακλαστικά στο παραγωγικό καθώς επίσης και στο εμπορικό κύκλωμα.

Από την άλλη πλευρά, είναι σημαντικό να τονιστεί πως στη σημερινή εποχή υπάρχουν αρκετές εξηγήσεις οι οποίες εκκινούν από τον πραγματικό τομέα όπου και εντοπίζεται η γενεσιουργός αιτία αυτής της κατάστασης, της οποίας τα τελικά φαινόμενα έχουν διαμεσολαβήσει από τον χρηματοπιστωτικό κλάδο και φέρουν την ορατή σφραγίδα του (Bererd, 2016).

Επί της ουσίας, εκείνοι οι δυο κλάδοι είναι σημαντικό να μην λογίζονται σαν αυτόνομοι και ούτε ο χρηματοπιστωτικός κλάδος να εκλαμβάνεται σαν παρασιτικά προσκολλημένος σε έναν καθαρό και άδολο πραγματικό κλάδο είτε σαν μια διαστρέβλωσή τους, αλλά σαν ένας οργανικά δεμένος με αυτόν, σαν ένας καθοριστικός πυλώνας στην αναπαραγωγή του συνολικού κεφαλαίου (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

1.5 Συνέπειες

Οι βασικότερες επιπτώσεις για τον υπόλοιπο πλανήτη ενισχύθηκαν από τις ανισορροπίες, οι οποίες είχαν αναπτυχθεί σε αρκετά κράτη κατά την περίοδο της μακράς περιόδου της ισχυρής ανάπτυξης. Οι συγκεκριμένες ανισορροπίες θα μπορούσαν μονάχα να παρουσιάσουν σημαντική ανοδική τάση από τη στιγμή που οι επενδυτές ήθελαν να αναλάβουν πιο μεγάλους κινδύνους (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Η ανάπτυξη στις ΗΠΑ επέφερε αισθητή ελάττωση της θέλησης για ανάληψη μεγαλύτερων κινδύνων από τη μεριά των περισσότερων επενδυτών σε διεθνές επίπεδο, κάτι το οποίο σιγά-σιγά οδήγησε σε τεράστιες μεταβολές στη συμπεριφορά των επενδυτών. Η εξάλειψη των συγκεκριμένων ανισορροπιών, που βρίσκονταν σε εξέλιξη, είχε οδηγήσει σε σημαντικές κρίσεις σε αρκετές περιπτώσεις, όπως στις χώρες της Βαλτικής καθώς επίσης και της Ισλανδίας (Μακρής, 2012).

Οι συνέπειες σε κάποια κράτη της Ευρώπης ήταν τόσο σοβαρές όσο και στις ΗΠΑ, εξαιτίας των στενών δεσμών του χρηματοπιστωτικού τους κλάδου, εξαιτίας των δυνατών εμπορικών σχέσεων και σε συγκεκριμένα περιστατικά των μακροοικονομικών ανισορροπιών. Οι μη θετικές συνέπειες αυτής της κατάστασης ήταν φανερές σε οικονομίες της Ασίας και του Ειρηνικού με εξαγωγικό προσανατολισμό διαμέσου των τρεχουσών και κεφαλαιακών λογαριασμών του ισοζυγίου πληρωμών (Bemavent, 2016).

Η ζήτηση εξαγωγών από διαφορετικές χώρες ελαττώθηκε σημαντικά καθώς επίσης και ο όγκος των εξαγωγών από την Ιαπωνία. Στα αναδυόμενα αλλά και στα αναπτυσσόμενα κράτη, των οποίων η ανάπτυξη έχει άμεση σχέση με τις ξένες επενδύσεις και την χρηματοδότηση, οι περισσότεροι επενδυτές απέσυραν συλλογικά περιουσιακά στοιχεία, που είχαν αρνητικό αντίκτυπο στον τομέα της παραγωγής, στην ανάπτυξη των εταιριών καθώς επίσης και στις τιμές της αγοράς (Manasse and Katsikas, 2017).

Η βαθιά χρηματοοικονομική κρίση είχε φυσικά τεράστιες κοινωνικές επιπτώσεις. Η πιο καθοριστική εξ αυτών ήταν η αισθητή ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας. Η αισθητή ελάττωση της ζήτησης που υποχρέωσε αρκετούς οργανισμούς

να απολύσουν εκατομμύρια υπαλλήλων αλλά και το γεγονός πως υπήρξε σημαντική ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας σε αρκετά κράτη.

Η χρηματοπιστωτική αλλά και χρηματοοικονομική ύφεση είχε καθοριστικές συνέπειες και στα δημόσια οικονομικά. Η δημοσιονομική θέση ήταν εξαιρετικά τεταμένη σε αρκετά κράτη. Αυτό είχε σαν βασικότερη επίπτωση της πρωτοφανούς αυτής κατάστασης στην πραγματική οικονομία και σε πιο μικρό επίπεδο, κατά διακριτική ευχέρεια στα μέτρα δημοσιονομικής πολιτικής καθώς επίσης και της χορήγησης δημόσιων κεφαλαίων σε διάφορες χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις και οργανισμούς (Christodoulakis, 2015).

Το ΔΝΤ εκτιμά πως τα μέτρα αυτής της μορφής κατά την περίοδο του 2009 στα κράτη G20 ανήλθε σε 2% του ΑΕΠ ενώ η χρηματοοικονομική στήριξη του χρηματοπιστωτικού κλάδου ξεπέρασε αυτό το ποσοστό. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, τα τεράστια δημόσια ελλείμματα διακρίνεται να αντανακλούν την αδύναμη δημοσιονομική θέση σε συγκεκριμένα κράτη πριν από το ξεκίνημα της ύφεσης (Zestos, 2015).

Ο συνδυασμός των μεγαλύτερων ελλειμμάτων στα έσοδα αλλά και τα πιο υψηλά έξοδα είχαν ελαττώσει σημαντικά τη δυνατότητα αρκετών κυβερνήσεων να κατορθώσουν να αντιμετωπίσουν την ξαφνική καθοδική τάση της χρηματοοικονομικής δράσης με μια επεκτατική δημοσιονομική πολιτική. Κλασσικά, η νομισματική πολιτική είναι ζωτικής σημασίας να είναι αρμόδια για την πολιτική σταθερότητα, αλλά όσο τα επιτόκια πλησίαζαν στο μηδέν, τα περιθώρια για επιπλέον επεκτατική νομισματική πολιτική ήταν εξαιρετικά περιορισμένη (Παπαδοπούλου, 2019).

Εξαιτίας της σημαντικής αυτής κατάστασης, υπήρξε διαπιστωμένη απαίτηση για επεκτατική δημοσιονομική πολιτική. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, η έλλειψη δημοσιονομικής βιωσιμότητας κατά της περιόδου της ραγδαίας ανάπτυξης η οποία προηγήθηκε της ύφεσης άφησε να εννοηθεί πως αρκετά κράτη, ως επί το πλείστον τα πιο μικρά κράτη, θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να κατορθώσουν να πείσουν τους διεθνείς επενδυτές να προβούν σε περαιτέρω αγορές του δημοσίου χρέους (Κατσίκας, 2019).

Αυτό το οποίο είναι σημαντικό να κατανοήσουμε είναι πως οι βασικότερες συνέπειες αυτής της κατάστασης ήταν οι εξής :

- Αναπτύχθηκε σημαντικό ζήτημα ρευστότητας στην αγορά αλλά και στην κατανάλωση, εξαιτίας έλλειψης παροχής επαγγελματικών αλλά και καταναλωτικών δανεισμών
- Η δανειοδότηση από την πλευρά των τραπεζικών οργανισμών έγινε εξαιρετικά πιο δυσμενής
- Εντοπίστηκε αισθητή ελάττωση της επενδυτικής δράσης βραχυπρόθεσμα και σημαντική ανοδική τάση των επιτοκίων
- Η αισθητή ελάττωση της παραγωγικής δράσης είχε σαν βασικότερη συνέπεια την εξασθένιση της κατανάλωσης, επομένως, και την αισθητή ελάττωση του ποσοστού του εθνικού εισοδήματος
- Το εμπορικό ισοζύγιο ελαττώθηκε σημαντικά
- Υπήρξε σημαντική ανοδική τάση του κόστους παραγωγής εξαιτίας της αύξησης των τιμών του πετρελαίου
- Αισθητή ανοδική τάση του πληθωρισμού
- Η τιμή των πρώτων υλών παρουσίασε σημαντική ανοδική τάση και είχε σαν συνέπεια την αύξηση του κόστους καθώς επίσης και του γενικού επιπέδου του πληθωρισμού
- Η αισθητή ελάττωση των τιμών των ακινήτων σταδιακά οδήγησε στην ύπαρξη ευκαιριών για αγορές (Κατσάνος, 2018)

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 Ελληνική οικονομία πριν την κρίση

Με το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου καθώς επίσης και του εμφυλίου, η χώρα μας εισήλθε σε ένα πλαίσιο ανασυγκρότησης από τις συνέπειες που είχαν υπάρξει από τους δυο προηγούμενους πολέμους. Κατά την περίοδο του '53 ξεκίνησε να σταθεροποιείται η οικονομία και σιγά-σιγά να εισέρχεται σε ρυθμούς ανάπτυξης, έως την περίοδο του '70 που δέχτηκε ένα σοβαρό χρηματοοικονομικό πλήγμα από την 1η πετρελαϊκή κρίση (Petrakis, 2012).

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, κατόρθωσε να αναπτυχθεί ξανά με ραγδαίους ρυθμούς. Έως το ξεκίνημα εκείνης της περιόδου, οι μακροοικονομικές επιδόσεις της χώρας μας ήταν σημαντικές σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη σε διεθνές επίπεδο. Το διάστημα από το '67 μέχρι και την περίοδο του '74, η χώρα μας βρισκόταν υπό το καθεστώς δικτατορίας (Μακρής, 2012).

Κατά το συγκεκριμένο διάστημα εντοπίστηκε ραγδαία χρηματοοικονομική μεγέθυνση, η οποία ως επί το πλείστον προερχόταν από την τροφοδότηση του χρηματοοικονομικού κλάδου, τον εφοπλισμό κεφαλαίου, την επεκτατική πιστωτική πολιτική καθώς επίσης και τις εισροές των ξένων κεφαλαίων. Ταυτόχρονα, εκείνο το διάστημα εντοπίστηκε καθήλωση των μισθών καθώς επίσης και των ημερομίσθιων σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα, κάτι που είχε σαν βασικότερη συνέπεια την αισθητή ανοδική τάση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Ακόμα χρησίμευσαν σαν εργαλεία χρηματοοικονομικής μεγέθυνσης, η φορολογία αλλά και ο δημόσιος προϋπολογισμός. Ωστόσο, η έλλειψη διαρθρωτικών μεταβολών έφερε τεράστια προβλήματα στον χρηματοοικονομικό τομέα της χώρας μας. Την περίοδο του '74 η χώρα μας είχε δημοκρατία και μαζί της βελτιώθηκαν και οι σχέσεις με την ΕΟΚ, της οποίας η χώρα μας έγινε μέλος έναν χρόνο αργότερα (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, μετά από την ύπαρξη της 2^{ης} πετρελαϊκής κρίσης, η χώρα μας εισήλθε στην δίνη μιας ισχυρής ύφεσης, με κυριότερη συνέπεια την αισθητή ανοδική τάση του δημόσιου χρέους ενώ ταυτόχρονα την ίδια περίοδο εντοπίστηκε να λαμβάνει μέρος το φαινόμενο του σταθεροποιημένου πληθωρισμού. Η συγκεκριμένη ύφεση δημιούργησε τεράστια ζητήματα στην οικονομία της χώρας μας για ολόκληρη την επόμενη δεκαετία (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Την περίοδο του '90 η χώρα μας εισήλθε σε ένα πρόγραμμα το οποίο περιείχε ένα σύνολο αρκετών και διαφορετικών διαρθρωτικών αλλαγών, με απώτερο σκοπό να καταφέρει να αναπτυχθεί και πάλι οικονομικά και να είναι προετοιμασμένη για πιθανή συμμετοχή της στο ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα. Ένα έτος σχεδόν μετά η χώρα μας μαζί με άλλα κράτη υπέγραψαν τη συνθήκη του Μάαστριχτ, διασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο τον ενεργό της ρόλο στην ευρωζώνη (Markantonatou, 2013).

Για την επόμενη δεκαετία, η χώρα μας ακολουθώντας το οικονομικό πρόγραμμα μπήκε σε αναπτυξιακούς ρυθμούς και πάλι, το δημόσιο χρέος ξεκίνησε να εμφανίζει σταθερότητα ενώ την ίδια ώρα σιγά-σιγά άρχισε να ρυθμίζεται ξανά ο δείκτης του πληθωρισμού. Ύστερα από μια επιτυχημένη πορεία σύγκλισης των δημοσιονομικών μεγεθών και ικανοποίηση των προϋποθέσεων της παραπάνω συνθήκης, η χώρα μας μαζί με άλλα 11 κράτη της συγκεκριμένης ζώνης απέκτησαν κοινό νόμισμα, που ονομάστηκε ευρώ και ίσχυε από το ξεκίνημα της περιόδου του 2002 (Petrakis, 2012).

Το ακαθάριστο προϊόν εξακολούθησε να παρουσιάζει σημαντική ανοδική τάση με ρυθμούς μεγαλύτερους του μέσου όρου της ΕΕ, κατά κύριο λόγο εξαιτίας των επενδυτικών κινήσεων σε διάφορες υποδομές, οι οποίες είχαν άμεση σχέση με τους Ολυμπιακούς Αγώνες που θα γινόταν την περίοδο του 2003 αλλά και εξαιτίας

της ευκολίας πρόσβασης σε δανεισμούς και καταναλωτικές δαπάνες (Προβόπουλος, 2015).

Γενικότερα από την περίοδο του 2000 μέχρι και το 2007, όλες σχεδόν οι οικονομίες συμπεριλαμβανομένης και της χώρας μας είχαν παρουσιάσει ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Η οικονομία της χώρας μας κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα είχε παρουσιάσει τον 4^ο καλύτερο ρυθμό (σχεδόν 3,4%), εξαιτίας της αισθητής ανοδικής τάσης του συντελεστή παραγωγικότητας (σχεδόν 1,7%) αλλά και εξαιτίας της σημαντικής ενίσχυσης του συντελεστή της απασχόλησης, ο οποίος επέφερε θετικές επιρροές μετά από 35 χρόνια με ποσοστό το οποίο ξεπερνούσε το 0,5%. Παρόλα αυτά, υπήρχε αισθητή ανοδική τάση των ωρών εργασίας, όχι μονάχα στη χώρα μας αλλά και σε άλλες οικονομίες (Μουρμούρας, 2015).

Κατά το διάστημα από το 2001 μέχρι και το 2007, η οικονομία της χώρας μας παρουσίασε σημαντική ανάπτυξη με μέσο ετήσιο ρυθμό ο οποίος ξεπερνούσε το 4%. Παρόλα αυτά, η συγκεκριμένη κατάσταση κατά κύριο λόγο βασίστηκε στην εγχώρια ζήτηση, που παρουσίαζε σημαντική ανοδική τάση με ρυθμό σχεδόν 4,6% εξαιτίας της ιδιωτικής κατανάλωσης, η οποία προερχόταν τόσο από την ανοδική τάση των εισροών όσο και της καταναλωτικής πίστης (Φιλιππίδου, 2017).

Επιπλέον, για το ίδιο χρονικό διάστημα, οι επενδυτικές κινήσεις παγίου κεφαλαίου εμφάνιζαν αισθητή ανοδική τάση με ετήσιο ρυθμό που έφτανε το 8%, όμως, καθοριστικό κομμάτι τους είχε να κάνει με κατοικίες, οι οποίες εξαιτίας των χαμηλότερων τόκων των στεγαστικών δανεισμών αλλά και των προσδοκιών ανοδικής τάσης των εισροών, παρουσίασαν αισθητή αύξηση με ετήσιο ρυθμό που άγγιζε το 9,8% (Papaconstantinou, 2016).

Παράλληλα, ο πληθωρισμός για το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα είχε συντηρηθεί σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα, ενώ διαμορφώθηκε στο 3,3% σε ετήσια βάση (κατά μέσο όρο). Ακόμα, εξαιτίας της ένταξης της χώρας μας στην ΟΝΕ μέχρι και την περίοδο του 2007, η διεθνής ανταγωνιστικότητα είχε παρουσιάσει σημαντική ελάττωση της τάξης του 14%. Ταυτόχρονα, υπήρξε αισθητή ανοδική τάση των εξαγωγικών δράσεων τόσο των αγαθών όσο και των υπηρεσιών με ετήσιο ρυθμό 3,4% (Petrakis, 2012).

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, η χώρα μας κατά το διάστημα από το 2001 μέχρι και το 2005 φάνηκε να παραβιάζει τον όρο για έλλειμμα κάτω από 3% που είχε συμφωνηθεί (αποτελούσε βασική προϋπόθεση της παραπάνω σύμβασης). Από τα τέλη της περιόδου του 2009 μέχρι και το ξεκίνημα της περιόδου του 2010 λόγω του συνδυασμού διεθνών (παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση) και των τοπικών (μη ελεγχόμενα έξοδα έως την περίοδο του 2009) παραμέτρων, η οικονομία της χώρας μας ήρθε αντιμέτωπη με σημαντικά χρηματοοικονομικά ζητήματα, μιας και είχε το 2^ο πιο μεγάλο ετήσιο έλλειμμα κρατικού προϋπολογισμού και το 2^ο πιο μεγάλο δημόσιο χρέος στην ΕΕ (Χαινάς, 2018).

Πίνακας 2.1 : Οικονομική εξέλιξη Ελλάδος από την περίοδο του 1970 μέχρι και την αρχή της κρίσης

Ημερομηνία	1970	1980	1990	1995	2000	2005	2010
Δημόσια έσοδα (% ΑΕΠ)	-	-	31,0	37,0	43,4	39,0	40,6
Δημόσια έξοδα (% ΑΕΠ)	-	-	45,2	46,2	47,1	44,4	51,3
Έλλειμμα προϋπολογισμού(% ΑΕΠ)	-	-	14,2	9,1	3,7	5,5	10,7
Πληθωρισμός (% ΑΕΠ)	-	-	-	8,9	2,9	3,5	4,7
Αύξηση ΑΕΠ (% ΑΕΠ)	8,9	0,7	0,0	2,1	4,5	2,3	-4,9
Δημόσιο Χρέος (% ΑΕΠ)	0,2	1,5	31,1	86,9	141,0	195,4	329,5
Ονομαστικό επιτόκιο (% ΑΕΠ)	1,1	6,8	43,4	88,7	135,0	193,0	222,2
Αναλογία χρέους προς ΑΕΠ %	17,9	22,5	71,7	97,9	104,4	101,2	148,3

Πηγή : Προβόπουλος, 2015

2.2 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα

Στη χώρα μας, ύστερα από αρκετά έτη διαρκούς εξέλιξης η οικονομία είχε δεχτεί τεράστιο πλήγμα. Παρά το γεγονός πως κατά την περίοδο του 2008 η οικονομία της χώρας μας κατείχε την 27^η θέση μεταξύ των κρατών σε παγκόσμιο επίπεδο και το ΑΕΠ άγγιζε τις 32,1 χιλιάδες δολάρια ΗΠΑ, οι πολίτες της χώρας μας

άρχισαν να έρχονται αντιμέτωποι με σημαντικές χρηματοοικονομικές αλλά και κοινωνικές αναταραχές (Markantonatou, 2013).

Την περίοδο του 2009, η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση επέφερε καθοριστικές επιρροές και επιδράσεις στην πλειονότητα των πολιτών, ενώ την επόμενη χρονιά υπογράφηκε το 1^ο μνημόνιο με εξαιρετικά βαριές χρηματοοικονομικές αλλά και χρηματοπιστωτικές πολιτικές. Το συγκεκριμένο μνημόνιο υπογράφηκε σαν μια εναλλακτική επιλογή με απώτερο στόχο να αποφευχθεί η πτώχευση της χώρας μας. Την ίδια περίοδο, οι εκτιμήσεις παρουσίασαν πως το ΑΕΠ ελαττώθηκε κατά 3,5% ενώ τα ποσοστά ανεργίας ξεπερνούσαν το 14% και επομένως σχεδόν 180 χιλιάδες άνθρωποι έχασαν την δουλειά τους (Μουρμούρας, 2015).

Την περίοδο του 2010, η χώρα μας τέθηκε υπό τον έλεγχο της ΕΕ, της Ευρωπαϊκής Τράπεζας καθώς επίσης και του ΔΝΤ και υπέγραψε το πρόγραμμα χρηματοοικονομικής προσαρμογής, η αναθεώρηση του οποίου υλοποιήθηκε προς τα τέλη εκείνης της χρονιάς. Από εκείνη την περίοδο και μετέπειτα η εν λόγω ύφεση έχει επιφέρει καθοριστικές επιρροές και επιδράσεις σε όλους τους κλάδους της οικονομίας αλλά όχι μόνο (Προβόπουλος, 2015).

Οι βασικότεροι χρηματοοικονομικοί δείκτες έχουν εμφανίσει καθοριστική επιδείνωση. Οι πιο μεγάλες συνέπειες εντοπίζονται στον κλάδο της απασχόλησης όπου τα ποσοστά ανεργίας άγγιξαν επίπεδα ρεκόρ για την χώρα μας, καθώς ξεπέρασαν το 16% κατά το Β' τρίμηνο της περιόδου του 2011, κάτι το οποίο φανερώνει ανοδική τάση μεγαλύτερη από 126% σε σχέση με την εποχή πριν την κρίση. Τα ποσοστά ανεργίας των νέων παρουσίασαν σημαντική ανοδική τάση καθώς από 15,5% που ήταν πριν την ύφεση κατά την περίοδο του 2011 άγγιξαν το 33%. Ακόμα, την περίοδο του 2010, η χώρα μας εμφάνισε το πιο υψηλό ποσοστό δημόσιου ελλείμματος και δημόσιου χρέους φτάνοντας το 10,6% και σχεδόν το 145% του ΑΕΠ (Petrakis, 2012).

Παράλληλα, την επόμενη χρονιά το προφίλ της οικονομίας της χώρας μας έγινε ακόμα πιο σκληρό για τους κατοίκους της. Το ΑΕΠ ελαττώθηκε περισσότερο ξεπερνώντας το 6% ενώ τα ποσοστά ανεργίας παρουσίασαν παρόμοια ανοδική τάση καθώς από 6,6% που ήταν στα μέσα της περιόδου του 2008 πλέον άγγιξαν το 16,6%

για την περίοδο του 2011. Ταυτόχρονα, την ίδια χρονική στιγμή το χρέος παρουσίασε σημαντική ανοδική τάση καθώς από 105,4% που ήταν πριν την ύφεση πλέον άγγιζε το 161% του ΑΕΠ για την περίοδο του 2011.

Η Ένωση Καταναλωτών έδειξε πως η συγκεκριμένη κατάσταση στην οποία κλήθηκε να αντιμετωπίσει η χώρα μας ήταν πρωτοφανής και επέφερε σημαντικές απώλειες σε όλες τις εισροές των πολιτών, με ελαττώσεις μισθών και συντάξεων καθώς επίσης και τεράστια ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας. Συνεπώς, υπήρξαν πάρα πολλά νοικοκυριά στη χώρα μας που δεν είχαν την ευχέρεια να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους. Το ζήτημα της υπερχρέωσης των νοικοκυριών γινόταν ολοένα και χειρότερο εξαιτίας της αισθητής ανοδικής τάσης του κόστους διαβίωσης αλλά και την αισθητή ανοδική τάση της φορολογίας (Χαινάς, 2018).

Διάφορες μελέτες εκείνης της περιόδου είχαν δείξει ότι ποσοστό λίγο μεγαλύτερο από το 21% των πολιτών της χώρας μας απειλούνταν από τη φτώχεια. Τα νοικοκυριά τα οποία ήταν σε αυτόν τον κίνδυνο ήταν σχεδόν 902 χιλιάδες. Σχεδόν το 1/4 των πολιτών της χώρας μας δεν είχαν δουλειά και το συγκεκριμένο ποσοστό παρουσίασε ανοδική τάση φτάνοντας στο 58% για ηλικιακές ομάδες μικρότερες των 24 χρόνων ζωής (Φιλιππίδου, 2017).

Σχεδόν το 1/5 των καταναλωτών καθυστέρουσε να πληρώσει τη δόση του στεγαστικού του δανείου για περισσότερους από 3 μήνες. Σε αντίθεση με το ποσοστό του 2009 που ήταν μόλις στο 7,4%. Επίσης, σχεδόν το 1/3 των καταναλωτών καθυστέρουσε να πληρώσει τις δόσεις των καταναλωτικών δανεισμών καθώς επίσης και των πιστωτικών καρτών, ενώ το εν λόγω ποσοστό για την περίοδο του 2009 δεν ξεπερνούσε το 13,5%. Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να σημειωθεί ότι ο βασικός μισθός εκείνη την περίοδο ελαττώθηκε κατά σχεδόν 20% και οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων κατά 30% (Μουρμούρας, 2015).

Όλα αυτά είχαν σαν βασικότερη συνέπεια, η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση να καταφέρει να μειώσει τις εισροές όλων των καταναλωτών, να επιφέρει το αίσθημα της αβεβαιότητας, της ανησυχίας καθώς επίσης και της ανασφάλειας, ενώ ταυτόχρονα ελάττωσε το συνολικό ποσό το οποίο ξοδευόταν για αγορές αγαθών είτε υπηρεσιών (Τριανταφύλλου, 2017).

Ταυτόχρονα, έρευνες ανέφεραν πως έχει αναπτύξει αρκετά ψυχικά αλλά και ιατρικά ζητήματα τα οποία δεν έχουν να κάνουν μονάχα με το θέμα της δουλειάς. Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί ότι οι αρνητικές επιπτώσεις αυτής της κατάστασης δεν είναι εύκολα εντοπίσιμες μονάχα στη χώρα μας αλλά είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο το οποίο επηρέασε και άλλα κράτη, όπως είναι για παράδειγμα η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία κλπ (Προβόπουλος, 2015).

2.3 Ελληνική οικονομία στα χρόνια της κρίσης

Το βάθος της ύφεσης στην οικονομία της χώρας μας, επέφερε σταδιακά και τα μέτρα λιτότητας με βασικότερο σκοπό την εξυγίανση των δημοσιονομικών μεγεθών του κράτους. Στην περίπτωση στην οποία ένα κράτος, κινείται σε βάθος αρκετών χρόνων με τεράστια ζητήματα στα ισοζύγιά της, η πρώτη ενέργεια βραχυπρόθεσμα είναι να ανακτήσει ξανά τον έλεγχο του κρατικού προϋπολογισμού διαμέσου της παραγωγής ισοσκελισμένων είτε ακόμα και πλεονασματικών προϋπολογισμών (Αλαφρής, 2019).

Μακροχρόνια, όμως, είναι ζωτικής σημασίας να διερευνάται η βιωσιμότητα του χρέους. Με αυτόν τον τρόπο ανέκυψαν και οι δεσμεύσεις με στόχο την παραγωγή των τεράστιων δημοσιονομικών πλεονασμάτων. Τα έτη ελέγχου και δεσμεύσεων, όμως, της οικονομίας της χώρας μας σχετικά με τους πιστωτές και τους θεσμούς άφησαν και αφήνουν μέχρι και σήμερα ανεξίτηλο το αποτύπωμά τους στα μακροοικονομικά μεγέθη κατά κύριο λόγο εξαιτίας των δυσμενών μέτρων που έχουν δημιουργήσει τεράστια προβλήματα σε όλες τις κοινωνικές ομάδες (Τριανταφύλλου, 2017).

Οι κυριότεροι στόχοι των πρωτογενών πλεονασμάτων έχουν κατορθωθεί, ως επί το πλείστον με την τεράστια ανοδική τάση των φορολογικών συντελεστών. Οι κυριότεροι σκοποί πλέον εστιάζουν στις ενέργειες που γίνονται προκειμένου να ανακάμψει η οικονομία και να ενισχυθούν σε μεγάλο βαθμό οι επενδυτικές κινήσεις. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα δεδομένα της έκθεσης του ΟΟΣΑ για τη χώρα μας που δημοσιεύτηκε την περίοδο του 2018, τα μέτρα πολιτικής τα οποία χρειάζονται περιέχουν την αισθητή ελάττωση των εταιρικών φόρων εισοδήματος, μερισμάτων και

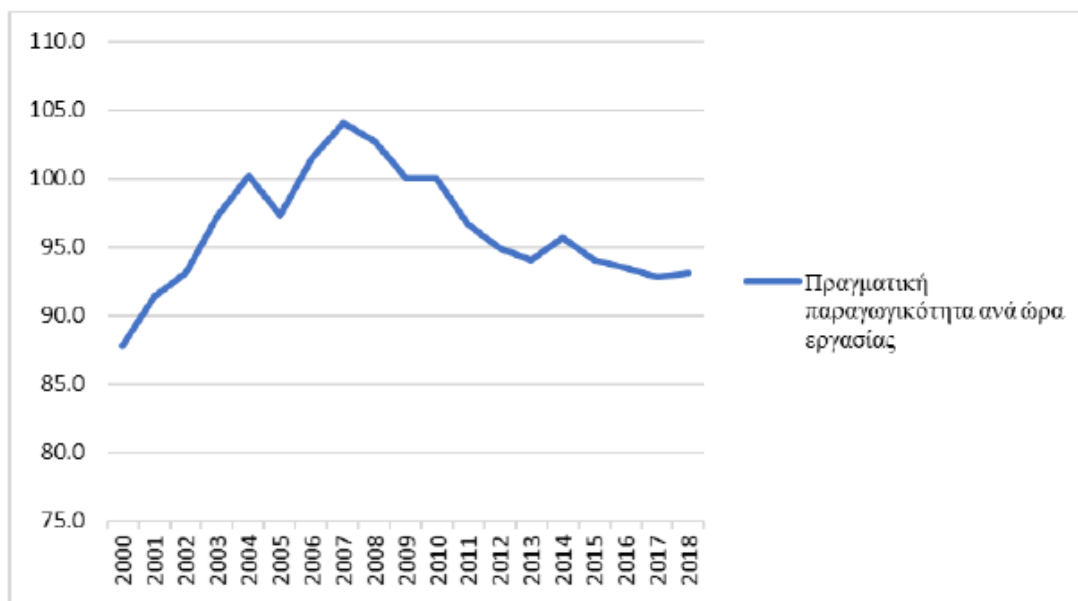
περιουσίας, την αισθητή ελάττωση των συντελεστών εισφορών κοινωνικής ασφάλισης για συγκεκριμένους αυτοαπασχολούμενους και νέους, τη θέσπιση περισσότερων μέτρων κοινωνικής πρόνοιας αλλά και την αναστολή της ελάττωσης του συνόλου των δημοσίων υπαλλήλων (Αλαφρής, 2019).

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, στην περίπτωση στην οποία η επιβράδυνση της ανάπτυξης βάζει σε τεράστιο κίνδυνο την φορολογία είτε σε περίπτωση στην οποία το δημοσιονομικό αποτέλεσμα ξεπερνά τους βασικότερους σκοπούς, η κυβέρνηση είναι ζωτικής σημασίας να εστιάσει περισσότερο σε καθορισμένες κοινωνικές επενδυτικές κινήσεις και επενδυτικές κινήσεις υποδομής, αλλά και σε διεύρυνση της φορολογικής βάσης (Papaconstantinou, 2016).

Ο έλεγχος της εξέλιξης των κυριότερων μεγεθών της οικονομίας της χώρας μας κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης εμφανίζει τεράστιο ενδιαφέρον μιας και παίζει καθοριστικό ρόλο, έτσι ώστε να οριοθετήσουμε το μακροοικονομικό περιβάλλον και σταδιακά να αναγνωρίσουμε καλύτερα τα ελαττώματα που υφίστανται σε χρηματοοικονομικό καθώς επίσης και σε θεσμικό επίπεδο (Marangos, 2018).

Σε ό,τι έχει να κάνει με την εξέλιξη της πραγματικής παραγωγικότητας για κάθε ώρα απασχόλησης, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως από την περίοδο του 2000 μέχρι και το 2004 υπήρξε μια τεράστια ανοδική τάση. Από εκείνη την περίοδο μέχρι και το 2005 εντοπίζετε μια καθοδική τάση ενώ έως και την περίοδο του 2007, η συγκεκριμένη παραγωγικότητα έχει ανοδική τάση. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, από εκείνη την περίοδο και μετέπειτα υπήρξε μια καθοριστική μείωση της παραγωγικότητας συγκριτικά με τα προ ύφεσης δεδομένα, κάτι το οποίο καταδεικνύει την καθοδική τάση της παραγωγικής δράσης κατά τη διάρκεια της ύφεσης (Petrakis, 2012).

Από την άλλη μεριά, παρά το γεγονός πως σιγά-σιγά εντοπίστηκε η ελάττωση της παραγωγικότητας από την περίοδο του 2007 και μετέπειτα, το ονομαστικό κόστος της απασχόλησης ξεκίνησε να ελαττώνεται μόλις από την περίοδο του 2011. Από τη συγκεκριμένη περίοδο έως και τη σημερινή εποχή παρουσιάζει μια σταθεροποιημένη εξέλιξη (Markantonatou, 2013).

Εικόνα 2.1 : Πραγματική παραγωγικότητα για κάθε ώρα εργασίας για την περίοδο 2000-2018 (Eurostat, 2019)

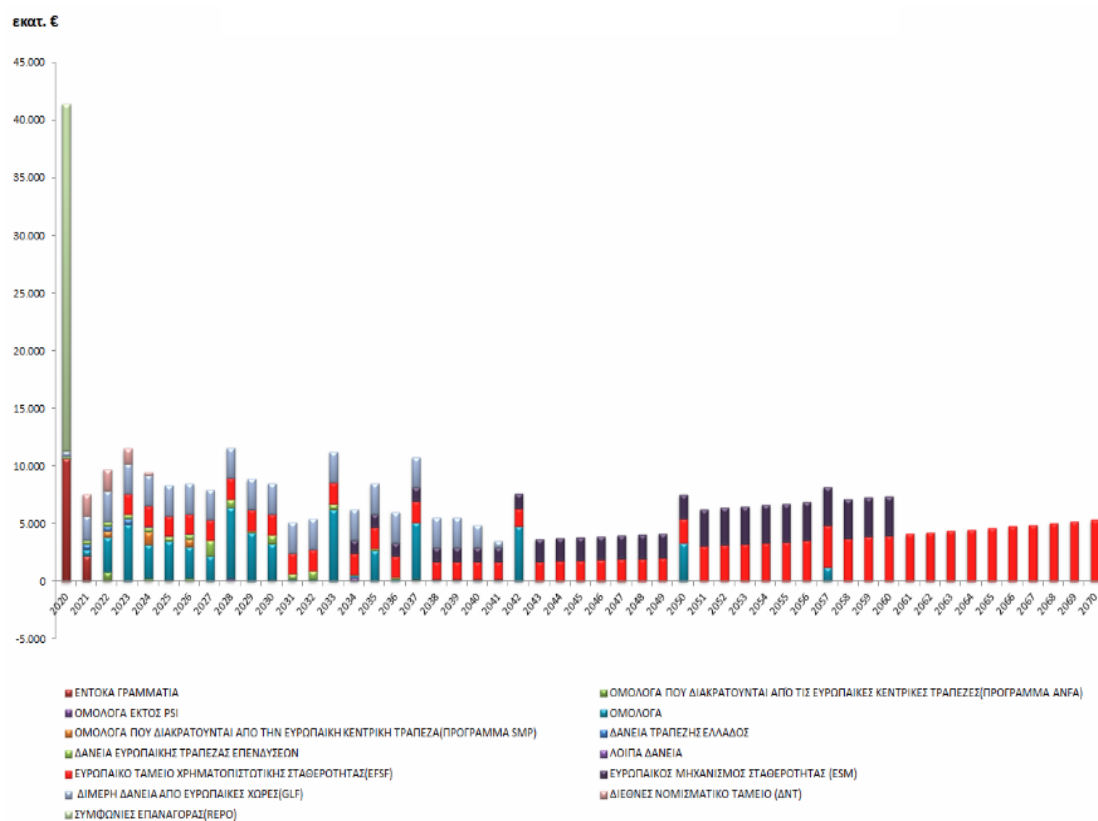
Το γεγονός αυτό είναι εφικτό να αποτελεί σημαντική ένδειξη ότι η αγορά εργασίας καθυστέρησε να προσαρμοστεί στις αλλαγές του παραγωγικού τομέα, κάτι το οποίο πιθανόν να προέρχεται κατά κύριο λόγο από την μισθολογική ακαμψία της χώρας μας. Πιθανόν αυτό να έχει παίξει αρνητικό ρόλο στη δράση ανταπόκρισης της αγοράς εργασίας στην ύφεση, με βασικότερη συνέπεια το μισθολογικό κόστος να παραμένει σε αρκετά υψηλά επίπεδα σε σχέση με τα αναμενόμενα.

Ταυτόχρονα, παρόμοια εξέλιξη είχαν και οι αμοιβές για κάθε ώρα εργασίας που για την περίοδο από το 2000 μέχρι την περίοδο του 2018 έλαβαν την μέγιστη τιμή τους την περίοδο του 2011. Η καθοδική τάση άρχισε την περίοδο την επόμενη χρονιά (όπου υπήρξαν σημαντικές τροποποιήσεις στο θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας) ενώ έως και την περίοδο του 2018 υπήρξε μια σταθεροποιημένη τάση των αμοιβών (Αλαφρής, 2019).

Επιπλέον, σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί πως η απαίτηση χρηματοδότησης των ελλειμμάτων έχει οδηγήσει στη διόγκωση του χρέους της χώρας μας. Επομένως, ήδη από τις αρχές της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης εντοπίστηκε μια καθοριστική αύξηση του δημόσιου χρέους σαν ποσοστό του ΑΕΠ.

Ύστερα από την καθοδική τάση έως και την περίοδο του 2011, το χρέος σαν ποσοστό του ΑΕΠ εμφάνιζε μια ραγδαία ανοδική τάση (Χαινάς, 2018).

Από την περίοδο του 2013 και μετέπειτα, η ανοδική τάση ήταν πιο μικρή. Παρόλα αυτά, η σημερινή κατάσταση παρουσιάζεται με ένα χρέος ιδιαίτερα υψηλό το οποίο ξεπερνά το 180% του ΑΕΠ. Πιο συγκεκριμένα το κρατικό χρέος της χώρας μας στους πρώτους μήνες της περιόδου του 2018 ξεπερνούσε τα 355 δισεκατομμύρια ευρώ ενώ μέχρι τα μέσα του 2020 ήταν 363 δισεκατομμύρια ευρώ (βλέπε εικόνα 2.2 που ακολουθεί).

Εικόνα 2.2 : Χρονοδιάγραμμα λήξης χρέους κεντρικής διοίκησης στα μέσα του 2020¹

¹ [<http://www.pdma.gr/el/debt-strategy-gr/public-debt-gr/level-of-debt-gr>]

Σημαντική μνεία, όμως, είναι χρήσιμο να γίνει και στην εξέλιξη του πληθωρισμού, που αποτελεί ένα από τα πιο καθοριστικά μακροοικονομικά μεγέθη. Οι ισχυρές αλλαγές του επιπέδου των τιμών έχουν επιφέρει αρνητικές επιρροές και επιδράσεις σε όλα τα χρηματοοικονομικά μεγέθη, επιφέροντας ανασφάλεια και αβεβαιότητα στους ανθρώπους καθώς επίσης και σε ολόκληρο το επιχειρηματικό περιβάλλον (Μακρής, 2012).

Κατά την περίοδο της ένταξης της χώρας μας στην ζώνη του ευρώ και έως και την περίοδο του 2008, που ξεκίνησε η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση, οι αλλαγές του παραπάνω μακροοικονομικού μεγέθους είναι ιδιαίτερα μικρές, με τον πληθωρισμό να κυμαίνεται σχεδόν από το 2,5 μέχρι και το 4%. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, από την αρχή της ύφεσης και μετέπειτα, εντοπίζονται τεράστιες διακυμάνσεις σε αυτό το μέγεθος (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Την τεράστια καθοδική τάση των επιπέδων του συγκεκριμένου μεγέθους κατά τα πρώτα χρόνια της ύφεσης, ακολούθησε η ραγδαία ανοδική τάση η οποία ξεπέρασε το 5% κατά την περίοδο του 2011 (πιθανόν και εξαιτίας των σημαντικών ανοδικών τάσεων στην έμμεση φορολόγηση). Από εκείνη την περίοδο έως και την περίοδο του 2014, οι πληθωριστικές πιέσεις ελαττώθηκαν σημαντικά. Από την περίοδο του 2015 έως και εκείνη του 2018, το εν λόγω μακροοικονομικό μέγεθος παρουσίασε καθοριστική ανοδική τάση και πλέον αγγίζει σε μέσο όρο το 2% (Αλαφρής, 2019).

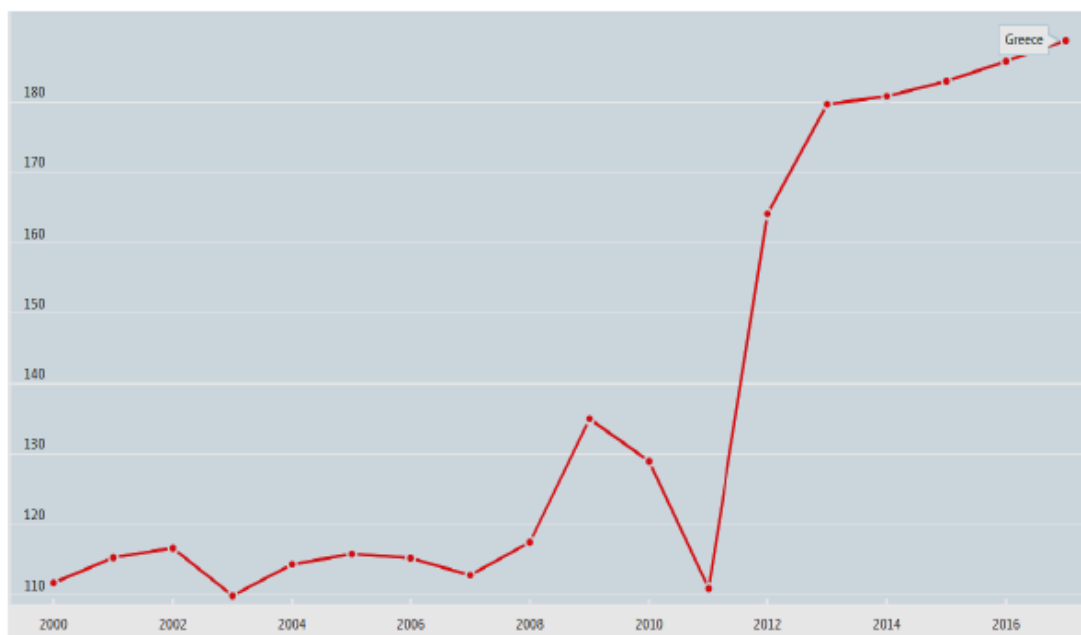
Εξίσου σημαντικό δεδομένο, όμως, θεωρείται πως είναι και η εξέλιξη του καθαρού εθνικού διαθέσιμου εισοδήματος, της καθαρής αποταμίευσης καθώς επίσης και της καθαρής χορήγησης δανεισμών για την περίοδο από το 2000 μέχρι και εκείνη του 2017. Το καθαρό διαθέσιμο εισόδημα μετά την καθοδική τάση, η οποία ξεκίνησε με την αρχή της ύφεσης, παρουσιάζεται σχετικά σταθεροποιημένο για την περίοδο του 2013 μέχρι και το 2017 (Χαινάς, 2018).

Εικόνα 2.3 : Πληθωρισμός για την περίοδο 2000-2018 (OECD, 2019)

Από την άλλη μεριά, η καθαρή αποταμίευση ήδη από την περίοδο του 2005 είχε παρουσιάσει μια σημαντική αρνητική πορεία. Η καθαρή αποταμίευση υφίσταται κατά κύριο λόγο από τη διαφορά του καθαρού εθνικού διαθέσιμου εισοδήματος με την τελική καταναλωτική δαπάνη. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, εντοπίζεται ότι η καθαρή λήψη δανεισμών σιγά-σιγά ελαττώνεται από την περίοδο του 2012 και μετέπειτα (Χαινάς, 2018).

Εξίσου καθοριστικό δεδομένο, όμως, είναι και η εξέλιξη του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής. Ο συγκεκριμένος δείκτης παρουσιάζει την εξέλιξη του χρηματοοικονομικού κύκλου υπολογίζοντας τις μηνιαίες αλλαγές στο αναπτυσσόμενο βιομηχανικό αγαθό (διορθωμένο για τις επιρροές των αλλαγών των τιμών). Έρευνες αναφέρουν ότι ο εν λόγω δείκτης εμφάνισε μια καθοδική τάση για τα πρώτα χρόνια της κρίσης και πιο συγκεκριμένα από την περίοδο του 2008 μέχρι και εκείνη του 2003, ενώ στη σημερινή εποχή υφίσταται μια σταθεροποιημένη πορεία (σε ιδιαίτερα πιο χαμηλά επίπεδα φυσικά σε σχέση με την περίοδο πριν την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση) (Τριανταφύλλου, 2017).

Εικόνα 2.4 : Εξέλιξη του χρέους σαν ποσοστό του ΑΕΠ (OECD, 2019)

2.4 Τα αίτια της ελληνικής κρίσης

Το δημόσιο χρέος της χώρας μας από την περίοδο του '98 ξεπέρασε το 115% του ΑΕΠ. Βάσει μελετών που έχουν λάβει χώρα τα τελευταία χρόνια εντοπίζεται πως το βασικότερο αίτιο της χρηματοοικονομικής ύφεσης της χώρας μας είναι η κακή δημοσιονομική διαχείριση. Η κυβέρνηση της χώρας μας δεν κατόρθωσε να αντιστρέψει την χρηματοοικονομική κατάσταση και να ελαττώσει αισθητά το δημοσιονομικό έλλειμμα (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Από την άλλη μεριά, το συγκεκριμένο έλλειμμα από μόνο του δεν αποτελεί την παράμετρο αυτή η οποία έχει την ευχέρεια μόνη της να οδηγήσει ένα κράτος σε μια τέτοια κατάσταση αλλά συνδυαστικά με άλλες εξίσου σημαντικές παραμέτρους, όπως είναι για παράδειγμα η απουσία ανταγωνιστικότητας της οικονομίας ενός κράτους και ως επί το πλείστον η διόγκωση του συνόλου των υπαλλήλων στον δημόσιο τομέα, ανέπτυξαν τεράστιες ελλείψεις, οι οποίες δυστυχώς χρηματοδοτούνταν από πιστώσεις και δανεισμούς, με απώτερο στόχο να πληρωθούν με συνέπεια όλα αυτά τα χρόνια να υφίσταται σημαντική ανοδική τάση των οφειλών της χώρας μας (Petrakis, 2012).

Η αποκάλυψη για το συγκεκριμένο χρέος έγινε στα τέλη της περιόδου του 2009, μετά από μια σειρά καταστάσεων, όπως ήταν για παράδειγμα η αμέλεια των κυβερνήσεων αυτής της περιόδου, η υπερβολική ανοχή της ΕΕ σε σχέση με τις τακτικές που ακολουθούσε η χώρα μας αλλά και η τεράστια απροσεξία των αγορών στο να τονίσουν την κακή κατάσταση στην οποία βρισκόταν η χώρα μας (Markantonatou, 2013).

Αρκετές ιδιαιτερότητες του κράτους μας δυστυχώς αποτέλεσαν μια καθοριστική παράμετρο ελάττωσης του δημοσιονομικού ελλείμματος, όπως ήταν για παράδειγμα η διαρκής ανοδική τάση των αμυντικών εξόδων, αναπτύσσοντας υποδομές και αγοράζοντας, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η άμυνα και η προστασία της χώρας μας. Το νομισματικό πλαίσιο της ΕΕ δεν εφαρμόστηκε όπως θα έπρεπε με βασικότερη συνέπεια να υφίσταται άνιση νομισματική πολιτική (Προβόπουλος, 2015).

Οι τραπεζικοί οργανισμοί της χώρας είχαν αυξήσει τα επιτόκια δανεισμών και το κράτος σταδιακά έχασε την αξιοπιστία του σε ό,τι είχε να κάνει με την πιστοληπτική του ευχέρεια σε σχέση με τους οίκους αξιολόγησης που εκείνη την περίοδο ήταν ιδιαίτερα γνωστοί στη χώρα μας, αφού με τον ρόλο τους είχαν τη δυνατότητα να ανυψώσουν είτε ακόμα και να υποβαθμίσουν το χρηματοπιστωτικό σύστημα της χώρας μας (Χαινάς, 2018).

Με αυτόν τον τρόπο τα ομόλογα της χώρας μας τα οποία περιέχονταν σε τραπεζικούς οργανισμούς για δάνεια δεν ήταν πλέον αξιόπιστα και αποδεκτά, ενώ την ίδια περίοδο οι προβληματικοί δανεισμοί παρουσίασαν αισθητή ανοδική τάση και με αυτόν τον τρόπο οδηγήσαμε στην ΕΚΤ. Τα κέρδη ελαττώθηκαν και η κεφαλαιακή επάρκεια έδειξε πως η πώληση δεδομένων των συγκεκριμένων οργανισμών ήταν διαρκής, όμως, δεν αποτέλεσε την βέλτιστη εφικτή επιλογή για την επίλυση των παραπάνω ζητημάτων και ήταν σημαντικό να υπάρξει μια διαφορετική λύση από το συνεχές κύμα υποβαθμίσεων και ελλείψεων κεφαλαίου εκείνης της περιόδου (Markantonatou, 2013).

Έρευνες αναφέρουν πως τα τελευταία έτη δεν είναι μονάχα τα μεγέθη τα οποία έχουν μεταβληθεί, αλλά καθοριστικό ρόλο έχει παίξει και η συνειδητοποίηση πως το κρατικό ρίσκο και ως επί το πλείστον το ρίσκο για μια αναπτυγμένη οικονομία

είναι υπαρκτό. Εξίσου σημαντικό ρόλο σε όλα αυτά, όμως, έχουν παίζει και οι ανακεφαλαιοποιήσεις των τραπεζικών οργανισμών.

Με αυτόν τον όρο καλούμε την παροχή προς τους συγκεκριμένους οργανισμούς καινούριων κεφαλαίων υπό το είδος μετοχικού κεφαλαίου, με βασικότερο σκοπό την αισθητή βελτίωση του ισολογισμού τους καθώς επίσης και την αποφυγή της χρεοκοπίας τους. Η προέλευση των εν λόγω κεφαλαίων είναι δυνατόν να είναι από τον ιδιωτικό τομέα, τις περισσότερες φορές, όμως, είναι κρατική (Φιλιππίδου, 2017).

Επί της ουσίας, στην περίπτωση στην οποία ένας σύγχρονος οργανισμός αυτής της μορφής, εξαιτίας ύπαρξης ζημιών, το μετοχικό του κεφάλαιο (τα χρήματα τα οποία έχουν προσφέρει οι ιδιοκτήτες του δηλαδή) έχει ελαττωθεί σε σημαντικό επίπεδο, τότε με βασικότερο στόχο να ανακτήσει ξανά την αξιοπιστία του και να εξακολουθήσει να δρα χρειάζεται το κεφάλαιό του να παρουσιάσει αισθητή ανοδική τάση ξανά (Petrakis, 2012).

Στην περίπτωση της χώρας μας, ανακεφαλαιοποίηση αυτών των οργανισμών υλοποιήθηκε 4 φορές, την περίοδο του 2009 και κατά το διάστημα 2013 μέχρι και το 2015, με τη συμβολή πότε των ιδιωτών και πότε του κρατικού μηχανισμού στήριξης. Την περίοδο του 2009, η ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζικών οργανισμών της χώρας μας, δίχως την Τράπεζα της Ελλάδας, έφτανε άγγιζε σχεδόν τα 32,9 δις ευρώ (Μουρμούρας, 2015).

Στα τέλη της επόμενης χρονιάς, το συγκεκριμένο ποσοστό ήταν σχεδόν 37,1% καθώς η συγκεκριμένη δράση των τραπεζικών αυτών οργανισμών αφορούσε περισσότερα από 21 δις ευρώ. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, σε σχέση με την περίοδο πριν την κρίση, υπήρξε μια μικρή ανοδική τάση στο επίπεδο συγκέντρωσης του τραπεζικού συστήματος της χώρας μας (Marangos, 2018).

Δυστυχώς, όμως, τα δημοσιονομικά ελλείμματα εμφάνιζαν τεράστια ανοδική τάση και ήταν ζωτικής σημασίας να υπάρξει μια άμεση λύση, προκειμένου να ξεπεραστούν όλα τα ζητήματα τα οποία είχαν προκύψει, με στόχο να έρθει η εξέλιξη του συγκεκριμένου συστήματος. Την περίοδο του 2013, το δημόσιο της χώρας μας έλαβε από το EFSF σχεδόν 29 δισεκατομμύρια ευρώ, προσφέροντας σαν εγγύηση το

90% των μετοχών που είχαν εκδώσει οι συστημικοί τραπεζικοί οργανισμοί (Papaconstantinou, 2016).

Εκείνη την περίοδο υπήρξε, επομένως, καθοριστική απαίτηση να πετύχουν οι εν λόγω δράσεις, με απώτερο στόχο να αποκτηθεί άμεσα ξανά η εμπιστοσύνη των τραπεζικών οργανισμών. Την περίοδο του 2014 ξένοι επενδυτές προσέφεραν σε αυτούς τους οργανισμούς περισσότερα από 8 δισεκατομμύρια ευρώ, προκειμένου να καταφέρουν να βασιστούν και με αυτόν τον τρόπο να ανακάμψουν από την κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει (Τριανταφύλλου, 2017).

Μερικά από τα σημαντικότερα αίτια που έφτασαν την χώρα μας σε αυτήν την κατάσταση ήταν οι στρατηγικές δραστηκής ελάττωσης των φορολογικών εισροών που εφαρμόστηκαν από τις κυβερνήσεις της χώρας μας για περισσότερα από 10 χρόνια πριν την ύφεση, η νεοφιλελεύθερη τακτική της ΕΕ, η ύπαρξη του κοινού νομίσματος που βοήθησε στην μεταφορά πόρων προς τα κράτη τα οποία παρουσίαζαν ραγδαία ανάπτυξη καθώς επίσης και η υψηλή πραγματική ανοδική τάση του ΑΕΠ κατά 61% την ώρα που αυτό το ποσοστό για την Γερμανία δεν ξεπερνούσε το 20% (Αλαφρή, 2019).

Ταυτόχρονα, μια εξίσου σημαντική αιτία ήταν και η κακή διαχείριση της οικονομίας από όλες τις Κυβερνήσεις που πέρασαν από την χώρα μας. Εξίσου καθοριστική αιτία, όμως, λογίζεται πως είναι και τα τεράστια εξοπλιστικά έξοδα τα οποία υλοποιήθηκαν εστιάζοντας στην ασφάλεια της χώρας αλλά και στην ισορροπία δυνάμεων που είχαν σαν κατάληξη το ξόδεμα του δημοσίου χρήματος με στόχο την αγορά μη χρήσιμων και ακριβών όπλων (Μουρμούρας, 2015).

Φυσικά, είναι σημαντικό να μην ξεχάσουμε να αναφέρουμε και το φαινόμενο της φοροδιαφυγής, που από την περίοδο της ίδρυσης του κράτους μας αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα για την χώρα μας. Τέλος, καθοριστικό ρόλο σε όλο αυτό έχει παίξει και ο μη ελεγχόμενος δανεισμός από τους τραπεζικούς οργανισμούς. Με την ανάπτυξη των πιστωτικών καρτών, οι πολίτες της χώρας μας ξεκίνησαν να δαπανούν αρκετά χρήματα αγοράζοντας ακόμα και πράγματα που δεν είχαν ανάγκη, με συνέπεια να υφίσταται μια δαπάνη της τάξης των αρκετών δις (Ολυμπισίου, 2016).

2.5 Επιπτώσεις

Οι συνέπειες της ύφεσης και των πολιτικών που εφαρμόστηκαν όλα αυτά τα έτη είναι ορατές σε αρκετά και διαφορετικά επίπεδα, όπως είναι για παράδειγμα το χρηματοοικονομικό, το πολιτικό καθώς επίσης και το κοινωνικό. Χωρίς καμία απολύτως αμφιβολία, η παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση, στη δίνη της οποίας η χώρα μας έχει εισέλθει από την περίοδο του 2008, είναι πρωτοφανής τόσο σε ένταση όσο και σε διάρκεια (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Ύστερα από πολλά έτη καθοδικής τάσης, το πέρας της ύφεσης είναι εφικτό να μην είναι ακόμη ορατό πλήρως, αλλά υφίσταται αισιοδοξία τα τελευταία χρόνια πως τα χειρότερα έχουν παρέλθει. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, οι αριθμοί δείχνουν πως μέχρι και τη σημερινή εποχή υφίστανται ακόμα σημαντικές συνέπειες από αυτήν την κατάσταση (Παπαδοπούλου, 2019).

Η χώρα μας όλα αυτά τα χρόνια έχασε ένα σημαντικό ποσοστό του ΑΕΠ, που αγγίζει το 1/4 του ΑΕΠ της. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί πως ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος κόστισε στην Δυτική Ευρώπη και στις ΗΠΑ το ίδιο ποσοστό του ΑΕΠ τους, ενώ κράτη που εισήλθαν και αυτά στη δίνη της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης του 2007 (όπως είναι για παράδειγμα η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Ιταλία κλπ) έχασαν λιγότερο από 6% του ΑΕΠ τους (Papaconstantinou, 2016).

Μετά από σχεδόν μια δετία βαθιάς ύφεσης και αρκετά έτη στασιμότητας, η οικονομία της χώρας μας επέστρεψε την περίοδο του 2016 στα επίπεδα του 2003, αφού το ΑΕΠ μας ελαττώθηκε κατά σχεδόν 57 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ η συνολική περιουσία των πολιτών της χώρας μας μειώθηκε κατά 587 δισεκατομμύρια ευρώ, αφού όλα τα νοικοκυριά είδαν την περιουσία τους να ελαττώνεται κατά περισσότερα από 67,7 χιλιάδες ευρώ (Τριανταφύλλου, 2017).

Η παραπάνω κατάσταση αποτέλεσε μια δυνατή αρνητική επίπτωση πλούτου για το μεγαλύτερο ποσοστό των νοικοκυριών στη χώρα μας, διαδραματίζοντας καθοριστικό ρόλο στην αισθητή ελάττωση της κατανάλωσης και κατ' επέκταση και στην αισθητή μείωση της εγχώριας ζήτησης για προϊόντα και υπηρεσίες, ενώ σύμφωνα με τις μετρήσεις αρκετών μελετών τα τελευταία χρόνια, η μεσαία τάξη της

Ελλάδος αποτελεί πλέον μόλις το 20% του πληθυσμού, από το 1/2 που ήταν κατά την περίοδο της δραχμής (Christodoulakis, 2015).

Η αισθητή ελάττωση των αποδοχών έχει παίξει εξίσου σημαντικό ρόλο σε όλα αυτά. Βάσει μελετών, κατά τα πρώτα χρόνια της κρίσης, και πιο συγκεκριμένα από την περίοδο του 2009 μέχρι και εκείνη του 2013, οι μέσες πραγματικές ακαθάριστες αποδοχές των μισθωτών (αφού αφαιρεθεί η επιρροή του πληθωρισμού) έχασαν πιο μεγάλο έδαφος σε σχέση με ότι είχαν κατορθώσει να κερδίσουν κατά την δεκαετία πριν την κρίση (Zestos, 2015).

Βάσει ερευνών, επίσης, από την περίοδο του 2008 μέχρι και εκείνη του 2015, χάθηκαν σχεδόν 1 εκατομμύριο θέσεις εργασίας σαν συνέπεια της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης, στην δίνη της οποίας εισήλθε η χώρα μας πριν σχεδόν μια δεκαετία. Ήταν τόσο τεράστιες και σημαντικές οι συγκεκριμένες απώλειες, που έρευνες κάνουν λόγο πως είναι περίπου διπλάσιες σε σχέση με τις 500 χιλιάδες θέσεις εργασίας που αναπτύχθηκαν κατά την περίοδο ανάπτυξης, την δεκαετία δηλαδή πριν την ύφεση (Ολυμπισίου, 2016).

Σημαντικό πλήγμα υπήρξε και στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, αφού μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, εξαφανίστηκαν από το επιχειρηματικό περιβάλλον σχεδόν 230 χιλιάδες επιχειρήσεις αυτής της μορφής. Οι βασικότερες αιτίες, βάσει ερευνών, δεν έχουν να κάνουν μονάχα με τις δυσμένειες τις οποίες επέφερε αυτή η κατάσταση της ύφεσης αλλά ως επί το πλείστον είχε να κάνει με την μειωμένη ικανότητα πρόσβασης αυτών των επιχειρήσεων στην τραπεζική χρηματοδότηση (Papaconstantinou, 2016).

Η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση αποτέλεσε πιθανόν το έναυσμα για την ανάδειξη αυτών των ζητημάτων που υπήρχαν για αρκετά χρόνια στην χώρα μας. Ζητήματα όπως ήταν για παράδειγμα τα δομικά προβλήματα και κυρίως τα θέματα εξάρτησης αυτών των επιχειρήσεων από την εγχώρια ζήτηση καθώς επίσης και την υπό-επένδυση στην παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων αλλά και υπηρεσιών (Markantonatou, 2013).

Τεράστια ζητήματα, όμως, έχουν υπάρξει και στο θέμα της υγείας καθώς υφίστανται τεράστιες περικοπές σε αυτόν τον κλάδο σε εθνικό αλλά και σε διεθνές

επίπεδο, με βασικότερη επίπτωση η σύγχρονη δημόσια δαπάνη της Ελλάδος για αυτόν τον κλάδο να είναι εξαιρετικά πιο μικρή σε σχέση με όλα τα άλλα κράτη της ζώνης του ευρώ. Ακόμα, έρευνες επισημαίνουν σαν εξίσου σημαντικές επιπτώσεις αυτής της κατάστασης την πιο έντονη αδυναμία των πασχόντων να καταφέρουν να αποκτήσουν πρόσβαση σε αυτές τις υπηρεσίες καθώς επίσης και στις απαιτούμενες φαρμακευτικές αγωγές, την τεράστια ανοδική τάση των περιπτώσεων με λοιμώδεις παθήσεις καθώς επίσης και την ευρύτερη επιδείνωση της ψυχικής είτε ακόμα και της νοητικής υγείας των πολιτών της χώρας μας (Marangos, 2018).

Εξίσου σημαντική επίπτωση, όμως, θεωρείται πως είναι και τα φαινόμενα της μετανάστευσης και της φτώχειας που χωρίς καμία απολύτως αμφιβολία αποτελούν δυο από τις πιο σημαντικές επιπτώσεις, που βιώνει μια σύγχρονη κοινωνία σε συνθήκες ύφεσης. Γενικότερα, τα τελευταία έτη, τα ποσοστά φτώχειας ήταν στάσιμα σχεδόν στο 20%, πριν την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση (Αλαφρής, 2019).

Δραματική ήταν, όμως, η επιδείνωση αυτής της κατάστασης, με το ξεκίνημα της ύφεσης, αφού βάσει με την ΕΛΣΤΑΤ την περίοδο του 2013 το ποσοστό αυτό ξεπέρασε το 34,6% (δηλαδή περισσότεροι από 3,79 εκατομμύρια άνθρωποι). Σε περίπτωση, μάλιστα, που στο συγκεκριμένο σύνολο προσθέσουμε και τους ανθρώπους, οι οποίοι εκείνη την περίοδο, ζούσαν υπό την απειλή αυτού του φαινομένου, το εν λόγω σύνολο είναι εφικτό να αγγίξει τους 6,3 εκατομμύρια ανθρώπους (ΕΛΣΤΑΤ, 2014).

Από την άλλη πλευρά, σε ό,τι έχει να κάνει με το φαινόμενο της μετανάστευσης, που αναφέρθηκε παραπάνω, θα πρέπει να τονιστεί πως το σύνολο των μονίμως εξελθόντων πολιτών της χώρας μας που άνηκε στην ηλικιακή ομάδα των 15 έως και 64 χρόνων ζωής για την περίοδο του 2013 ήταν περίπου τριπλάσιο σε σχέση με την περίοδο του 2008, ξεπερνώντας τις 100 χιλιάδες ανθρώπους. Σωρευτικά κατά το διάστημα από την περίοδο του 2008 μέχρι και την περίοδο του 2013, σχεδόν 427 χιλιάδες μόνιμοι κάτοικοι της χώρας μας έφυγαν μόνιμα από αυτήν (Προβόπουλος, 2015).

Στη χώρα μας κατά την περίοδο της ύφεσης, η συγκεκριμένη κατάσταση με την έξοδο του ανθρώπινου κεφαλαίου, διαδεδομένο με την έννοια διαρροή είτε

έξοδος εγκεφάλων, έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις. Κατά το παραπάνω χρονικό διάστημα περίπου 223.000 νέοι, πολίτες της χώρας μας, που εντασσόταν στην ηλικιακή ομάδα των 25 μέχρι και 39 χρόνων ζωής έφυγαν μόνιμα από την χώρα με κατεύθυνση σε ένα από τα αναπτυγμένα κράτη, ψάχνοντας να βρουν καλύτερο επαγγελματικό μέλλον, καλύτερους μισθούς καθώς επίσης και περισσότερες προοπτικές κοινωνικής είτε ακόμα και οικονομικής εξέλιξης (Αλαφρής, 2019).

Τέλος, είναι σημαντικό να τονιστεί πως οι περισσότερες έρευνες τα τελευταία χρόνια συμφωνούν πως το κύμα μετανάστευσης των τελευταίων ετών έχει να κάνει με νέους, άγαμους και με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Μεταξύ των πιο καθοριστικών λόγων μετακίνησης παρουσιάζονται όχι μονάχα τα υψηλά ποσοστά ανεργίας της χώρας μας και η κακή χρηματοοικονομική κατάσταση, αλλά κατά κύριο λόγο η έλλειψη μέριμνας από την πολιτεία για την παροχή ευκαιριών αριστείας, ανάπτυξης κλπ (Χαινάς, 2018).

2.6 Διαχείριση κρίσης και μέτρα αντιμετώπισης

Η αντιμετώπιση της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης δεν αποτελεί ένα εύκολο ζήτημα. Είναι σίγουρο πως τα μέτρα με βασικότερο στόχο την βέλτιστη εφικτή αντιμετώπισή τους θα κριθούν για την αποδοτικότητά τους και θα διδάσκονται σαν σωστό είτε εσφαλμένο παράδειγμα στα πανεπιστήμια του μέλλοντος. Το σημαντικότερο ερώτημα το οποίο αναπτύσσεται σε συνθήκες ελεύθερης οικονομίας της σύγχρονης αγοράς, είναι πως όσοι ευθύνονται θα πληρώσουν, δίχως να αναπτυχθούν μη δικαιολογημένες απώλειες στα παραγόμενα αγαθά (Φιλιππίδου, 2017).

Η νομισματική πολιτική τα προηγούμενα χρόνια αντέδρασε με δυο τακτικές που ήταν η χαλάρωση της στάσης της ελαττώνοντας τα επιτόκια και προσφέροντας παράλληλα σημαντικές ενέσεις ρευστότητας στο σύστημα. Ταυτόχρονα, προσφέρθηκαν αφειδώς αρκετά δις ευρώ, δολαρίων κλπ από τις κεντρικές τράπεζες με βασικότερο στόχο την παροχή της ρευστότητας στην διατραπεζική αγορά αφού οι περισσότεροι εμπορικοί τραπεζικοί οργανισμοί δεν ήταν πρόθυμοι να δανείσουν ο ένας στον άλλον (Bererd, 2016).

Με αυτόν τον τρόπο τα περιθώρια επιτοκίων στους δείκτες Libor και Euribor παρέμειναν σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα, τονίζοντας την σημαντική απουσία εμπιστοσύνης ανάμεσα σε αυτούς τους οργανισμούς. Τα πιο μεγάλα χρηματιστήρια του κόσμου γνώρισαν σημαντικές απώλειες, οι οποίες ξεκίνησαν από την περίοδο του 2008 και πλέον έχουν ξεπεράσει το 1/2 (Christodoulakis, 2015).

Παρά το γεγονός, όμως, πως όλα αυτά τα χρόνια υπήρξαν σημαντικές παρεμβάσεις των νομισματικών αρχών, η εξέλιξη προς την ομαλότητα στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου ήταν σταδιακή και εξαιρετικά εύθραυστη. Γίνεται εύκολα κατανοητό, επομένως, πως η παρέμβαση των κυβερνήσεων διαμέσου της δημοσιονομικής πολιτικής ήταν ζωτικής σημασίας (Zestos, 2015).

Διεθνείς οργανισμοί, όπως ήταν για παράδειγμα ο ΟΟΣΑ καθώς επίσης και το ΔΝΤ συνέστησαν την στήριξη της οικονομίας διαμέσου υιοθέτησης χρηματοοικονομικών πακέτων, προκειμένου η χρηματοοικονομική πολιτική να λειτουργήσει αντί-κυκλικά εστιάζοντας στην χρηματοοικονομική δράση. Παρόμοια δημοσιονομικά πακέτα τις περισσότερες φορές περιέχουν, εκτός από μέτρα εξασφάλισης της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος και διάφορα εξαιρετικά χρήσιμα μέτρα, όπως είναι για παράδειγμα η αισθητή ελάττωση των φορολογικών συντελεστών είτε ακόμα και η ενίσχυση των δημοσίων δαπανών, με κυριότερο στόχο την ενίσχυση της εσωτερικής ζήτησης (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Ενώ η νομισματική πολιτική ενδείκνυται να κάνει χρήση σε παρόμοια περιστατικά, υφίσταται τεράστια επιφύλαξη για τη χρησιμοποίηση αυτής της πολιτικής σε φυσιολογικές συνθήκες. Υπό το πρίσμα των συγκεκριμένων αλλαγών όλοι συμφωνούν για τη χρησιμότητα του μέσου της δημοσιονομικής πολιτικής αλλά υφίστανται δυο διαφορετικές αντιλήψεις για το μέγεθος καθώς επίσης και την πορεία αυτών των παρεμβάσεων (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Από τη μια μεριά υφίστανται όσοι αναφέρουν πως οι γενικευμένες και εκτεταμένες δημοσιονομικές παρεμβάσεις αποτελούν την μοναδική επιλογή με στόχο να αποφύγουμε μια παρατεταμένη ύφεση. Σύμφωνα με την εν λόγω λογική, ο κίνδυνος είναι να λειτουργήσουν οι κυβερνήσεις ιδιαίτερα αργά και πολύ λίγο και όχι το ανάποδο (Ολυμπισίου, 2016).

Από την άλλη μεριά, υφίστανται όσοι αναφέρουν πως δεν υπάρχει ενιαία τακτική για όλες τις χώρες και σε κάθε περίπτωση, οι πιθανές παρεμβάσεις αυτής της μορφής είναι σημαντικό να είναι άμεσες, προσωρινές καθώς επίσης και καθορισμένες, προκειμένου να μην βάζουν σε κίνδυνο την μακροχρόνια βιωσιμότητα των δημοσίων οικονομικών (Κατσίκας, 2019).

Με κυριότερο στόχο την άσκηση επεκτατικής πολιτικής είναι ζωτικής σημασίας να υφίστανται τα απαιτούμενα περιθώρια δημοσιονομικής ευελιξίας. Παρεμβάσεις αυτού του είδους σε κράτη όπως είναι για παράδειγμα το δικό μας, εκτός των ήδη νομοθετημένων ελαττώσεων των φορολογικών συντελεστών και καθορισμένων στοχευμένων εξόδων, θα είχαν σαν βασικότερη συνέπεια την αισθητή ανοδική τάση του δημοσιονομικού ελλείμματος καθώς επίσης και του χρέους με μακροπρόθεσμες μη θετικές επιπτώσεις (Κατσάνος, 2018).

Ήδη ακόμη και με τα σημερινά επίπεδα ελλείμματος και χρέους, η εκτίναξη των περιθωρίων (είτε όπως καλούνται στη διεθνή βιβλιογραφία των spreads) των ομολόγων της χώρας μας σε σχέση με τα γερμανικά, βαραίνει τον κρατικό προϋπολογισμό με επιπλέον κόστος εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους. Παράλληλα, στην περίπτωση στην οποία τα δημόσια έξοδα είναι ήδη αρκετά υψηλά σαν ποσοστό του ΑΕΠ, είναι εξαιρετικά πιθανόν πως οριακά θα είναι μάλλον ατελέσφορες (Τριανταφύλλου, 2017).

Η αισθητή ανοδική τάση των δημοσίων επενδυτικών κινήσεων, με στόχο να μας βοηθήσει να εξέλθουμε από την δίνη της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης έχει σαν βασικότερο κριτήριο το γεγονός πως θα πρέπει να υφίστανται ώριμα επενδυτικά σχέδια, προκειμένου η επιτάχυνση εφαρμογής τους να επιφέρει γρήγορα και θετικά αποτελέσματα.

Με αυτόν τον τρόπο η περίοδος η οποία μεσολαβεί από τη λήψη της απόφασης με βασικότερο στόχο την χρηματοδότηση μιας δράσης υποδομής έως την εκταμίευση των σχετικών κονδυλίων, είναι παρόμοιος που δεν παίζει καθοριστικό ρόλο στην βέλτιστη εφικτή αντιμετώπιση της εν λόγω κατάστασης, αλλά είναι δυνατόν να δράσει πληθωριστικά σε άλλο επίπεδο του χρηματοοικονομικού κύκλου (Μουρμούρας, 2015).

Ακόμα, στη σημερινή εποχή υφίσταται τεράστιος κίνδυνος να επιλεγούν βιαστικά δημόσιες επενδυτικές κινήσεις, έχοντας σαν βασικότερη προϋπόθεση τις προτιμήσεις δυνατών πολιτικών παραμέτρων, αμφιβόλου είτε άμεσου είτε ακόμα και μελλοντικού πολλαπλασιαστικού αποτελέσματος με την κοινωνία. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο στην Ελλάδα, οι ήδη εγκεκριμένες επενδυτικές κινήσεις, οι οποίες συσχετίζονται με την εφαρμογή του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και των Συμπράξεων Δημοσίου και Ιδιωτικού τομέα, αποτελούν δυνατή ασφαλιστική δικλείδα και το μοναδικό το οποίο είναι εφικτό να συστηθεί είναι πιθανόν η επιτάχυνση υλοποίησής τους. παρά το γεγονός αυτό, όμως, η τεχνητή διόγκωσή τους είναι εφικτό να παίζει καθοριστικό ρόλο στην γενικότερη υποβάθμιση της ποιότητας των δημοσίων δαπανών και το επίπεδο απορροφητικότητας των κοινοτικών πόρων (Αλαφρής, 2019).

Οι Κυβερνήσεις, όμως, οι οποίες έχουν τα πιο μικρά περιθώρια δημοσιονομικής ευελιξίας, πιθανόν να φανούν από απαίτηση, περισσότερο καινοτόμες σε ό,τι έχει να κάνει με τις μεθόδους καταπολέμησης αυτής της κατάστασης. Στην εν λόγω κατηγορία εντάσσεται και η Ελλάδα. Με αυτόν τον τρόπο, πιθανόν αυτή η κατάσταση να αποτελέσει το έναυσμα για την εντατικοποίηση των απαιτούμενων διαρθρωτικών αλλαγών (Φιλιππίδου, 2017).

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, οι περισσότερες αλλαγές δεν είναι εύκολο να προχωρήσουν σε περιβάλλον ύφεσης, καθώς απλά δεν υφίστανται τα απαιτούμενα περιθώρια με απώτερο στόχο την αποζημίωσή τους. Εξίσου σημαντικές αλλαγές, όμως, έχουν πιο πολλές πιθανότητες να προχωρήσουν, αφού μπροστά στο κοινό συμφέρον, που σε περίοδο ύφεσης γίνεται πιο εύκολα κατανοητό και πιο πειστικό, κάμπτονται οι συντεχνιακές αντιδράσεις (Χαινάς, 2018).

Μια εξίσου σημαντική παράμετρος αυτής της μορφής, η οποία έχει την ευχέρεια να επιφέρει καθοριστικές επιρροές και επιδράσεις στην εξέλιξη των πραγμάτων και το πόσο εύκολα είτε δύσκολα θα βγούμε από τη συγκεκριμένη κατάσταση, είναι η σχέση της κυβέρνησης της χώρας μας με τις διάφορες κατηγορίες συμφερόντων (Marangos, 2018).

Είναι ζωτικής σημασίας τα στελέχη των κυβερνήσεων να μειώσουν όσο περισσότερο είναι εφικτό τις αντιδράσεις των διαφόρων συνδικαλιστικών οργάνων

και κατά κύριο λόγο τις αντιδράσεις των πολιτών, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με τις κινητοποιήσεις των αγροτών κλπ. Αυτό σημαίνει, φυσικά, ότι οι αντιδράσεις δεν έχουν λόγο ύπαρξης. όμως, η εγγύρια σταθερότητα είναι εφικτό να επιφέρει καθοριστικές επιρροές και επιδράσεις στην αποτελεσματικότητα των σχεδίων της χρηματοοικονομικής τακτικής (Papaconstantinou, 2016).

Παράλληλα, τα οικονομικά επιτελεία είναι σημαντικό να ενεργήσουν με απώτερο σκοπό να γίνεται ολόένα και πιο αποδοτική η κατανομή των χρηματοοικονομικών πόρων. Η σύγχρονη κατάσταση παίζει καθοριστικό ρόλο στην εφαρμογή των τακτικών που είναι δυνατόν να μεταβάλλουν ριζικά τον ρόλο καθώς επίσης και το εύρος του δημοσίου τομέα (Τριανταφύλλου, 2017).

Τέλος, είναι χρήσιμο να τονιστεί πως το πόσο εύκολα είτε δύσκολα θα καταφέρουμε να ξεπεράσουμε αυτήν την κατάσταση δεν αποτελεί μονάχα συνέπεια ορθών χρηματοοικονομικών στρατηγικών αλλά ως επί το πλείστον συνέπεια της αλληλεπίδρασης αρκετών εσωτερικών καθώς επίσης και εξωτερικών παραμέτρων, που σε αρκετές περιπτώσεις έχουν τη δυνατότητα να συμβάλλουν περισσότερο από τις χρηματοοικονομικές αποφάσεις (Markantonatou, 2013).

ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ

3.1 Στόχοι προγραμμάτων

Κατά το ξεκίνημα των προγραμμάτων προσαρμογής η οικονομία της χώρας μας χαρακτηρίζονταν από συσσωρευμένα ζητήματα ανταγωνιστικότητας καθώς επίσης και συσσώρευσης οφειλών, ως επί το πλείστον του δημόσιου τομέα, αλλά και από ένα εξαιρετικά διογκωμένο, μη αποδοτικό κρατικό τομέα. χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών των συμπερασμάτων ήταν η ύπαρξη των καλούμενων δίδυμων ελλειμμάτων, δηλαδή των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού αλλά και των ελλειμμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, που κατά την περίοδο και μέχρι το ξεκίνημα της ύφεσης βάδιζαν ταυτόχρονα (Χρήστου, 2013).

Επομένως, μια συνολική παρέμβαση εξυγίανσης της οικονομίας της χώρας μας ήταν ζωτικής σημασίας να παίξει από τη μια καθοριστικό ρόλο στην δημοσιονομική εξυγίανση και από την άλλη στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας μας. Σύμφωνα με όλα αυτά, τόσο το 1^ο όσο και τα επόμενα προγράμματα αυτής της μορφής έθεσαν σαν βραχυπρόθεσμους σκοπούς τη βέλτιστη εφικτή αποκατάσταση της δημοσιονομικής ισορροπίας αλλά και την εξασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και εξυγίανσης των τραπεζικών οργανισμών (Ξαφα, 2017).

Από την άλλη μεριά, σαν μακροπρόθεσμοι στόχοι οριοθετήθηκαν η εξασφάλιση της βιωσιμότητας του χρέους, η αισθητή βελτίωση του τομέα του ανταγωνισμού της οικονομίας της χώρας μας καθώς επίσης και η αποκατάσταση των εξωτερικών ανισορροπιών. Σαν μέσα της χρηματοοικονομικής στρατηγικής, με

απώτερο σκοπό την επίτευξη των συγκεκριμένων στόχων, επελέγησαν δέσμες μέτρων των παρακάτω κατηγοριών παρέμβασης :

- ✚ Αισθητή ελάττωση εξόδων και ανοδική τάση εισροών του δημοσίου
- ✚ Εσωτερική υποτίμηση, με αισθητή ελάττωση αμοιβών εργασίας και λοιπών εισροών με ελάττωση των τιμών
- ✚ Άνοιγμα των αγορών αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων κλπ
- ✚ Ένα μεγάλο φάσμα διαρθρωτικών μεταβολών και τροποποιήσεων στον δημόσιο κλάδο
- ✚ Ένα εκτενές πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων (Toussaint, 2017)

Οι εν λόγω στόχοι καθώς επίσης και τα μέσα των προγραμμάτων αυτής της μορφής οριοθετούν τη νοοτροπία της οικονομικής αλλά και πολιτικής παρέμβασης, η οποία ακολουθούσε την κλασσική τακτική του ΔΝΤ, ενώ προσαρμοζόταν ταυτόχρονα στο πλαίσιο των θεσμικών αλλά και πραγματικών περιορισμών της ζώνης του Ευρώ, εντός της οποίας μια χώρα δεν έχει τα απαιτούμενα μέσα για μια επεκτατική στρατηγική στήριξης της ζήτησης καθώς επίσης και των επενδυτικών κινήσεων κεϋνσιανής μορφής (Καζάκος και συν., 2016).

Επομένως, η χρηματοοικονομική στρατηγική των Μνημονίων ήταν μια τακτική περιορισμού της συνολικής ζήτησης, με ταυτόχρονη ενίσχυση των μηχανισμών αλλά και όλων των δράσεων της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς, δηλαδή, εφαρμόζε τη νοοτροπία των οικονομικών της προσφοράς της νεότερης φιλελεύθερης παράδοσης (Zestos, 2020).

Πίνακας 3.1 : Εξέλιξη βασικών μακροοικονομικών δεικτών τα πρώτα χρόνια της κρίσης

Βασικά Μεγέθη	Έτη					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Πραγματικό ΑΕΠ	-3,5	-6,9	-6,5	-3,9	0,7	-0,2
Ιδιωτική κατανάλωση	-3,6	-7,1	-7,7	-6,0	1,3	0,3
Δημόσια κατανάλωση	-7,1	-9,1	-6,5	-4,1	-0,9	0,0
Επενδύσεις	-13,3	-20,7	-18,5	-12,8	2,7	0,7
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	4,2	-0,3	0,4	1,8	9,0	-3,8
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-7,2	-8,1	-10,1	-5,3	7,4	-6,9
Ποσοστό ανεργίας (σε εθνολογιστική βάση)	11,9	17,3	23,5	25,8	24,6	22,9
Χρέος Κεντρικής Κυβέρνησης ως % ΑΕΠ	159,2	181,2	163,5	182,0	185,8	183,6

Πηγή : ΕΛΣΤΑΤ, 2016

3.2 Πρώτο μνημόνιο

Στα μέσα της περιόδου του 2010, το Εκτελεστικό Συμβούλιο του ΔΝΤ έλαβε μια απόφαση με απώτερο σκοπό την παροχή σημαντικής πρόσβασης χρηματοοικονομικής χρηματοδότησης προς τη χώρα μας, δίχως να ζητήσει αναδιάρθρωση του χρέους αποτίμησης, ακόμη και στην περίπτωση στην οποία τα κυριαρχικά οφειλών δεν λογίζονταν ως βιώσιμα με υψηλότερη πιθανότητα (Markantonatou, 2013).

Έναν μήνα πριν, η χώρα μας έγινε το πρώτο κράτος μέλος της ζώνης του Ευρώ, το οποίο έφτασε στο σημείο να υποχρεωθεί στη βοήθεια και στη χρηματοοικονομική στήριξη από το ΔΝΤ. Το συγκεκριμένο ταμείο προσχώρησε στην ουσία στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή αλλά και στην ΕΚΤ, που επί της ουσίας αποτελούσαν την Τρόικα, στην παροχή χρηματοδότησης έκτακτης ανάγκης, με τον καθοριστικό ρόλο του Ταμείου με τη μορφή ενός τριετούς συμβολαίου, το οποίο εγκρίθηκε τον επόμενο μήνα. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, αντικαταστάθηκε δυο έτη μετέπειτα από μια διευθέτηση 4 χρόνων στο πλαίσιο της Extended Fund Facility (Μακρής, 2012).

Η υπογραφή του συγκεκριμένου μνημονίου, στις αρχές Μαΐου της περιόδου του 2010, μεταξύ της κυβερνήσεως της χώρας μας και του ΔΝΤ έβαλαν τη χώρα μας σε μια τροχιά πρωτοφανών μέτρων λιτότητας των οποίων οι επιπτώσεις υπάρχουν έως και σήμερα. Σύμφωνα με τα μέτρα του συγκεκριμένου Μνημονίου, η χρηματοοικονομική πολιτική της Ελλάδος προσανατολιζόταν από την αρχή, κατά κύριο λόγο εστιάζοντας σε 3 κατευθύνσεις που παρουσιάζονται στη συνέχεια αυτής της ενότητας (Zestos, 2015).

Αρχικά, αφορούσε την εμπροσθοβαρή δημοσιονομική προσαρμογή, ως επί το πλείστον με οριζόντια μέτρα, τα οποία παρείχαν τη δυνατότητα ελάττωσης του ελλείμματος κατά 3% έως και την περίοδο του 2014 ενώ παράλληλα θα μηδένιζαν το πρωτογενές αποτέλεσμα μέσα σε 2 έτη. Για το επόμενο επίπεδο, από την περίοδο του 2011 και μετέπειτα, το συγκεκριμένο Μνημόνιο προέβλεπε διάφορες διαρθρωτικές αλλαγές σε ό,τι είχε να κάνει με την εύρυθμη δράση της χώρας, με κυριότερο σκοπό τη μακροχρόνια βιωσιμότητα της προσαρμογής καθώς επίσης και την ανάπτυξη

υψηλότερων πρωτογενών πλεονασμάτων με απώτερο στόχο την αισθητή ελάττωση των οφειλών (Christodoulakis, 2015).

Δεύτερον, υπήρξαν διαρθρωτικές αλλαγές σε ό,τι είχε να κάνει με τη δράση των αγορών, με κυριότερο σκοπό την αισθητή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας καθώς επίσης και της ανάπτυξης ενός επιχειρηματικού περιβάλλοντος το οποίο θα είχε την ευχέρεια να προσελκύσει επενδύσεις. Τέλος, υπήρξε εστίαση στη διαφύλαξη της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού κλάδου (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Ακόμα, οι βασικότερες διαρθρωτικές αλλαγές, οι οποίες προβλεπόταν σύμφωνα με το συγκεκριμένο Μνημόνιο ήταν οι εξής :

- ✚ Αλλαγές στην αγορά εργασίας
- ✚ Απελευθέρωση των κλειστών επαγγελματιών
- ✚ Αποκρατικοποιήσεις
- ✚ Απελευθέρωση των αγορών αγαθών
- ✚ Συγχωνεύσεις και διακοπή της δράσης φορέων του δημοσίου, οι οποίοι δεν είχαν λόγο ύπαρξης
- ✚ Σημαντικές αλλαγές στο ασφαλιστικό σύστημα κλπ (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012)

Αυτό το οποίο είναι σημαντικό να γνωρίζουμε είναι πως στο 1^ο Μνημόνιο έγιναν σημαντικά σφάλματα. Ύστερα από την αποδοχή και την εφαρμογή του συγκεκριμένου προγράμματος η χώρα μας μπήκε σε μια μακρά περίοδο αυστηρών δημοσιονομικών περικοπών, χρηματοοικονομικού ελέγχου και αναγκαστικών αλλαγών, με κυριότερο σκοπό την εξυπηρέτηση του βεβαρημένου δημοσίου χρέους (Μακρής, 2012).

Η ανάπτυξη καινούριων φορολογικών εισροών σε συνδυασμό με την αποφυγή στο μέτρο του εφικτού όλων των εξόδων ήταν τα βασικότερα μέσα του εν

λόγω προγράμματος, όπως άλλωστε είχε γίνει και σε διάφορα άλλα κράτη. Ήταν, επομένως, γνωστός και ορατός ο τεράστιος κίνδυνος, η κρίση της οικονομίας της χώρας μας να παραταθεί πέρα από τα δυο χρόνια, επιφέροντας τεράστια κενά στην κοινωνική συνοχή (Markantonatou, 2013).

Ύστερα από την εφαρμογή αυτού του προγράμματος, η οικονομία της χώρας μας απειλήθηκε διπλά από την παράμετρο των οφειλών καθώς επίσης και από εκείνη της κρίσης. Το Α' τρίμηνο της περιόδου του 2010 ο πληθωρισμός είχε φτάσει στο 3% και όλοι περίμεναν ότι η πιο αυστηρή δημοσιονομική προσαρμογή την οποία απαιτούσε το παραπάνω πρόγραμμα θα τον συμπίεζε περισσότερο και θα επέφερε μέχρι και μηδενισμό βάσει άλλωστε και με διάφορες προβλέψεις που είχαν γίνει εκείνη την περίοδο από την ΕΕ αλλά και το ΔΝΤ (Petrakis, 2012).

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, εκείνη την περίοδο ο πληθωρισμός ξεπέρασε το 5% ύστερα από σημαντική ανοδική τάση του ΦΠΑ, των ανατιμήσεων υπηρεσιών ΔΕΚΟ καθώς επίσης και αρκετών άλλων αγαθών. Η κρίση τον Μάρτιο εκείνης της περιόδου ήταν στο ανεκτό -2% του ΑΕΠ, αλλά μετέπειτα είχε ξεπεράσει το -3%, ενώ το κύμα κλεισίματος εταιριών και οργανισμών πολλαπλασίαζε και παράλληλα επαλήθευε τις φοβίες για πιο μεγάλη μείωση της πραγματικής οικονομίας. Εν τέλει εκείνη τη χρονιά έκλεισε με ύφεση που ξεπερνούσε το -4,5% (Papaconstantinou, 2016).

Επί της ουσίας αντί για τον αντί-πληθωρισμό που αρκετοί φοβούνταν λόγω των περικοπών των μισθών, το κράτος περιήλθε σε καθεστώς στασιμοπληθωρισμού, που επέρχεται μονάχα στην περίπτωση στην οποία οι μισθοί παρουσιάζουν σημαντική ανοδική τάση που ξεπερνά την παραγωγικότητα. Αυτό σημαίνει πως οφείλεται στην καθοριστική ελάττωση των τιμών στις τιμές αγαθών καθώς επίσης και στις υπηρεσίες φτάνοντας στο άλλο άκρο, με ανοδική τάση τιμών και αισθητή ελάττωση μισθών και κατ' επέκταση της ζήτησης αγαθών και την τεράστια αύξηση των ποσοστών ανεργίας (Προβόπουλος, 2015).

Τα 5 πιο σημαντικά σφάλματα αυτού του προγράμματος ήταν οι καινούριες φορολογίες δίχως καινούριες εισροές, οι μεταρρυθμίσεις χωρίς κίνητρα ανάπτυξης, οι σημαντικές περικοπές δίχως αποκρατικοποιήσεις, η εγκατάλειψη των δημοσίων επενδύσεων καθώς επίσης και μη άκαιρη ρητορική εναντίον των καταθέσεων (ενώ

όλοι ήξεραν τον καθοριστικό ρόλο τον οποίο είχε η ενίσχυση ρευστότητας στην οικονομία μας και υποστήριζαν μέτρα που θα βοηθούσαν στην προσέλκυση κεφαλαίων στη χώρα μας, η τακτική τους σταδιακά οδήγησε σε διαφορετικά αποτελέσματα) (Προβόπουλος, 2015).

3.3 Δεύτερο μνημόνιο

Κατά το Β' εξάμηνο της περιόδου του 2011, η χρηματοοικονομική κατάσταση της χώρας μας είχε χειροτερέψει σημαντικά και η συζήτηση για έξοδο της χώρας από τη ζώνη του Ευρώ εντάθηκε, κάτι το οποίο είχε καθοριστικές επιπτώσεις σε όλους τους οικονομικούς τομείς και επέφερε εκροή καταθέσεων καθώς επίσης και τεράστια αστάθεια και αβεβαιότητα στο πολιτικό σύστημα (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Κατά τη διάρκεια των δυο πρώτων μηνών της επόμενης χρονιάς και υπό καθεστώς καινούριας κυβέρνησης, ολοκληρώθηκαν οι διαπραγματεύσεις με κυριότερο στόχο την αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους, καθοριστικότερο κριτήριο των οποίων ήταν μια καινούρια συμφωνία για τις απαιτούμενες παρεμβάσεις στην οικονομία της χώρας μας (Καζάκος και συν., 2016).

Οι καινούριες αλλαγές αποτυπώθηκαν στο Μνημόνιο Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Πολιτικών καθώς επίσης και στο Μνημόνιο Συνεννόησης στις Συγκεκριμένες Προϋποθέσεις Οικονομικής Πολιτικής, που στην ουσία εφαρμόστηκαν από τη Βουλή στα μέσα του Φεβρουαρίου εκείνης της περιόδου διαμέσου του νομοθετικού πλαισίου 4046, που ίσχυε στη χώρα μας από την περίοδο του 2012 (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Η καινούρια συμφωνία συνδυαζόταν με ένα καινούριο χρηματοδοτικό πακέτο στήριξης, το οποίο ανερχόταν στα 130 δις ευρώ. Σε συνδυασμό με ότι είχε μείνει από το 1^ο πρόγραμμα, η συνολική μη εκταμιευμένη υποστήριξη ανερχόταν στα 167 δισεκατομμύρια ευρώ (Κατσάνος, 2018). Σε ό,τι είχε να κάνει με τα εργασιακά, οι παρεμβάσεις οι οποίες υπήρχαν εκείνη την περίοδο από το εν λόγω πρόγραμμα ήταν οι παρακάτω :

- ✚ Αισθητή ελάττωση των χαμηλότερων αποδοχών της ισχύουσας ΕΓΣΣΕ κατά 22% για τους ανθρώπους που ανήκαν σε ηλικιακή ομάδα μεγαλύτερη των 25 χρόνων ζωής και κατά 32% για τους πιο νέους, που δεν είχε σαν κριτήριο την σύμφωνη άποψη των υπαλλήλων
- ✚ Μεταβολή στο υπάρχον σύστημα οριοθέτησης του κατώτατου μισθού από την διμερή διαπραγμάτευση εργοδοτών υπαλλήλων με κυριότερο στόχο την οριοθέτηση του κατώτατου μισθού, στο νομοθετημένο πλέον από την κυβέρνηση ελάχιστο ύψος μισθού σε διαβούλευση με τους κοινωνικούς εταίρους
- ✚ Αναστολή όλων των αυξήσεων περιέχοντας και των ωριμάνσεων, οι οποίες προβλέπονταν από το νομοθετικό πλαίσιο, έως ότου τα ποσοστά ανεργίας παρουσιάσουν αισθητή ελάττωση και δεν ξεπερνούν το 10% (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012)

Από εκείνη την περίοδο, η γενικότερη τακτική της ΕΕ εστίασε κατά κύριο λόγο στην εφαρμογή των δημοσιονομικών κανονισμών, στη διόρθωση καθώς επίσης και στον έλεγχο όλων των μακροοικονομικών ανισορροπιών αλλά και στην ευρύτερη σταθεροποίηση του χρηματοπιστωτικού τομέα, ενώ τον Μάρτιο εκείνου του έτους υπογράφηκε από τους ηγέτες όλων των χωρών η Συνθήκη για τη σταθερότητα, το συντονισμό αλλά και τη διακυβέρνηση της ΟΝΕ (καλείται και Δημοσιονομικό Σύμφωνο), που τέθηκε εν τέλει σε ισχύ στις αρχές του επόμενου έτους (Παπαδοπούλου, 2019).

Στα τέλη της περιόδου του 2012, η τράπεζα της Ελλάδος αξιολόγησε θετικά τις αλλαγές του β' εξαμήνου εκείνης της χρονιάς, τονίζοντας την αισθητή ελάττωση της αβεβαιότητας, της ανακοπή των εκροών καταθέσεων καθώς επίσης και την αισθητή βελτίωση του κλίματος που επήλθε σιγά-σιγά. Τα στοιχεία τα οποία αφορούσαν την παραπάνω εκτίμηση ήταν τα εξής :

- ✚ Η αισθητή ελάττωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων

- ✚ Η ανάκτηση ενός τεράστιου ποσοστού της απώλειας της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας κόστους για τη δεκαετία πριν την κρίση
- ✚ Η εξέλιξη των αλλαγών, που ήταν μεν γενικών βραδεία αλλά σε καθορισμένους κλάδους ήταν ζωτικής σημασίας
- ✚ Η σημαντική ελάττωση της αβεβαιότητας, ύστερα από τη δημιουργία κυβέρνησης συνεργασίας, που ανέλαβε την ευθύνη να φέρει εις πέρας τη δημοσιονομική εξυγίανση αλλά και να προχωρήσει σε σημαντικές αλλαγές
- ✚ Η απεμπλοκή των χρηματοδοτικών ροών (Zestos, 2015)

Πίνακας 3.2 : Τα ποσά που έλαβε η χώρα μας ανά δόση από το μηχανισμό στήριξης

1ο Πρόγραμμα	Χώρες Ευρωζώνης	ποσό	ΔΝΤ	ποσό	Σύνολο
1η εκταμίευση	18 Μαΐου 2010	14,5	12 Μαΐου 2010	5,5	20,0
2η εκταμίευση	13-Σεπ-10	6,5	14-Σεπ-10	2,5	9,0
3η εκταμίευση	19-Ιαν-11	6,5	21-Δεκ-10	2,5	9,0
4η εκταμίευση	16-Μαρ-11	10,9	16-Μαρ-11	4,1	15,0
5η εκταμίευση	15-Ιουλ-11	8,7	13-Ιουλ-11	3,3	12,0
6η εκταμίευση	14-Δεκ-11	5,8	7-Δεκ-11	2,2	8,0
1ο Πρόγραμμα σύνολο εκταμίσεων		52,9		20,1	73,0
2ο Πρόγραμμα	ΕΕΣΦ		ΔΝΤ		Σύνολο (ΕΕ+ΔΝΤ)
1η εκταμίευση	1η δόση 12 Μαρτίου, 10 Απριλίου και 25 Απριλίου 2012	29,7	19-Μαρτ-12	1,6	
	2η δόση 12 Μαρτίου, 10 Απριλίου και 25 Απριλίου 2012	4,9			
	3η δόση 19-Μαρτ-12	5,9			
	4η δόση 10 Απριλίου 2012	3,3			
	5η δόση 19 Απριλίου 2012	25,0			
	6η δόση 10 Μαΐου 2012	4,2			
	7η δόση 28-Ιουν-12	1,0			
	Σύνολο 1ης εκταμίευσης 2ου προγράμματος	74,0		1,6	75,6
2η εκταμίευση	1η δόση 17 και 19 Δεκεμβρίου 2012	34,3	16-Ιαν-13	3,24	
	2η δόση 28 και 31 Ιανουαρίου 2013	9,2	6-Ιαν-13	1,73	
	3η δόση 28-Φεβρ-13	2,8			
	4η δόση 3-Μαΐου-13	2,8			
	5η δόση 17-Μαΐου-13	4,2			
	6η δόση 25-Ιουν-13	3,3			
	Σύνολο	56,6			
2ο Πρόγραμμα σύνολο εκταμίσεων		130,6		4,97	
1ο και 2ο Πρόγραμμα	Σύνολο εκταμίσεων (Μάιος 2010 έως Ιούνιο 2013)	183,5		25,1	208,6

Πηγή : Κακούρης, 2013

Στο ξεκίνημα της περιόδου του 2014 είχαν ενισχυθεί οι ενδείξεις πως την προηγούμενη χρονιά η κατάσταση είχε παρουσιάσει σημαντική βελτίωση συγκριτικά με την περίοδο του 2012 και κατά κύριο λόγο πως η οικονομία είχε μπει σε σταθερή πορεία και υπήρχαν τα κατάλληλα κριτήρια με στόχο να λήξει η κρίση και να ξεκινήσει η ανάκαμψη εκείνη τη χρονιά (Christodoulakis, 2015).

Ορισμένες από τις παραπάνω ενδείξεις ήταν το γεγονός πως υπήρξε πρωτογενές πλεόνασμα κατά την περίοδο του 2013 ύστερα από μια μεγάλη περίοδο τεράστιων ελλειμμάτων, το γεγονός πως το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών εμφάνισε για 1^η φορά πλεόνασμα εκείνη τη χρονιά, το γεγονός πως ο ρυθμός της κρίσης υπολογιζόταν πως θα μειωθεί σε 4% σχεδόν εκείνη την περίοδο ενώ εν τέλει διαμορφώθηκε σε πιο χαμηλά επίπεδα (3,85%), η αισθητή βελτίωση των προσδοκιών στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό που επέφερε μεγαλύτερη εμπιστοσύνη καθώς επίσης και το γεγονός πως υπήρξε σημαντική προώθηση της ανακεφαλαιοποίησης των πιστωτικών οργανισμών και μεταβλήθηκε σε μεγάλο βαθμό η διάρθρωση του τραπεζικού κλάδου διαμέσου της ανάπτυξης πιο ανθεκτικών οργανισμών αυτού του τομέα, που είχαν την ευχέρεια να εκμεταλλευτούν οικονομίες κλίμακας (Καζάκος και συν., 2016).

3.4 Τρίτο μνημόνιο

Μπροστά στο φαινόμενο της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης αρκετοί τραπεζικοί οργανισμοί υποχρεώθηκαν να οδηγηθούν σε συγχωνεύσεις και εξαγορές αλλά και πώληση προσωπικών ακινήτων περιουσιακών στοιχείων τους, προκειμένου να καταφέρουν να καλύψουν το ζήτημα του κεφαλαίου καθώς επίσης και άμεσα να οδηγηθούν σε μια πιο βιώσιμη κατάσταση (Papaconstantinou, 2016).

Η εν λόγω κατάσταση κυριάρχησε και στο χρηματοπιστωτικό σύστημα της χώρας μας, καθώς η διόγκωση του συγκεκριμένου ζητήματος την υποχρέωσε να εφαρμόσει παρόμοια μέτρα, όπως ήταν για παράδειγμα συγχωνεύσεις, επέκταση των επενδυτικών κινήσεών τους σε αγορές οι οποίες δεν εμφάνιζαν σοβαρά ζητήματα ύφεσης καθώς επίσης και τεράστια ενίσχυση από τον κρατικό μηχανισμό, με απώτερο σκοπό να συντηρηθεί σε μεγάλο επίπεδο η κεφαλαιακή επάρκεια και ρευστότητα (Χαινάς, 2018).

Η χώρα μας εν τέλει υποχρεώθηκε να ζητήσει πιο μεγάλη υποστήριξη από το ΔΝΤ, την ΕΕ καθώς επίσης και από την ΕΚΤ με τα εξής μέτρα :

- ✚ Καταργούνται τα δώρα των Χριστουγέννων, του Πάσχα και της άδειας και προσφέρεται ένα επίδομα 500 ευρώ σε όλους τους δημοσίους υπαλλήλους των οποίων οι αποδοχές ήταν έως και 3 χιλιάδες ευρώ και πλήρης κατάργηση του στην περίπτωση στην οποία οι αποδοχές είναι πιο μεγάλες από το παραπάνω όριο
- ✚ Κάτι ανάλογο έγινε και με την 13^η και 14^η σύνταξη καθώς αντικαταστάθηκε με ένα επίδομα των 800 ευρώ για συντάξεις μέχρι και 2,5 χιλιάδες ευρώ
- ✚ Συνεχίστηκε και η περικοπή επιδομάτων 8% στα επιδόματα των δημοσίων υπαλλήλων και 3% στους εργαζομένους των ΔΕΚΟ όπου δεν υφίστανται επιδόματα
- ✚ Υπήρξε αισθητή ανοδική τάση του ΦΠΑ
- ✚ Τεράστια ανοδική τάση εντοπίστηκε και στα καύσιμα, στα ποτά καθώς επίσης και στα τσιγάρα (κατά 10%) (Φιλιππίδου, 2017)

Διαμέσου του συγκεκριμένου προγράμματος σημαντικές αλλαγές επήλθαν και σε ό,τι είχε να κάνει με τις εργασιακές σχέσεις καθώς μεταβλήθηκαν ριζικά, αφού το ωράριο αυξήθηκε, ενώ ξεκίνησαν και απολύσεις, εφαρμόστηκε ο κατώτατος μισθός ενώ τέλος στον ασφαλιστικό φορέα υπήρξαν τεράστιες μεταβολές, καθώς οι πολίτες με βασικότερο στόχο να συνταξιοδοτηθούν ήταν σημαντικό να φτάσουν στο δημόσιο τομέα στα 65 έτη μέχρι το τέλος της περιόδου του 2013 με έναρξη την περίοδο του 2011 (Μουρμούρας, 2015).

Πίνακας 3.3 : Συνολικό προβλεπόμενο ποσό δανεισμού στα 3 Μνημόνια (σε δισεκατομμύρια ευρώ)

1ο Μνημόνιο (Μάιος 2010 μέχρι Δεκέμβριος 2011)	ΕΛΛ	ΔΝΤ	ΣΥΝΟΛΟ
	52.9	20.1	73
	72,5%	27,5%`	-100%

2ο Μνημόνιο (Μάρτιος 2012 μέχρι Ιούνιος 2015)	ΕΤΧΣ	ΔΝΤ	ΣΥΝΟΛΟ
	130.9	12	142.9
	91,6%	8,4%	-100%
3ο Μνημόνιο (Αύγουστος 2015 μέχρι Αύγουστος 2018)	ΕΜΣ	ΔΝΤ	
	86	86	
	-100%	-100%	
ΣΥΝΟΛΟ	269,8	32,1	301,9
	89,4%	10,6%	100%

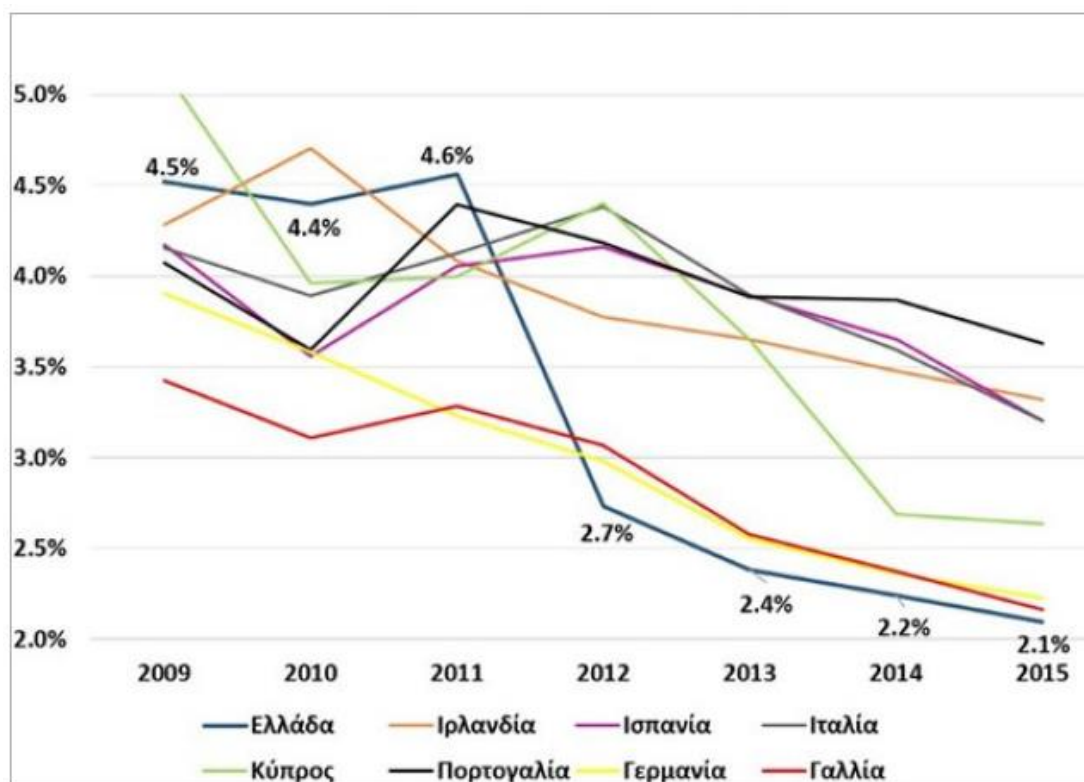
Πηγή : Αλαφρή, 2019

Την περίοδο του 2013, το δημόσιο της χώρας μας είχε λάβει από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας σχεδόν 29 δισεκατομμύρια προσφέροντας σαν εγγύηση το 90% των μετοχών που είχαν εκδώσει οι συστημικοί τραπεζικοί οργανισμοί. Εκείνη την περίοδο, υπήρξε, επομένως, καθοριστική απαίτηση να πετύχει η συγκεκριμένη προσπάθεια, προκειμένου να αποκτηθεί ξανά η εμπιστοσύνη των τραπεζικών οργανισμών (Προβόπουλος, 2015).

Την περίοδο του 2014, παγκόσμιοι επενδυτές προσέφεραν στους τραπεζικούς οργανισμούς της χώρας μας περισσότερα από 8 δισεκατομμύρια, προκειμένου να κατορθώσουν να στηριχτούν και να ανακάμψουν από την κρίση και την δύσκολη κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, η οικονομία της χώρας μας καλούνταν να αντιμετωπίσει το τεράστιο δημόσιο χρέος με δανεισμό από την ΕΕ. Η αξιολόγηση της οικονομίας μας εκείνη την εποχή από τους οίκους δεν ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκή λόγω του ότι είχε αρθεί η αξιοπιστία του χρηματοπιστωτικού κλάδου της χώρας μας (Marangos, 2018).

Από την άλλη μεριά, οι δημόσιες επενδυτικές κινήσεις ήταν ανύπαρκτες προκειμένου να καταφέρει η χώρα να βγει από την δύσκολη αυτή κατάσταση, καθώς δεν υπήρχε καμία απολύτως προϋπόθεση η οποία ικανοποιούσε τη λήψη της

απόφασης για τη χρηματοδότηση μιας δράσης υποδομής έως την εκταμίευση των αντίστοιχων κονδυλίων. Παρόλα αυτά, όμως, η τεχνητή διόγκωσή τους είχε τη δυνατότητα να υποβαθμίσει ακόμα περισσότερο την ποιότητα των δημοσίων δαπανών καθώς επίσης και το επίπεδο απορροφητικότητας των κοινοτικών πόρων (Αλαφρής, 2019).

Εικόνα 3.1 : Μέσο επιτόκιο δανεισμού (Σαραφίδης, 2016)

Γενικότερα, είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε πως το συγκεκριμένο πρόγραμμα περιείχε 5 καθοριστικούς σκοπούς. Αρχικά, βασικός σκοπός ήταν η αποκατάσταση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας, με την επίτευξη πρωτογενούς πλεονάσματος 3,5% του ΑΠΕ, την περίοδο του 2018 και μετέπειτα, βάζοντας σαν ενδιάμεσους σκοπούς, για το πρωτογενές πλεόνασμα -0,25%, 0,5%, 1,75% του ΑΕΠ για τις περιόδους 2015, 2016 και 2017 αντίστοιχα (Κατσίκας, 2019).

Εξίσου σημαντικός στόχος αυτού του προγράμματος ήταν η βέλτιστη εφικτή εξασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, διαμέσου της αντιμετώπισης των μη εξυπηρετούμενων δανεισμών καθώς επίσης και της ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζικών οργανισμών μέσα στην περίοδο του 2015. Καθοριστικός σκοπός του, όμως, λογιζόταν πως ήταν και η ανάπτυξη, η ανταγωνιστικότητα αλλά και οι επενδυτικές κινήσεις, υλοποιώντας σημαντικές αλλαγές σε ό,τι είχε να κάνει με την αγορά εργασίας και αγαθών (Κατσάνος, 2018).

Τελευταίος στόχος ήταν η αλλαγή του κράτους και της δημόσιας διοίκησης, διαμέσου της ενίσχυσης της θεσμικής όπως επίσης και της λειτουργικής ανεξαρτησίας των Ανεξάρτητων Αρχών και την αντιμετώπιση του φαινομένου της διαφθοράς. Γενικότερα, τα κυριότερα μέτρα τα οποία είχαν ληφθεί στο συγκεκριμένο πρόγραμμα (διαμέσου των νομοθετικών πλαισίων 4336/2015, 4387/2016 και 4389/2016) είχαν άμεση σχέση με την αισθητή ελάττωση των συντάξεων, διαμέσου της ανοδικής τάσης των εισφορών υγειονομικής περίθαλψης και την ανοδική τάση του ΦΠΑ, την κατάργηση του ΕΚΑΣ, την ελάττωση του εφάπαξ των δημοσίων υπαλλήλων κλπ (Παπαδοπούλου, 2019).

Συμπερασματικά, είναι εφικτό να ειπωθεί πως το συγκεκριμένο πρόγραμμα, παρά το γεγονός πως έμοιαζε σημαντικά με τα δυο προηγούμενα, προέβλεπε ακόμη πιο πολλές ιδιωτικοποιήσεις, επιπλέον ελαττώσεις των συντάξεων, αισθητή ανοδική τάση των φορολογικών συντελεστών για τους αγρότες, σταδιακή ανοδική τάση του ΦΠΑ, διευκολύνσεις των κατασχετικών δράσεων, αισθητή ανοδική τάση της προκαταβολής φόρου εισοδήματος νομικών προσώπων κλπ (Zestos, 2020).

3.5 Οι επιπτώσεις των μνημονίων

Είναι σημαντικό να ξέρουμε πως η εφαρμογή των μνημονίων είχε σοβαρές συνέπειες στη σύγχρονη κοινωνία σε αρκετούς και διαφορετικούς κλάδους. Αρχικά, στα δημοσιονομικά καθώς επίσης και μακροοικονομικά δεδομένα της χώρας. Η κρίση και τα ποσοστά ανεργίας της χώρας από τις αρχές της συγκεκριμένης κατάστασης διαρκώς αυξάνονταν και φυσικά, το μέγεθος της πραγματικής ανεργίας ήταν αρκετά πιο μεγάλο, σε περίπτωση που υπολογίσουμε παράλληλα το μη επίσημα

καταγεγραμμένο ανθρώπινο δυναμικό αλλά και την εποχιακή είτε τη διαρθρωτική ανεργία (Ξαφα, 2017).

Ακόμα, η αισθητή ανοδική τάση η οποία εμφανιζόταν στον πληθωρισμό κάνει αρκετά πιο μικρή την ζήτηση αλλά και την κατανάλωση. Η ιδιωτική κατανάλωση είχε υποστεί τεράστια καθίζηση, με διαρκή καθοδική τάση από τις αρχές της κρίσης και μετέπειτα. Η καταναλωτική εμπιστοσύνη ελαττωνόταν διαρκώς, ενώ οι προσδοκίες των νοικοκυριών για την χρηματοοικονομική κατάσταση τους επόμενους μήνες ήταν κατά ποσοστό μεγαλύτερο του 90% αρνητικές. Ταυτόχρονα, η υστέρηση σε καθαρές δημόσιες εισροές, παρά την τεράστια ανοδική τάση των έμμεσων φόρων, σταδιακά οδήγησε σε ακόμα πιο μεγάλη μείωση των δημοσίων δαπανών (Toussaint, 2017).

Παράλληλα, οι εργασιακές σχέσεις είχαν μεταβληθεί άρδην και βέβαια εις βάρος των υπαλλήλων. Εκτός από το πάγωμα αλλά και τις ελαττώσεις των συντάξεων, σημαντικές μεταβολές υπήρξαν και στον ασφαλιστικό κλάδο της χώρας, με αγώνες αρκετών χρόνων σε διαφορετικούς τομείς να πηγαίνουν στράφι. Επίσης, μια εξίσου σημαντική αλλαγή, η οποία επήλθε τα προηγούμενα χρόνια εξαιτίας των συγκεκριμένων προγραμμάτων ήταν η αισθητή συρρίκνωση του δημόσιου τομέα, με αρκετές απολύσεις, ιδιωτικοποιήσεις κάθε μορφής της δημόσιας παρουσίας και διάφορες αναθέσεις σε ιδιώτες υπηρεσίες οι οποίες τα προηγούμενα χρόνια καλύπτονταν από τον δημόσιο κλάδο (Καζάκος και συν., 2016).

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, ένα από τα κυριότερα ελαττώματα αυτών των τακτικών, ήταν η έλλειψη ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της χώρας μας. Πρόκειται δηλαδή για σημαντικές ελαττώσεις μισθών στον ιδιωτικό κλάδο, διαμέσου άμεσης είτε ακόμη και έμμεσης κατάργησης των αντίστοιχων συλλογικών συμβάσεων εργασίας (Zestos, 2020).

Η από-μείωση των εισροών που επέφερε η συγκεκριμένη κατάσταση κατάφερε να πλήξει γρήγορα την ήδη ελαττωμένη καταναλωτική ευχέρεια των πολιτών και είχε αρνητικές συνέπειες στον τζίρο των εταιριών και των οργανισμών. Παράλληλα, δημιούργησε τεράστια προβλήματα στην εργασιακή ειρήνη των εταιριών αφού οι σχετικές ρυθμίσεις παρουσιάζουν την ελάττωση των αποδοχών στο προσωπικό, μετακυλύοντας το βάρος της εν λόγω απόφασης στους επιχειρηματίες, οι

οποίες έπρεπε να αντιμετωπίσουν τις δυσμενείς συνθήκες και να προσθέσουν στα ήδη σημαντικά προβλήματα τους και το θέμα των αμοιβών των εργαζομένων τους (Μουρμούρας, 2015).

Οι προβλέψεις για ελαττώσεις των εργοδοτικών εισφορών προς το ΙΚΑ κατά 5% σαν ενέργεια ενίσχυσης της επιχειρηματικής δράσης, ήταν εφικτό να είναι μια θετική κίνηση αλλά συνδυάστηκε με νεφελώδεις προβλέψεις για ανίχνευση μέτρων ισοδυνάμου δημοσιονομικού αποτελέσματος, με κυριότερο σκοπό να μην υφίσταται τεράστια απώλεια πόρων από τα ασφαλιστικά ταμεία (Marangos, 2018).

Αντίστοιχες εισοδηματικές συνέπειες είχαν επέλθει και στο επίπεδο των συντάξεων με αισθητές ελαττώσεις των επικουρικών συντάξεων, αλλά και γενικότερα υπήρχε πρόβλεψη για δομικές μεταβολές στο συνταξιδιοτικό σύστημα με απώτερο σκοπό την αισθητή ελάττωση των υψηλότερων συντάξεων σε ταμεία που λάμβαναν κρατική επιχορήγηση.

Κρίνοντας από την έως τότε εφαρμογή παρόμοιων τακτικών περικοπής συντάξεων κλπ, υπήρχε τεράστια αμφιβολία και μεγάλος φόβος για τη συντήρηση ενός αξιοπρεπούς βιοτικού επιπέδου των συντάξεων. Ακόμα, όλα αυτά τα χρόνια εντοπιζόταν η τάση των νεαρότερων ηλικιακών ομάδων (ως επί το πλείστον στην κατηγορία 25 έως και 35 χρόνων ζωής) να παραμένουν στα σπίτια των γονιών τους εξαιτίας της αδυναμίας εύρεσης εργασίας είτε της ανεπάρκειας των απαιτούμενων εσόδων για αγορά σπιτιού (Ολυμπισιου, 2016).

Γενικότερα, είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε πως οι κυριότερες επιπτώσεις αυτών των προγραμμάτων επεκτάθηκαν σε αρκετούς και διαφορετικούς κλάδους, όπως ήταν η χρηματοοικονομική δράση, η Παιδεία, η Υγεία, η Κοινωνική Πρόνοια κλπ. Το μόνο βέβαιο ήταν ότι τα συγκεκριμένα προγράμματα και οι τακτικές τους με στόχο την εφαρμογή των Μνημονίων, επιτείνουν το δομικό χρηματοοικονομικό ζήτημα της χώρας μας καθώς δεν υπήρχε η δυνατότητα να το περιορίσουν αισθητά. Ήταν ζωτικής σημασίας, επομένως, να εφαρμοστεί ένα διαφοροποιημένο υπόδειγμα χρηματοοικονομικής στρατηγικής, το οποίο θα εστίαζε κατά βάση στην εξέλιξη και στην ενίσχυση της αγοράς (Christodoulakis, 2015).

Οι στρατηγικές και τα μέτρα τα οποία λήφθηκαν όλα αυτά τα χρόνια με απώτερο σκοπό την βέλτιστη εφικτή εξυπηρέτηση και επίτευξη των στόχων των συγκεκριμένων προγραμμάτων, ανέπτυξαν μια δύσκολη συνθήκη στην αγορά της χώρας μας, κυρίως για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Ο καθοριστικός περιορισμός των δανείων καθώς επίσης και της πιστωτικής επέκτασης προς τον ιδιωτικό κλάδο δημιούργησε τεράστια ζητήματα σε αυτές τις επιχειρήσεις, οι οποίες δεν είχαν τα απαιτούμενα κεφάλαια με στόχο να χρηματοδοτήσουν τις καθημερινές τους δράσεις, ενώ υπήρχε αισθητή ανοδική τάση των επισφαλειών αλλά και του χρόνου είσπραξης των απαιτήσεων. Συνέπεια όλων αυτών ήταν η επιβίωση αρκετών επιχειρήσεων αυτής της μορφής να γίνει μια εξαιρετικά δυσμενής υπόθεση ενώ αρκετές ήταν εκείνες οι οποίες κήρυξαν πτώχευση (Παπαδοπούλου, 2019).

Τέλος, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως το πραγματικό μέσο εισόδημα στο σύνολο της οικονομίας είχε υποστεί τεράστια ποσοστά ελάττωσης από την περίοδο του 2010 και μετέπειτα. Τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα οι μισθοί είχαν εμφανίσει στασιμότητα, εάν όχι αισθητή ελάττωση, ενώ κάτι παρόμοιο είχε γίνει και με τις συντάξεις (Ολυμπισίου, 2016).

Συνδυαστικά με την ανοδική τάση των άμεσων αλλά και των έμμεσων φόρων στα τιμολόγια των ΔΕΚΟ και γενικότερα στις τιμές, η αγοραστική δύναμη της πλειονότητας των νοικοκυριών υπέστη τεράστια ελάττωση, κάτι το οποίο μεταφράστηκε σε σημαντικές ελαττώσεις της κατανάλωσης, της ζήτησης καθώς επίσης και των αποταμιεύσεων είτε ακόμα και των επενδύσεων (Φιλιππίδου, 2017).

ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ

ΧΡΕΟΥΣ

Με τον όρο δημόσιο χρέος καλούμε το μέγεθος το οποίο αφορά στον υφιστάμενο δανεισμό του δημοσίου σε καθορισμένη χρονική περίοδο. Το εν λόγω χρέος αναπτύσσεται με τον δημόσιο δανεισμό, που τις περισσότερες φορές αποτελεί ένα από τα κυριότερα εργαλεία χρηματοδότησης των δημόσιων δαπανών. Το χρέος αυτής της μορφής αφορά χρήμα που τις περισσότερες φορές κατέχεται από κάθε διοικητικό επίπεδο (Χρήστου, 2013).

Είναι δυνατόν να αφορά μια κεντρική είτε ακόμα και ομοσπονδιακή κυβέρνηση, μια περιφέρεια, έναν δήμο κλπ. το ετήσιο δημοσιονομικό έλλειμμα, παρά το γεγονός αυτό, έχει να κάνει με τη διαφοροποίηση ανάμεσα στις εισροές και τις εκροές μιας κυβέρνησης. Οι κυβερνήσεις τις περισσότερες φορές δανείζονται από την έκδοση κινητών αξιών, από κρατικά χρεόγραφα, γραμμάτια κλπ. Ένας εξίσου καθοριστικός παράγοντας είναι το ποσοστό του δημοσίου χρέους που προκύπτει στην περίπτωση στην οποία διαιρέσουμε το χρέος προς το ετήσιο ΑΕΠ και το πολλαπλασιάσουμε επί 100 (Markantonatou, 2013).

Σε ό,τι έχει να κάνει με την εξέλιξη του συγκεκριμένου χρέους είναι σημαντικό να γνωρίζουμε πως από την περίοδο του 2009, η οικονομία της χώρας μας ήταν αντιμέτωπη με 3 μεγάλα χρηματοοικονομικά ζητήματα, που ήταν το μεγάλο έλλειμμα του προϋπολογισμού, το τεράστιο δημόσιο χρέος καθώς επίσης και η απαίτηση υιοθέτησης διαρθρωτικών αλλαγών με απώτερο σκοπό την ενίσχυση του

ανταγωνισμού αλλά και του παραγωγικού μοντέλου της (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Την περίοδο του 2014, το συγκεκριμένο χρέος άγγιζε τα 322.400 δισεκατομμύρια ευρώ είτε ποσοστό μεγαλύτερο από το 174% του ΑΠΕ με το 74,3% αυτού να μην είναι διαπραγματεύσιμο και να διακρατείται από χώρες μέλη της ΕΕ (80%), το ΔΝΤ καθώς επίσης και την ΕΚΤ. Έρευνες τα προηγούμενα χρόνια επισημαίνουν ότι η περίπτωση της χώρας μας ήταν μοναδική στα διεθνή χρονικά αφού εντοπιζόταν σημαντικές διαρθρωτικές αδυναμίες, χαμηλότερες παραγωγικές ικανότητες αλλά και στρεβλά καταναλωτικά πρότυπα (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Ακόμα, έρευνες σημείωναν ότι η υπερβολική σπατάλη του δημοσίου τομέα διατηρούσε ένα εσωστρεφές μοντέλο εξέλιξης, οι αδυναμίες του οποίου ήρθαν στην επιφάνεια εξαιτίας της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης του 2007 και με αυτόν τον τρόπο οι αγορές έβαλαν στο μικροσκόπιο τις πραγματικές προοπτικές των οικονομιών και τα επιτόκια δανεισμού του εκάστοτε κράτους παρουσίασαν ανοδική τάση, επιφέροντας τεράστια υπέρ-διόγκωση του συγκεκριμένου χρέους. Επί της ουσίας, η χώρα μας τα τελευταία έτη διέρχεται μιας τριπλής ύφεσης, ύφεσης δημοσίου χρέους, τραπεζικών ύφεσης καθώς επίσης και ύφεσης πραγματικής οικονομίας, κάτι το οποίο παρουσιάζεται στα εξαιρετικά υψηλά επίπεδα των επιτοκίων δανεισμού της καθώς επίσης και στις διαφορές με τα υπόλοιπα κράτη (Ξαφα, 2017).

Την περίοδο του 2014 και ύστερα από την υποστήριξη της ΕΕ και του ΔΝΤ ο προϋπολογισμός ισοσκελίστηκε. Ακόμα, το χρέος που μελετάμε σε αυτό το κεφάλαιο παρουσίασε σημαντική ελάττωση με το κούρεμα των ιδιωτών ομολογιούχων αλλά παρέμενε σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα και εν τέλει κατόρθωσε να εκδώσει ελληνικά κρατικά ομόλογα με ιδιαίτερα χαμηλά επιτόκια (Καζάκος και συν., 2016).

Έρευνες εκείνη την περίοδο έκαναν λόγο πως το εν λόγω χρέος είχε πλέον περάσει σε επίπεδα σταθερότητας. Επιπλέον, η μέση σταθμική διάρκεια δανεισμού είχε παρουσιάσει ανοδική τάση σχεδόν στα 11 χρόνια την περίοδο του 2014 ενώ την

περίοδο του 2011 ήταν λίγο πιο πάνω από τα 2, κάτι το οποίο παρουσιάζει ότι περνά πλέον σε περίοδο βιωσιμότητας (Toussaint, 2017).

Αρκετές μελέτες τα προηγούμενα χρόνια πρότειναν ότι η αντιμετώπιση του χρέους αυτής της μορφής στην περίπτωση της χώρας μας ήταν ζωτικής σημασίας να επικεντρωθεί στην επίτευξη της ανάπτυξης τόσο σε μακροχρόνιο επίπεδο διαμέσου της υιοθέτησης διαρθρωτικών μεταβολών όσο και σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο διαμέσου ενός αποδοτικού σχεδίου δημόσιων επενδύσεων (Papaconstantinou, 2016).

Εικόνα 4.1 : Το Ελληνικό δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ από την περίοδο του 1884 μέχρι και το 2018 (IMF, 2019)

Οι επενδύσεις αυτού του είδους σε επίπεδο 3% του ΑΕΠ (δηλαδή σχεδόν 5 δισεκατομμύρια ευρώ ανά έτος) και 1 έως και 2% του ΑΕΠ από ιδιωτικές επενδύσεις είναι δυνατόν να απογειώσουν την οικονομία της χώρας μας. Ταυτόχρονα, έρευνες κάνουν λόγο ότι τα ποσοστά ανεργίας είναι ζωτικής σημασίας να αντιμετωπιστούν και να μειωθούν άμεσα αφού χρειάζεται ελάττωση από το 27% που ήταν την περίοδο του 2014 σε ποσοστά της τάξης του 13 έως και 15% (Δημουλάς και Φούσκας, 2015).

Μελέτες όλα αυτά τα χρόνια ανέφεραν πως καθοριστικό ρόλο στην αισθητή ελάττωση του χρέους της χώρας μας αποτελούσε η διαρκής εξέλιξη των μεταρρυθμίσεων όπως ήταν για παράδειγμα οι αισθητές ελαττώσεις στους φορολογικούς συντελεστές, η αντιμετώπιση της γραφειοκρατίας καθώς επίσης και η αισθητή ελάττωση του δημοσίου τομέα, παρά το γεγονός πως υφίσταται η δυνατότητα να επέλθουν και αρνητικές βραχυχρόνιες επιπτώσεις σε ένα μικρό ποσοστό της κοινωνίας (Καζάκος και συν., 2016).

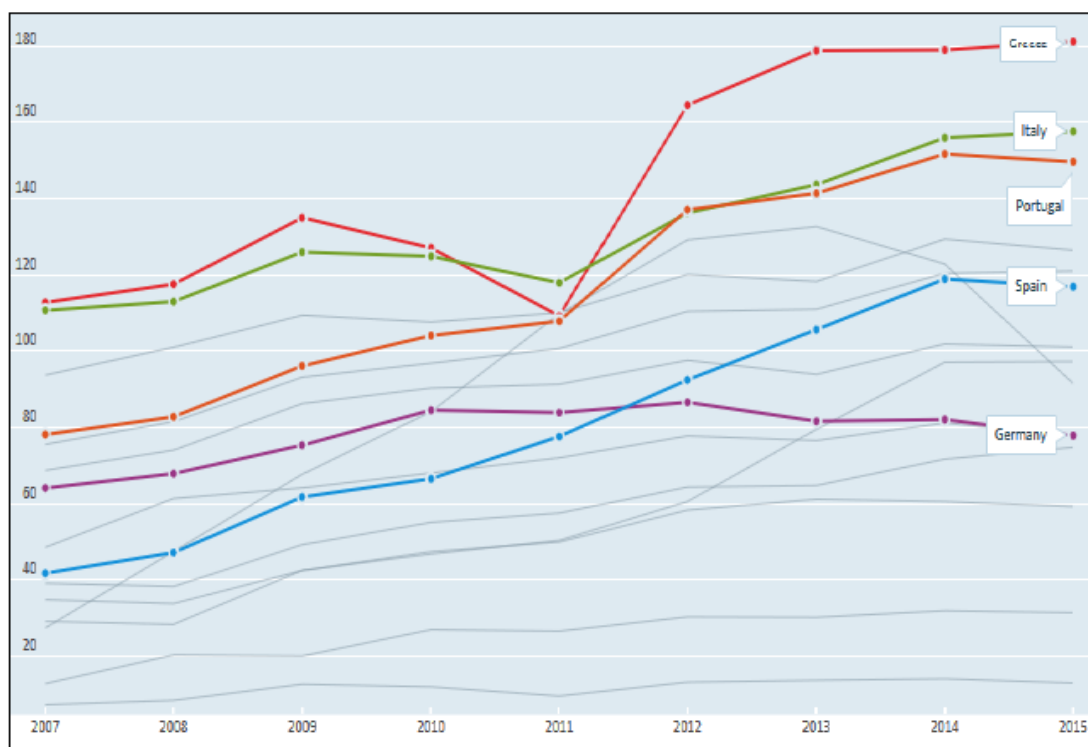
Ακόμα, έρευνες σημειώνουν ότι μια πιθανή επιμήκυνση του συγκεκριμένου χρέους στα 75 έτη θα σημαίνει ελάττωση της καθαρής παρούσας αξίας των οφειλών κατά σχεδόν 1/2 που σε περίπτωση που συνδυαστεί με μετατροπή του κυμαινόμενου επιτοκίου σε σταθεροποιημένο θα παίζει υποστηρικτικό ρόλο. Σε παρόμοιο μήκος κύματος κυμαινόταν αρκετές μελέτες κατά την περίοδο του 2014, που θεωρούσαν ότι η επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής των οφειλών σε 50 είτε και 75 χρόνια με χαμηλότερο και σταθεροποιημένο επιτόκιο δανεισμού (εξαιτίας αναμενόμενης ανοδικής τάσης) αποτελεί μια επωφελή επιλογή τόσο για τους πιστωτές όσο και για την ίδια τη χώρα μας (Toussaint, 2017).

Ακόμα, οι όποιες αναδιαπραγματεύσεις του χρέους της χώρας μας είναι σημαντικό να έχουν σαν βασικότερο σκοπό την ενίσχυση του ανταγωνισμού, της εξωστρέφειας καθώς επίσης και των καινοτόμων δράσεων με κυριότερο στόχο την εξέλιξη της πραγματικής οικονομίας. Γενικότερα, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε πως έρευνες αναφέρουν ότι το συγκεκριμένο χρέος αναμένεται να ελαττωθεί σιγά-σιγά στο 112% μέχρι τα τέλη του 2022. Επίσης, οι ίδιες έρευνες τονίζουν ότι σε περίπτωση που ένα μικρό ποσοστό του εν λόγω χρέους της χώρας μας κατευθυνόταν στην πραγματική οικονομία τα χρηματοοικονομικά στοιχεία της χώρας μας θα διαφέραν κατά πολύ στη σημερινή εποχή (Ξαφα, 2017).

Είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε πως στη χώρα μας από την αρχή της ύφεσης έως και την περίοδο του 2014, το παραγόμενο ΑΕΠ ελαττώθηκε κατά ποσοστό μεγαλύτερο του 23% ενώ τα ποσοστά ανεργίας παρουσίασαν ανοδική τάση φτάνοντας στο 27% ενώ το δημόσιο χρέος ακολούθησε ανοδική πορεία καθώς από το 129% που ήταν στις αρχές της ύφεσης κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα είχε αγγίξει το 174% (Χαινάς, 2018).

Η βιωσιμότητα του συγκεκριμένου χρέους αποτελεί συνάρτηση των αγορών που όμως δεν τηρούν ενιαίους κανονισμούς με κυριότερο στόχο την αξιολόγησή του. Παράλληλα, έρευνες αναφέρουν ότι η οριοθέτηση του επιπέδου βιώσιμου δημόσιου χρέους στη χώρα μας το οποίο έχει καθοριστεί στο 120% του ΑΕΠ είναι αυθαίρετος και οριοθετήθηκε για λόγους σκοπιμότητας από τους πιστωτές αφού σε διαφορετική περίπτωση το εν λόγω χρέος της Ιταλίας το οποίο προσεγγίζει το 135% δεν θα λογιζόταν ως βιώσιμο (Marangos, 2018).

Εντοπίζεται ότι στη χώρα μας έχει εφαρμοστεί η τακτική της αναδιάρθρωσης του συγκεκριμένου χρέους, εστιάζοντας όμως στην εφαρμογή αναπτυξιακών τακτικών που όμως δεν δρούσαν στην πραγματικότητα όπως θα έπρεπε. Ταυτόχρονα, η εμπλοκή του ΔΝΤ επέφερε δημοσιονομικές μεταβολές που μακροχρόνια θα προσελκύσουν επενδυτικές κινήσεις και θα ενισχύσουν τη χρηματοοικονομική μεγέθυνση (Papaconstantinou, 2016).

Εικόνα 4.2 : Εξέλιξη της μεταβλητής του δημοσιονομικού ελλείμματος της χώρας μας και επιλεγμένων κρατών μελών της ΕΕ (OECD, 2016)

Γενικότερα, τεράστια χρέη σε απόλυτα μεγέθη και σαν ποσοστό του ΑΕΠ δεν είναι ελεγχόμενα, δηλαδή δεν είναι βιώσιμα, επιφέρουν αβεβαιότητας και τεράστιους κινδύνους (με βασικότερη συνέπεια οι πιστωτές να απαιτούν υψηλότερα πριμ ρίσκου, ως επί το πλείστον στην περίπτωση στην οποία εκτιμούν πως ένα κράτος στο τέλος θα πτωχεύσει, οδηγώντας το με αυτόν τον τρόπο στην χρεοκοπία) και αφαιρούν από τις κυβερνήσεις προοπτικές αντιμετώπισης χρηματοοικονομικών ζητημάτων (Χρήστου, 2013).

Ακόμη και στην περίπτωση στην οποία οι οφειλές δεν οδηγούν την αναπτυξιακή δράση σε ολική κατάρρευση, όμως, είναι εφικτό να τείνουν να την επιβραδύνουν. Αυτό τις περισσότερες φορές υφίσταται ακόμη και στην περίπτωση στην οποία δεν είναι δυνατόν να οριοθετήσουμε πλήρως το όριο πάνω από το οποίο δημιουργούν σοβαρά ζητήματα στην οικονομική μεγέθυνση (Καζάκος και συν., 2016).

Επί της ουσίας το μέγεθος των οφειλών (και του λόγου χρέους) επιφέρει αρνητικές επιρροές και επιδράσεις στους ρυθμούς μεγέθυνσης που φυσικά, όπως είναι λογικό, δέχονται καθοριστικές επιρροές και επιδράσεις και από άλλες εξίσου σημαντικές παραμέτρους. Κάνει ιδιαίτερα επιφυλακτικές, επομένως, τις αγορές και τις περισσότερες φορές αποτρέπει όσους προγραμματίζουν να επενδύσουν στην πραγματική οικονομία. Συνεπώς ένα κούρεμα των οφειλών εντός της ζώνης του Ευρώ, θα επιτάχυνε την ανάπτυξη, ενθαρρύνοντας τις επενδυτικές κινήσεις και ελαττώνοντας ταυτόχρονα την πίεση για πρωτογενή πλεονάσματα. Γίνεται εύκολα αντιληπτό, επομένως, πως ο κυριότερος στόχος είναι η μεγέθυνση (Τριανταφύλλου, 2017).

Το κράτος δεν είναι εφικτό να επιστρέψει στις αγορές κεφαλαίου με στόχο την αναχρηματοδότηση των μεγάλων οφειλών του με λογικές προϋποθέσεις. Το μέγεθός του θα δράσει αποτρεπτικά για τους πιθανούς πιστωτές. Η οργανωμένη διαγραφή ποσοστού των οφειλών εντός της ΕΕ αλλά και της ζώνης του Ευρώ θα αναπτύξει καινούρια δεδομένα (Zestos, 2020).

Το πιο σημαντικό, όμως, είναι πως θα ενσωματωνόταν σε μικρό χρονικό διάστημα στις προσδοκίες των σύγχρονων αγορών. Παράλληλα, θα κατένεμε πιο ισόρροπα τα βάρη μεταξύ των πιστωτών και των οφειλετών, παίζοντας με αυτόν τον

τρόπο καθοριστικό ρόλο στη σταθεροποίηση της Ένωσης. Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να αναφερθεί πως και στο ΔΝΤ είχαν γίνει αντίστοιχες προτάσεις για όλα τα κράτη αλλά προσέκρουσαν σε διάφορες αντιδράσεις (Manasse and Katsikas, 2017).

Οι κυβερνήσεις της ΕΕ είχαν εγγυηθεί τους δανεισμούς στη χώρα μας και συνεπώς η εκάστοτε περικοπή θα ανέβαζε τις δικές της οφειλές, πιθανόν το κόστος εξυπηρέτησης ενώ ταυτόχρονα θα επιβάρυνε τους φορολογούμενους τους. Οι πολιτικές δυνάμεις της χώρας μας είναι σημαντικό να μην υποτιμούν πως η περικοπή των οφειλών σε χώρες μέλη αποτελεί ένα εξαιρετικά ευαίσθητο θέμα και για τους άλλους. Επομένως, είναι σημαντικό να μην υποτιμηθεί η ανησυχία των άλλων χωρών μελών πως ένα παρόμοιο μέτρο κρύβει σημαντικούς ηθικούς κινδύνους. Αυτό κατά κύριο λόγο σημαίνει πως είναι εφικτό να επιφέρει χαλάρωση της δημοσιονομικής πολιτικής καθώς επίσης και της ανακοπής των μεταρρυθμίσεων στη χώρα μας όπως επίσης και σε διάφορα άλλα κράτη τα οποία θα προσδοκούσαν παρόμοια μεταχείριση (Παπαδοπούλου, 2019).

Η χώρα μας είναι εφικτό να επιτύχει και να συντηρήσει υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης του ΑΕΠ, μονάχα στην περίπτωση στην οποία κατορθώσει να παρουσιάσει ανοδική τάση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της. Η αισθητή αυτή ανοδική τάση έχει εξαιρετικά μεγάλη σημασία εξαιτίας του τεράστιου εξωτερικού χρέους της χώρας μας. Όντως ένα κράτος είναι εφικτό να αποπληρώσει το εξωτερικό του χρέος υλοποιώντας πιο πολλές εξαγωγές σε σχέση με τις εισαγωγές. Δεδομένου πως η χώρα μας εισάγει και δεν εξάγει σε μεγάλο βαθμό χρειάζεται τεράστια ανοδική τάση της ανταγωνιστικότητας, προκειμένου οι εξαγωγές να υπέρ-καλύψουν τις εισαγωγές (Κατσίκας, 2019).

Το σημερινό ζήτημα της χώρας μας είναι ο συνδυασμός υψηλότερων οφειλών, τεράστιου ελλείμματος και χαμηλότερης ανταγωνιστικότητας. Ο συγκεκριμένος συνδυασμός των παραμέτρων έχει άμεση σχέση αλλά και ευθύνη για το γεγονός πως η χώρα μας είναι δυνατόν να δανειστεί μονάχα με εξαιρετικά υψηλά επιτόκια στις σύγχρονες χρηματοπιστωτικές αγορές. Οι αγορές δεν έχουν συνωμοτήσει κατά της χώρας μας απλά αντανακλούν την χρηματοοικονομική πραγματικότητα, παρέχοντας την απαιτούμενη προστασία ταυτόχρονα και στα

συμφέροντα όσων έχουν δανείσει τις αποταμιεύσεις τους στη χώρα μας (Καζάκος και συν., 2016).

Με κυριότερο στόχο την αποπληρωμή των οφειλών, η χώρα μας είναι ζωτικής σημασίας να εστιάσει σε δυο σημαντικά στοιχεία. Αρχικά στα δημόσια οικονομικά που είναι καθοριστικό να βελτιωθούν, και η κυβέρνηση να σημειώσει καθοριστικό πρωτογενές πλεόνασμα. Δεύτερον είναι σημαντικό η οικονομία να καταστεί περισσότερο ανταγωνιστική (Χρήστου, 2013).

Η επιτυχία σε όλα αυτά έχει σαν βασικότερο κριτήριο τις καθοριστικές αλλαγές που έχουν αναφερθεί παραπάνω. Οι αλλαγές με απώτερο σκοπό τα δημόσια οικονομικά περιέχουν μέτρα λιτότητας, όπως είναι για παράδειγμα η αισθητή ανοδική τάση της φορολογίας και οι περικοπές των συντάξεων καθώς επίσης και των μισθών των δημοσίων λειτουργών (Ξαφα, 2017).

Στις κυριότερες προτάσεις για να ελαττωθεί το δημόσιο χρέος περιέχονται τα μέτρα μείωσης δαπανών (όπως είναι για παράδειγμα η αναδιάρθρωση και η συγχώνευση φορέων του δημοσίου, η ελάττωση κονδυλίων, επιχορηγήσεων, αποδόσεων κλπ), τα μέτρα αύξησης εισροών (όπως είναι για παράδειγμα η αισθητή ανοδική τάση των εισροών από τρέχουσες και καθυστερούμενες εισφορές, ο σημαντικός περιορισμός της ανασφάλιστης εργασίας, η αντιμετώπιση του φαινομένου της φοροδιαφυγής κλπ) καθώς επίσης και διάφορα συμπληρωματικά μέτρα (όπως είναι για παράδειγμα η αμεσότερη απορρόφηση κοινοτικών κονδυλίων του ΕΣΠΑ, η άμεση επιστροφή οφειλών του κράτους προς ιδιώτες, η αισθητή ανοδική τάση των εξαγωγικών δράσεων κλπ) (Toussaint, 2017).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως είδαμε στη συγκεκριμένη εργασία, αρκετά έτη μετά την τακτική προσαρμογής διαμέσου των 3 Μνημονίων, η Ελλάδα εξακολουθεί έως ενός σημείου να βρίσκεται σε μια ευρύτερη ύφεση, με βασικότερη μορφή της, την συνεχόμενη κρίση. Σωρευτικά η χώρα, έχασε ποσοστό μεγαλύτερο του 25% του ΑΕΠ της, ενώ δεν υφίστανται σημαντικές ενδείξεις για ισχυρή αναστροφή αυτής της κατάστασης, παρά για μια σχετικά ήπια ανάπτυξη τα επόμενα έτη.

Τα κυριότερα αίτια αυτής της κατάστασης είναι αρκετά και διαφορετικά. Τόσο η τακτική δημοσιονομικής καθώς επίσης και εισοδηματικής λιτότητας, όσο και οι σημαντικές καθυστερήσεις στην εφαρμογή των διαρθρωτικών αλλαγών έχουν κατορθώσει να επιφέρουν μια σειρά από υφεσιακούς φαύλους κύκλους μεγάλης ελάττωσης του ΑΕΠ.

Οι προβλέψεις όλων αυτών των χρόνων για μεσοπρόθεσμη έξοδο από τη συγκεκριμένη κατάσταση, κατά κύριο λόγο βασίστηκαν σε εσφαλμένες είτε ακόμα και σε υπέρ-αισιόδοξες προβλέψεις, που δεν επαληθεύτηκαν μέχρι σήμερα. Η εσωτερική υποτίμηση δεν βοήθησε στην αισθητή ανοδική τάση της ανταγωνιστικότητας της χώρας μας είτε στην εξωστρέφεια της οικονομίας μας, ενώ τα σοβαρά ζητήματα ρευστότητας, η διαρκής ανοδική τάση των φορολογικών συντελεστών σε συνδυασμό με το αρνητικό χρηματοοικονομικό περιβάλλον αποτέλεσαν σημαντικά προβλήματα για την προσέλκυση νέων επενδυτών.

Επομένως, εξαιτίας της παραπάνω κατάστασης δεν επιτεύχθηκαν και οι βασικότεροι δημοσιονομικοί σκοποί, όπως ήταν για παράδειγμα η αισθητή ελάττωση του χρέους είτε ακόμα και η αποπληρωμή των τόκων κλπ. το συγκεκριμένο γεγονός κατά κύριο λόγο οφείλεται στην όλη τακτική της προσαρμογής που επικεντρώθηκε περισσότερο στην δημοσιονομική εξυγίανση διαμέσου της αισθητής ελάττωσης των εισροών και όχι σε ταυτόχρονες αναπτυξιακές παρεμβάσεις.

Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να τονιστεί πως σε όλη την περίοδο της κρίσης δεν εφαρμόστηκε κανένα απολύτως μέτρο αντί-κυκλικής στρατηγικής με κυριότερο στόχο την ενίσχυση της ζήτησης καθώς επίσης και των επενδύσεων, ενώ

τα περισσότερα διαρθρωτικά μέτρα δεν εφαρμόστηκαν με κυριότερη επίπτωση να αναμένεται να αποδώσουν μακροπρόθεσμα. Φυσικά, είναι σημαντικό να επισημανθεί πως κατά την περίοδο του 2014, υπήρξε μια μικρή ανάκαμψη, εκτός όμως, αυτής η πολιτική αστάθεια, αβεβαιότητα κλπ σε συνδυασμό με τις συγκρούσεις με τους δανειστές το επόμενο έτος, επανάφεραν ξανά την Ελλάδα σε μια κατάσταση συρρίκνωσης.

Επίσης, το ζήτημα της οικονομίας της χώρας μας πριν και μετά την ύφεση δεν ήταν μονάχα του χρέους, αλλά και το ζήτημα της πραγματικής οικονομίας, με βασικές εκφάνσεις τις διαρθρωτικές αδυναμίες καθώς επίσης και το υψηλότερο επίπεδο εσωστρέφειας. Παράλληλα, η τακτική προσαρμογής και η διαρκής κρίση έχουν επιφέρει μεγάλες ζημιές και στον κοινωνικό ιστό αλλά και στην κοινωνική συνοχή του κράτους, όπως είναι για παράδειγμα η τεράστια ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας κλπ.

Τέλος, τα προγράμματα προσαρμογής επέφεραν καθοριστικές μεταβολές στην έννομη τάξη της χώρας καθώς επίσης και στην εύρυθμη δράση καθοριστικών θεσμών. Γίνεται εύκολα αντιληπτό, επομένως, πως τα συγκεκριμένα προγράμματα διαμέσου των 3 Μνημονίων δεν απέτυχαν μονάχα στην επίτευξη των κυριότερων σκοπών δημοσιονομικής προσαρμογής και αποκατάστασης της μακροοικονομικής ισορροπίας αλλά επί τους ουσίας επέφεραν καθοριστικές ζημιές στον παραγωγικό αλλά και στο κοινωνικό ιστό της Ελλάδας, επιτείνοντας με αυτόν τον τρόπο το κόστος προσαρμογής και προσκαλώντας επιπλέον υφεσιακούς φαύλους κύκλους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

- ✚ Αλαφρής Κ.Α., (2019), *Οι Αιτίες της Ελληνικής Οικονομικής Κρίσης το 2009-2010*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Κόρινθος.
- ✚ Δημουλάς Κ., Φούσκας Β.Κ., (2015), *Ελλάδα, παγκοσμιοποίηση και Ευρωπαϊκή Ένωση*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα.
- ✚ ΕΛΣΤΑΤ, 2014
- ✚ ΕΛΣΤΑΤ, 2016
- ✚ Καζάκος Π., Λιαρκοβας Π., Ρεπούσης Σ., (2016), *Το δημόσιο χρέος της Ελλάδας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- ✚ Κακούρης Π., (2013), *Προς νέο μνημόνιο το καλοκαίρι του 2014*, Διαθέσιμο στο : <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/675338/pros-neo-mnimonio-to-kalokairi-tou-2014>
- ✚ Κατσάνος Γ., (2018), *Είναι η παγκοσμιοποίηση η κύρια αιτία της τελευταίας οικονομικής κρίσης;», Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.*
- ✚ Κατσίκας Δ., (2019), *Παγκοσμιοποίηση, κρίση, μεταρρύθμιση(;)», Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα.*
- ✚ Μακρής Α., (2012), *Ελληνική οικονομία: Η κρίση, τα αίτια, η αποτροπή νέας χρεοκοπίας*, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα.
- ✚ Μουρμούρας Ι.Α., (2015), *Η Διπλή Κρίση Δημόσιου Χρέους-Τραπεζών*, 2η Έκδοση, Εκδόσεις Γερμανός, Αθήνα.
- ✚ Ξαφα Μ., (2017), *Δημόσιο χρέος*, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα.
- ✚ Ολυμπισιου Ζ., (2016), *Η χαρτογράφηση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα*, Διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

- ✚ Παπαδοπούλου Π., (2019), *Η επίδραση της χρηματοπιστωτικής κρίσης στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα - Περίοδος 2008 – 2018*, Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- ✚ Πελαγίδης Θ., Μητσόπουλος Μ., (2012), *Κατανοώντας την κρίση στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα.
- ✚ Προβόπουλος Γ., (2015), *Το χρονικό της μεγάλης κρίσης : Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα.
- ✚ Τριανταφύλλου Τ., (2017), *Οικονομική κρίση : Η επίδραση στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων και οι επιπτώσεις στις εργασιακές σχέσεις*, Μεταπτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Ηπείρου, Πρέβεζα.
- ✚ Φιλιππίδου Α., (2017), *Τα αίτια της Ελληνικής κρίσης και οι θεσμικές ιδιαιτερότητες*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- ✚ Χαινάς Κ., (2018), *Η χρεοκοπία της Ελλάδας, η Ευρώπη και το πολιτικό της σύστημα (οι βαθύτερες αιτίες του δημοσιονομικού εκτροχιασμού)*, Εκδόσεις IWRITE.GR, Αθήνα.
- ✚ Χρήστου Α., (2013), *Οικονομική μεγέθυνση και δημόσιο χρέος*, Διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Διεθνής βιβλιογραφία

- ✚ Bemavent M.S., (2016), *Effects of economic crisis on labour markets of Spain and Ireland*, LAP LAMBERT Academic Publishing.
- ✚ Bererd I.T., (2016), *The Contemporary Crisis of the European Union: Prospects for the future*, Routledge.
- ✚ Christodoulakis N., (2015), *Greek Endgame: From Austerity to Growth or Grexit*, Rowman & Littlefield, London.
- ✚ Eurostat, 2019

- ✚ Godby R., (2013), *The European Financial Crisis*, Business Expert Press.
- ✚ IMF, 2019
- ✚ Kedar-Levy H., (2015), *A Critical History of Financial Crises: Why Would Politicians and Regulators Spoil Financial Giants?*, ICP.
- ✚ Kolb R.W., (2010), *Lessons from the Financial Crisis: Causes, Consequences, and Our Economic Future*, Wiley.
- ✚ Manasse P., Katsikas D., (2017), *Economic Crisis and Structural Reforms in Southern Europe: Policy Lessons*, Routledge.
- ✚ Marangos J., (2018), *The Internal Impact and External Influence of the Greek Financial Crisis*, Springer.
- ✚ Markantonatou M., (2013), *Diagnosis, Treatment, and Effects of the Crisis in Greece - A "Special Case" or a "Test Case"?*, MPIfG Discussion Paper, Max Planck Institute for the Study of Societies, Cologne.
- ✚ OECD, 2019
- ✚ OECD, 2016
- ✚ Papaconstantinou G., (2016), *Game Over: The Inside Story of the Greek Crisis*, CreateSpace Independent Publishing Platform.
- ✚ Petrakis P., (2012), *The Greek Economy and the Crisis: Challenges and Responses*, Springer.
- ✚ Toussaint E., (2017), *Το δημόσιο χρέος: Η ιστορία του και η σημασία του στη σημερινή κρίση*, Εκδόσεις Red Marks, Αθήνα.
- ✚ Urata S., Hahn C.H., (2014), *Economic Consequences of Globalization*, Routledge.
- ✚ Zestos G.K., (2015), *The Global Financial Crisis*, Routledge.
- ✚ Zestos G.K., (2020), *Η παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση: Από τα ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια των ΗΠΑ στο δημόσιο χρέος της Ευρώπης*, Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα.

Διαδικτυακή βιβλιογραφία

 <http://www.pdma.gr/el/debt-strategy-gr/public-debt-gr/level-of-debt-gr>